Rabbien af Bacharach
Bogen om Le Grand
Heines omvendelse

Prosastykker af

HEINRICH HEINE

oversat af Sophus Claussen

Bibliotek 1800

Heinrich Heine

Rabbien af Bacharach

Bogen om Le Grand
Heines omvendelse

eBibliotek 1800

2026

Ophavsret og brugsbetingelser

Denne ebogsudgave af Heinrich Heine: *Rabbien af Bacharach, etc.* er baseret på originaler, som er public domain i hele verden.

Nærværende ortografisk opdaterede og redigerede udgave af teksten kan frit downloades og videreformidles under Creative Commons-licensen BY-NC-SA – Kreditering-IkkeKommerciel-DelPåSammeVilkår 4.0 International.

Generelt forbehold: *Vær opmærksom på, at denne ebog er baseret på en tekst, som stammer fra en længst svunden tid. Normer og udtryksmåder mm. var anderledes dengang, og der kan derfor forekomme indhold, som på nogle virker stødende. Bogen skal, ligesom alle andre kunstneriske værker fra andre tider, ses i sin kulturelle og tidsmæssige kontekst, og udgiveren kan og vil ikke påtage sig noget ansvar for forfatterens verdensbillede og udtryksmåder.*

Copyright and conditions of use

This ebook edition of Heinrich Heine: *Rabbien af Bacharach, etc.* is based upon sources in the public domain worldwide.

This orthographically updated and revised edition is free to download and reuse under Creative Commons BY-NC-SA Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International.

Disclaimer: *Please note that this book is based on an original text dating from another era. Norms and language were different then, and some readers might find offensive content. We believe that any work of art from previous times should be viewed in its cultural and temporal context and not in the light of latter-day prejudices, and we can and will not accept any responsibility for the author's views or language.*

Rabbien af Bacharach

En ufuldendt roman

Oversætterens forord

Om påsken, jødernes store højtid, er *Rabbien af Bacharach* digtet og om de middelalderlige forfølgelser, som dette typiske religionsfolk var udsat for helt til vore dage, selv i Vesteuropa.

Heine – den fra jødedommen frafaldne – har her i nogle få kapitler som en tro søn gjort rede for det jødiske væsen i landflygtigheden og for påskens poesi: de legendeagtige, stundom morsomme skikke, den dybe tro knyttet til hebræiske lovtavler og som et mirakel i tilgift det udmærkede køkken.

Det skyldtes en slags væddemål, at dette brudstykke af en ufuldendt roman oprindelig blev oversat og kom frem.

Erindringen om Heines *Rabbi* fører mig ikke til ghettoen i Frankfurt, men tilbage til et solstrålende København til et redaktionskontor i Bredgade for femogtredive år siden, et lyst forår og en yndig sommer. I Rusland og på Korfu var der jødeforfølgelser. Men i Bredgade i et smukt ældre hus ud til grønne haver blev Københavns Børs-Tidende til, den med hensyn til pengemarked og kurssvingninger hemmeligt højest indviede og dertil den allermest litterære og eksklusive avis, udgivet af Ernst Brandes, den yngste af de tre berømte brødre, med Johannes Jørgensen som redaktionssekretær og penneførerer for den ny tid samt nogle af vore unge forfatternavne på medarbejderlisten. Næst efter den allerede landskendte Henrik Pontoppidan var der vor jævnaldrende Viggo Stuckenberg, dog alt sammen mest under mærke. Unge mænd med specialkundskaber og høje æstetisk kunstneriske interesser bragte deres bidrag jævnsides med andre unge mænd, der principmæssigt bevægede sig i reportagen og det

daglige overblik og troede på den egentlige journalistik alene i verden.

Hvorledes det nye føltes i tiden kan vises ved et eksempel. Netop dette forår udkom en første digtsamling "*Gitarr og Dragharmonika*" af en ukendt svensker Gustaf Fröding. Den blev læst af to danske lyrikere i Bredgade som et samtidigt tegn og anmeldt med smuk honnør af Johs. Jørgensen.

Mine bedrifter ved dette foretagende er nærmest anonyme.

I anledning af jødeforfølgelserne foreslog jeg at oversætte *Rabbien af Bacharach* til føljetonen og fik også lov dertil – efter nogle praktiske indvendinger af udgiverchefen, som dels mente, at Heine var alt for kendt i forvejen, dels, at man ikke turde byde bladets læsere en roman, som der ikke var ende på.

Da vi lyrikere plejede at være blide og beskedne i formen, kunne vi ikke altid værge os overfor redaktionens sunde fornuft, men til gengæld kendte og støttede vi hinanden og var allerede så fast overbeviste i vor egen kunst, at det faldt de andre svært at værge sig mod vor fornuft.

"Jeg skal skrive ende på den!" sagde jeg til Ernst Brandes.

Det kunne have været udtryk for et utåleligt hovmod – hos den seksogtyveårige mand, jeg den gang var – hvis det ikke havde gemt en endnu større sørgmodighed og viden om poesiens kår, hvad man vil kunne læse i efterskriften.

Til de opmuntrende lys over redaktionen i Bredgade hørte Georg Brandes' besøg to-tre gange om ugen. Endnu ung, halvhundredårig, interesserede han sig mere levende for den ny poesi, og hvad den mente og ville, end for bladforstandige betragtninger.

Væddemålet blev indgået: Jeg skulle skrive ende på Heines roman.

Det er, som man kan læse, ikke bogstavelig ment.

Ernst Brandes trykte først kapitlerne og sad en dag og læste efterskriften. Utålmodig – mere og mere. Højst utålmodig. "Nå endelig, ja det havde jeg ikke tænkt på!"

Og således gik efterskriften i trykken.

For første gang fremkommer oversættelsen her i bogform. Det må i disse indledende bemærkninger være tilstrækkelig forklaret, hvorfor vi i hine år lod os fængsle af jødisk væsen og påske. En ny strålende menneskeart virkede på vor intelligens, og behaget ved et ypperligt køkken virkede næsten, som når Karl Madsen eller min ven maleren Albert Gottschalk talte om hollandsk malerkunst. Senere har andre eksotiske stemninger i ny og næ forfrisket os. Katolicismen, og retter fra Firenze, Siena og Rom. Foruden endnu flere vidunderligheder, hvoraf de bedste dog er dem, der gror i vore egne haver.

Men jeg mindes min ungdoms Bredgade med blafrende markiser og spadserende damer helt ud til Langelinje, derimellem stolte strålende jødinder, så vel som skønheder fra Det Kongelige Teater og adelige fra Amaliegade.

Hvad er det, jeg har sagt i min efterskrift, at Heine ikke *kunne* skrive den bog færdig? Tværtimod han *har skrevet* den, ikke som den lastværdige, løsmundede spanske ridder, men som lyrikeren besat af sit altovervældende hjerte. Hele hans poetiske kamp for at erobre menneskeslægten.

København, i november 1926.

Sophus Claussen

1. kapitel

Nærved Rheingau, hvor strømmens bredder mister sine leende miner, bjerge og klipper tårner sig trodsigere med deres eventyrlige borgruiner, og en vildere, alvorligere herlighed stiger frem, dér ligger, som et bedrøveligt sagn fra fortiden, den mørke, ældgamle by Bacharach. Ikke altid var disse mure med deres tandløse tinder og blinde vagttårne, i hvis glugger vinden piber og kragerne bygger rede, så skøre og forfaldne; i disse fattige usle lergader, som man får øje på igennem den søndre port, herskede ikke altid denne øde stilhed, som kun nu og da afbrydes af skrigende børn, kvindfolk, der trættes, og brølende køer. Disse mure var engang stolte og stærke, og i disse gader bevægede sig friskt og frit liv, magt og pragt, lys og smerte, megen kærlighed og meget had. Bacharach hørte en gang til de municipier, som var blevet grundlagte af romerne, da de var herrer ved Rhinen, og indbyggerne forstod, til trods for de stormende tider, som fulgte, og endskønt de senere kom under Hohenstaufisk og til sidst Wittelbach'sk overherredømme, bestandig, efter andre rhinske byers eksempel, at bevare et temmelig frit selvstyre, et selvstyre fordelt på enkelte klasser, af hvilke de gamle patriciske borgere og laugene, der atter delte sig i de forskellige fag, gensidig brødes om enemagten, så at de udadtil samtlige stod fast forbundne til værn og værge mod deres naboer, røveradlen, men indadtil lå i bestandig spaltning på grund af modstridende interesser; og deraf fulgte lidet samliv mellem dem, megen mistænksomhed, ofte endog virkelige udbrud af lidenskab. Overøvrighedens foged sad på den høje borg Sarek, og som en falk slog han ned, når man

kaldte på ham, mange gange også ukaldet. Gejstligheden herskede i dette mørke ved at udsprede åndsmørke. Den klasse, der var mest ensom, afmægtig, fortrængt fra al borgerret, var den lille jødemenighed, som havde slået sig ned allerede i romertiden, og senere hen under den store jødeforfølgelse havde optaget store skarer flygtende trosbrødre i sig.

Den store jødeforfølgelse begyndte med korstogene og rasede på det grusomste i midten af det fjortende århundrede, ved slutningen af den store pest, der som enhver anden landenød skulle hidrøre fra jøderne, som man påstod havde nedkaldt Guds forbandelse og forgiftet brøndene. Den ophidsede almue, særlig flagellanternes sværm –, halvnøgne mænd og kvinder, der til bod hudflettede sig selv, syngende en tåbelig Mariavise, og gennemstrejfende Rhinegnen og det øvrige Sydtyskland – myrdede den gang mange jøder eller pinte dem eller døbte dem med magt. En anden beskyldning, der allerede i tidligere tid og gennem hele middelalderen til begyndelsen af forrige århundrede har kostet dem meget blod og stor angst, var den latterlige i krøniker og legender indtil væmmelse gentagne fortælling, at jøderne stjal indviede hostier, som de gennemstak med knive, til blodet flød ud, og at de ved deres påskefest slagtede kristenbørn for at bruge blodet ved deres natlige gudstjeneste. Jøderne, der var hjertelig hadede på grund af deres tro, deres rigdom og deres hovedbøger, var på hin festdag ganske i hænderne på deres fjender, som kun alt for let kunne gøre dem ulykkelige, når de udbredte rygtet om et sådant barnemord, måske endog smuglede et barnelig ind i en jødes hus og om natten overfaldt den bedende jødefamilie, hvor der da blev myrdet, plyndret og

døbt, og store undere skete med det fundne døde barn, som kirken til sidst endog kanoniserede. Sankt Werner var en sådan helgen, og ham til ære blev det skønne abbedi stiftet, som nu er en af de smukkeste ruiner ved Rhinen og henriver os så stærkt med sin gotiske herlighed: de lange spidsbuevinduer, de stolt stigende piller og stenhuggerarbejdet, når vi sejler forbi en lys, grøn sommerdag og ikke kender til dets oprindelse. Til denne helgens ære blev endnu tre andre store kirker rejst ved Rhinen og utallige jøder dræbt eller mishandlede. Dette skete i året 1287, og også i Bacharach, hvor en af disse St. Wernerskirker blev bygget, kom der megen trængsel og nød over jøderne. Dog to århundreder senere forskånedes de for sådanne anfald af folkeraseriet, omendskønt de endnu bestandig bittert blev bekæmpede og truede.

Men jo mere hadet ude fra trængte dem, des inderligere og trofastere blev det huslige samliv, des dybere slog fromhed og gudsfrygt rødder hos jøderne i Bacharach. Et mønster på gudbehagelig vandel var den derværende rabbiner, kaldet rabbi Abraham, en endnu ungdommelig mand, som imidlertid var vidt og bredt berømt for sin lærdom. Han var født i denne by, og hans fader, som ligeledes havde været rabbiner dér, havde i sin sidste vilje befalet ham at vie sig til det samme embede og aldrig at forlade Bacharach uden i tilfælde af livsfare. Denne befaling og en reol med sjældne bøger var alt, hvad hans fader, der levede som en fattig skriftlærd, efterlod ham. Alligevel var rabbi Abraham en meget rig mand; han havde giftet sig med den eneste datter af sin afdøde farbroder, som havde drevet juvelhandel, og med hende arvede han farbroderens store rigdomme. Nogle skumlere i menigheden lod sig forlyde med,

at rabbien nok bare havde taget sin kone for pengenes skyld. Men alle kvinderne modsagde det og kunne fortælle gamle historier om, hvordan rabbien allerede før sin rejse til Spanien havde været forelsket i Sara – man kaldte hende egentlig *den smukke Sara* – og hvordan Sara måtte vente i syv år, indtil rabbien kom tilbage fra Spanien, idet han havde giftet sig med hende imod hendes faders vilje, ja endog uden hendes eget tilkendegivne samtykke ved at påsætte hende forlovelsesringen. Enhver jøde kan nemlig gøre en jødisk pige til sin retmæssige ægtehustru, når det lykkes ham at stikke hende en ring på fingeren og samtidig sige ordene: "Jeg tager dig til min hustru efter Moses og Israels skikke!" Ved denne omtale af Spanien plejede skumlerne at smile på en ganske egen måde; og det skete vist på grund af et uklart rygte om, at rabbi Abraham vel med megen flid havde studeret den guddommelige lov ved den høje skole i Toledo, men også efterlignet kristelig levevis og indsuget frisindet tænkemåde ligesom de spanske jøder, der den gang stod på en overordentlig højde af dannelse. Men i deres sjæls inderste troede skumlerne kun meget lidt på sandheden af det antydede rygte. For overmåde ren, from og alvorlig var rabbiens levevis efter hans hjemkomst fra Spanien, de allermindste trosskikke øvede han med ængstelig samvittighedsfuldhed, hver mandag og torsdag plejede han at faste, kun på sabbatten og andre festdage nød han kød og vin, hans dag forløb i bøn og studium, om dagen forklarede han den guddommelige lov i en kreds af elever, som hans berømmelse havde kaldt til Bacharach, og om natten betragtede han himlens stjerner eller den smukke Saras øjne. Barnløst var rabbiens ægteskab; dog manglede han ikke liv og bevægelse om sig. Den

store sal i hans hus, som lå ved siden af synagogen, stod åben til brug for hele menigheden; her gik man ud og ind uden omstændigheder, forrettede hurtigt bønner eller hentede nyheder eller holdt rådslagning i den almindelige nød; her legede børnene på sabbatmorgenen, medens ugens kapitel blev forelæst i synagogen; her samledes man til bryllups- og ligtog og stredes og forsonede sig; her fandt den frysende en varm ovn og den sultne et dækket bord. Desuden bevægede der sig omkring rabbien endnu en mængde slægtninge og brødre med deres kvinder og børn; ligesom også hans og hans kones onkler og tanter, et vidtforgrenet selskab, der alle betragtede rabbien som familiens hoved, kom i hans hus tidlig og silde og plejede samlet at spise dér på de høje festdage. Sådanne almindelige familiemåltider i rabbiens hus fandt ganske særligt sted ved den årlige påskefest, en ældgammel underfuld fest, som jøderne i hele verden endnu fejrer aftenen før den fjortende dag i måneden Nisam til evigt minde om befrielsen fra det ægyptiske åg. Den fejres på følgende måde:

Så snart det bliver nat, tænder husfruen lysene, breder dugen på bordet, lægger på midten tre af de flade usyrede brød, dækker dem med en serviet og stiller på denne ophøjede plads seks små skåle, hvori der findes symbolske spiser, nemlig et æg, salat, majroer, en lammeknogle, en brun blanding af rosiner, kanel og nødder. Ved bordet sætter familiefaderen sig med alle sine slægtninge og venner og læser op for dem af en eventyrlig bog, der kaldes Hagada, og hvis indhold er en sælsom blanding af sagn om forfædrene, vidunderhistorier fra Ægypten, sære fortællinger, stridsspørgsmål, bønner og festsange.

Et stort aftensmåltid indskydes midt i denne fest, og endog under oplæsningen bliver der til bestemte tider smagt på noget af de symbolske retter, ligesom der da bliver spist stykker af det usyrede brød og drukket fire bægre sød vin. Vemodig, munter, alvorsfuldt legende og eventyrligt hemmelighedsfuld er denne aftenfests karakter, og den traditionelle, syngende tone, hvormed Hagadaen bliver forelæst af husfaderen og undertiden koragtigt gentaget af tilhørerne, klinger så rædselsfuldt inderligt, så moderligt indlullende, og tillige så ilfærdig vækkende, at selv de jøder, der for længe siden er faldet fra deres fædres tro for at jage efter fremmede glæder, fremmed ære, bliver rystet i deres dybeste hjerte, når den gamle velkendte påskeklang tilfældigt trænger ind i deres øre.

I husets store sal sad en gang rabbi Abrahams, og sammen med sine slægtninge, elever og øvrige gæster fejrede han påskeaftenen. I salen var alt mere end sædvanlig skinnende; over bordet drog sig det guldstukne silketæppe, hvis guldfrynser hang lige ned til jorden. Fortroligt blinkede tallerkenerne med de symbolske spiser, ligesom de høje vinfyldte bægre, på hvilke som prydelse var fremstillet lutter hellige historier af drevet arbejde; mændene sad i deres sortekjoler, sorte flade hatte og hvide halsbind; kvinderne i deres besynderligt glitrende klæder af lombardiske stoffer, bar på hoved og hals deres guld og perlesmykker, og den sølverne sabbatlampe gød sit festlige lys over gamles og unges andægtigt fornøjede ansigter. På en purpurfarvet fløjlspude i en højere stol end de andre, som skik og brug bød det – sad rabbi Abraham og læste og sang Hagadaen, og det brogede kor faldt ind eller svarede på de foreskrevne steder. Rabbien bar sin sorte

festklædning, hans ædelt formede, noget strenge træk var mildere end sædvanligt; læberne smilede frem af det brune skæg, som om de ville fortælle meget ømt og huldt, og i hans øjne svømmede det som salig erindring eller anelse. Den smukke Sara, der sad ved siden af ham på et lige så højt fløjlssæde, bar som værtinde ingen af sine smykker, kun hvidt lin omsluttede hendes slanke legeme og fromme ansigt. Dette ansigt var rørende smukt, som i det hele taget skønhed hos jødinderne er af en rørende art; bevidstheden om den dybe jammer, den bitre forsmædelse, den frygtelige omskiftelse, hvori deres slægtninge og venner lever, udbreder over deres kære ansigtstræk en vis lidende inderlighed og bange spejdende kærlighed, der besynderligt betager vore hjerter. Således sad i dag den smukke Sara og så bestandig efter sin mands øjne; af og til så hun også efter Hagadaen, som lå foran hende, den smukke pergamentsbog, indbundet i guld og fløjl, et gammelt arvestykke, som bar blegede vinpletter fra hendes bedstefaders tid og i hvilken der var så mange kække, brogetmalte billeder, som hun, allerede da hun var lille pige, så gerne betragtede påskeaften, såsom: hvorledes Abraham med en hammer sønderslog sin faders stenguder, hvorledes englene kommer til ham, hvorledes Moses slår Mizri ihjel, hvorledes Farao sidder prægtig på sin trone, hvorledes frøerne end ikke lader ham have ro ved bordet, hvorledes han, Gud ske lov! drukner, hvorledes Israels børn forsigtigt går gennem det Røde Hav, hvorledes de med åben mund, omgivet af deres får, køer og okser, står foran Sinais bjerg; desuden hvorledes den fromme kong David spiller på harpe, og endelig hvorledes Jerusalem med sit tempels tårne og tinder bliver bestrålet af solen.

Det andet bæger var allerede iskænket, stemmerne og ansigterne blev stadig lysere, og rabbien greb et af de usyrede påskebrød og holdt det muntert hilsende i vejret, mens han læste følgende ord af Hagadaen: "Se, det er den føde, som vore fædre har nydt i Ægypten! Enhver, som hungrer, kan komme og nyde! Enhver, som er bedrøvet, kan komme og dele vor påskeglæde. Nu må vi fejre festen her, men i kommende år i Israels land. Nu fejrer vi den vel som trælle, men i kommende år som frihedens sønner!"

Da åbnedes døren til salen, og ind trådte to store, blege mænd, hyllet i meget vide kapper, og den ene sagde: "Fred være med eder, vi er rejsende trosfæller og ønsker at fejre påskefesten med eder." Og rabbien svarede rask og venlig: "Med jer være fred, sæt jer ned i min nærhed." De to fremmede satte sig straks hen til bordet, og rabbien blev ved med læsningen. Ofte mens de andre faldt ind og gentog, henkastede han spøgende ord til sin hustru, og hentydede til det gamle skæmteord, at en jødisk familiefader på denne aften betragter sig som en konge, sagde han: "Glæd dig, min dronning!" Men hun svarede vemodigt smilende: "Vi mangler jo prinsen!"

Og dermed mente hun sønnen i huset, der, som et sted i Hagadaen fordrer det, med de foreskrevne ord skal spørge sin fader om festens betydning. Rabbien svarede ikke og viste blot med fingeren på et lige opslået billede i Hagadaen, hvor det var overmåde yndefuldt at skue, hvorledes de tre engle kommer til Abraham og forkynder ham, at der skal fødes ham en søn af hans hustru Sara, som imidlertid kvindeligt listig står bag ved teltdøren og belurer samtalen. Dette sagte vink gød en tredobbelt rødme over den smukke frues kinder, hun slog

øjnene ned og så da igen venlig op efter sin mand, der syngende fortsatte forelæsningen af den forunderlige fortælling, hvorledes rabbi Jesna, rabbi Elieser, rabbi Asaria, rabbi Akiba og rabbi Tarphen sad sammen i Boná–Brak og den hele nat underholdt sig med hinanden om Israels børns udvandring fra Ægypten, til deres elever kom og tilråbte dem, at det var dag, og at man i synagogen allerede forelæste morgenbønnen.

Medens nu den smukke Sara andægtigt hørte til og bestandig så på sin mand, bemærkede hun, hvorledes hans ansigt pludseligt stivnede i en uhyggelig fortrækning, blodet forsvandt fra hans kinder og læber, og øjnene stirrede frem som to istapper; men næsten i samme øjeblik så hun, hvorledes hans træk igen antog deres forrige ro og munterhed, hvorledes hans læber og kinder igen blev røde, hans øjne kredsede fornøjet omkring, ja hvorledes endog et kådt lune, der ellers var ham ganske fremmed, greb hans hele væsen. Den skønne Sara forskrækkedes, som hun aldrig før var blevet forskrækket i sit liv, og en indre gru steg isnende op i hende, mindre over de tegn på stivnet forfærdelse, som hun et øjeblik havde skimtet i sin mands ansigt, end over hans nuværende munterhed, der gik over til jublende løssluppenhed. Rabbien skød sin baret legende fra det ene øre om til det andet, snoede og krusede sine skægkrøller på det snurrigste, sang Hagadateksten som en gadesælger, og ved opremsningen af de ægyptiske landeplager, hvor man flere gange dypper fingeren i de fulde bægre og stænker de vindråber, der bliver hængende, på jorden, besprøjtede rabbien de yngre pigebørn med rødvin, og der opstod stor klynken over de ødelagte pibekraver og støjende latter. Stadig mere uhyggeligt blev det for den smukke Sara

med denne krampagtigt sprudlende lystighed hos hendes mand, og beklemt af navnløs ængstelse så hun hen i den summende vrimmel af broget belyste mennesker, der med bredt velvære vuggede frem og tilbage, tyggede på de tynde påskebrød eller slubrede vin eller sladrede med hinanden eller sang højt, overmåde fornøjet.

Da kom det tidspunkt, hvor aftensmåltidet holdtes; alle stod op for at tvætte sig og den smukke Sara hentede det store sølvvaskebækken, rigt prydet med drevne guldskikkelser, og holdt det frem for hver af gæsterne, mens der blev gydt dem vand over hænderne. Da hun også ydede rabbien denne tjeneste, blinkede han betydende til hende og sneg sig ud af døren. Den skønne Sara fulgte ham på stående fod; hurtigt greb rabbien sin hustrus hånd, ilfærdigt trak han hende bort gennem Bacharachs mørke gader, hastigt gennem byporten og ud på landevejen, som fører langs med Rhinen til Bingen.

Det var en af de forårsnætter, der vel er lune og stjerneklare nok, men alligevel griber sjælen med en sælsom gysen. Ligagtigt duftede blomsterne; skadefro og dog selv bange kvidrede fuglene; månen kastede ondskabsfuldt gule strejflys over en skummelt bortmumlende strøm; breddens høje klippemængder stod og ravede som søvndrukne jættehoveder; tårnvægteren på borgen Strahlek blæste en melankolsk vise, og derimellem klang skingert hvinende dødeklokkerne i St. Wernerskirken. Den skønne Sara bar i højre hånd sølvtvættebækkenet, den venstre holdt rabbien endnu stadig omsluttet, og hun følte, hvor hans fingre var iskolde, og hvor hans arm skælvede; men hun fulgte i tavshed, måske fordi hun hidtil havde været vant til at adlyde sin mand blindt og uden

spørgsmål, måske også fordi hendes læber var lukket til af en indvendig angst.

Neden for borgen Sonnech, lige over for Lorch, omtrent hvor nu den lille landsby Niederrheinbach ligger, hæver sig en klippeflade, som hænger buet ud over Rhinbredden. På den steg rabbi Abraham op med sin hustru, så sig om til alle sider og stirrede op efter stjernerne. Rystende og gennemfrossen af dødsangst stod den skønne Sara ved siden af ham og betragtede hans blege ansigt, som månen åndeagtigt belyste, og som blev ved at fortrække sig som af smerte, frygt, andagt og forbitrelse.

Men da rabbien pludselig rev hende sølvbækkenet ud af hånden og slyngede det raslende ned i Rhinen, da kunne hun ikke længere holde den grufulde angstfølelse ud, og med et sanseløst udråb styrtede hun sig ned for mandens fødder og besvor ham dog endelig at åbenbare hende den mørke gåde.

Rabbien bevægede flere gange læberne lydløst ude af stand til at tale, og endelig råbte han: "Ser du dødens engel? Der nede svæver han over Bacharach! Men vi er undflyet hans sværd. Herren være lovet!" Og med en stemme, der endnu skælvede af indvendig forfærdelse, fortalte han, hvorledes han sad vel til mode og lænede sig tilbage, syngende Hagadaen, og da han tilfældigt kom til at se under bordet, havde han der ved sine fødder set det blodige lig af et barn. "Da mærkede jeg" – føjede rabbien til – "at vore to sildige gæster ikke var af Israels menighed, men af en samling ugudelige, der havde lagt råd op om hemmeligt at skaffe dette lig ind i vort hus og beskylde os for barnemord og ophidse folket imod os, plyndre og myrde os. Jeg turde ikke lade mig mærke med, at jeg havde gennemskuet

mørkets værk; jeg havde kun derved fremskyndet min fordærvelse, og kun ved list er vi begge blevet frelst. Lovet være Herren! Vær ikke bange, smukke Sara; også vore venner og slægtninge vil blive frelst. Kun efter mit blod smægter de ryggesløse; jeg er sluppet fra dem, og de slår sig til ro med mit sølv og guld. Kom med mig, skønne Sara, til et andet land; vi vil lade ulykken bag ved os, og for at ulykken ikke skal forfølge os, har jeg tilslængt den det sidste af mit gods, sølvbækkenet, til forsoning. Vore fædres Gud vil ikke forlade os. – Kom ned, du er træt. Der nede står den stille Vilhelm ved sin båd; han færger os op ad Rhinen."

Lydløs som med brudte lemmer var den skønne Sara sunket hen i rabbiens arme, og langsomt bar han hende ned til bredden. Her stod den stille Vilhelm, en døvstum, men billedskøn dreng, som drev fiskeri til underhold for sin gamle bedstemoder, en af rabbiens naboersker, og havde sin båd liggende her.

Den stumme drengs blik vakte den smukke Sara af hendes bedøvelse, hun følte på en gang, at alt det, som hendes mand fortalte hende, ikke var en blot og bar drøm, og strømme af tårer udgød sig over hendes kinder, der nu var så hvide som hendes klædning. Der sad hun nu midt i båden, et grædende marmorbillede; ved siden af hende sad hendes mand og den stille Vilhelm, som roede godt til.

Det være nu på grund af de ensformige åreslag eller af fartøjets vuggen eller af duften fra hin bjergkyst, hvor glæden gror, altid hænder det, at selv den mest bedrøvede bliver vidunderligt beroliget, når han i forårsnatten glider hen i en let båd på den kære, klare Rhinstrøm. Sikkerlig, den gamle

godhjertede fa'er Rhin kan ikke tåle, at hans børn græder, tårestille vugger han dem på sine tro arme og fortæller dem sine smukkeste eventyr og lover dem sine gyldneste skatte, måske endog den Nibelungeskat, som er sunket i æld-ældgammel tid. Også den skønne Saras tårer flød stedse mildere og mildere, hendes voldsomste smerter blev skyllet bort af de hviskende bølger, natten mistede sin mørke gru, og de hjemlige bjerge hilste til det ømmeste levvel. Men fremfor alle hilste hendes yndlingsbjerg, Kedrich, fortroligt og det viste sig i sin sælsomme månebelysning, som stod der atter en frøken deroppe med ængsteligt udstrakte arme, som krøb de flinke små dværge vrimlende ud af dets klipperevner, og som kom en rytter sprængende op af bjerget i fuld galop; og den smukke Sara var til mode, som om hun igen var en lille pige og igen sad på skødet hos sin tante fra Lorck, som fortalte hende kønne historier om den kække ridder, som befriede den stakkels frøken, der var røvet af dværgene, fra den forunderlige hviskende dal deroppe, hvor fuglene taler ganske fornuftigt, og om pandekagelandet, hvor de lydige børn kommer hen, og om fortryllede prinsesser, syngende træer, glasslotte, guldbroer, leende havfruer … Men mellem alle disse kønne fortællinger, som begyndte at leve, klingende og lysende, hørte den smukke Sara sin faders stemme, som gnavent skældte den stakkels tante ud, fordi hun satte barnet så mange dårligheder i hovedet! Og straks forekom det hende, som om de satte hende på den lille bitte bænk foran hendes faders fløjlsstol og han med sin bløde hånd strøg ned over hendes lange hår, blinkede helt fornøjet med øjnene og vuggede sig behageligt frem og tilbage i sin vide sabbatslåbrok af blå silke … Det måtte vel være sabbat,

for det blomstrede tæppe var lagt på bordet, alt bohave i værelset lyste, spejlblanktskuret, den hvidskæggede menighedstjener sad ved siden af hendes fader og tyggede rosiner og talte hebraisk, den lille Abraham kom også ind med en almægtig stor bog og bad beskedent sin onkel om lov til at måtte forklare et afsnit af den hellige skrift, for at onklen selv kunne overtyde sig om, at han havde lært meget i den forløbne uge og fortjent megen ros og kage ... Nu lagde den lille dreng bogen på stolens brede sidelæn og forklarede historien om Jakob og Rakel, hvorledes Jakob havde hævet sin stemme og grædt højt, da han første gang så sin lille kusine Rakel, og hvorledes han havde talt så fortroligt med hende ved brønden, hvorledes han måtte tjene i syv år for Rakel, og hvor de var gået hurtigt for ham, og hvorledes han har ægtet og altid, altid elsket Rakel ... På engang erindrede Sara sig også, at hendes fader dengang udbrød i en lystig tone: "Vil du ikke også gifte dig med din kusine Sara!" hvorpå den lille Abraham alvorligt svarede: "Det vil jeg, og hun skal vente syv år." Dæmrende drog disse billeder igennem den smukke kones sjæl, hun så, hvorledes hun og hendes lille fætter, der nu var blevet så stor og var hendes mand, legede barnligt med hinanden i lysthuset, hvorledes de der glædede sig ved de brogede forhæng, blomster, spejle og forgyldte æbler, hvorledes den lille Abraham kærtegnede hende bestandig ømmere, til han efterhånden blev større og mere vranten og endelig helt stor og helt vranten ... Og endelig sidder hun alene hjemme i sit kammer en lørdag aften, månen skinner klart igennem vinduet, og døren flyver op, og hastigt stormer fætter Abraham, i rejseklæder og bleg som en død, ind og griber hendes hånd, stikker en guldring på hendes finger og siger

festligt: "Jeg tager dig hermed til min hustru efter Moses og Israels love! Men nu" – tilføjer han skælvende – "må jeg bort til Spanien. Levvel, syv år skal du vente på mig." Og han styrter af sted, og grædende fortæller den skønne Sara al ting til sin fader ... Han smælder og raser: "Skær dit hår af, du er en gift kvinde!" – og han vil ride efter Abraham og aftvinge ham skilsmissebrev – men han er allerede over alle bjerge. Faderen kommer tavs hjem igen, og da den smukke Sara hjælper ham at trække ridestøvlerne af og beroligende ytrer, at Abraham jo kommer igen om syv år, bander faderen: "Syv år skal I gå om og tigge!" og snart efter dør han.

Således drog de gamle historier igennem den smukke Saras sind som er hurtigt spil af skygger; billederne blandedes tillige forunderligt, og ind imellem kiggede halvt kendte, halvt fremmede skæggede ansigter og store blomster med fabelagtige brede blade. Det var også, som mumlede Rhinen Hagadaens melodier og billederne steg frem deraf, legemsstore fordrejede, tåbelige billeder: patriarken Abraham sønderslår som i angst gudeskikkelserne, der lige så hurtigt gror sammen igen; Mizri værger sig frygteligt mod den fortørnede Moses; bjerget Sinai lyner og flammer; kong Farao svømmer i det røde hav, holdende guldkronen fast i munden med tænderne; frøer og menneskeansigter svømmer bagefter, og bølgerne skummer og bruser, og en mørk jættehånd dukker truende frem.

Det var Hatto's Musetårn, og båden skød netop igennem Bingerhvirvlen. Den smukke Sara blev derved rusket en smule ud af sine drømmerier og stirrede efter breddens bjerge, på hvis toppe slotslysene glimtede, og henover hvis fod der trak en månelys tåge. Men pludselig troede hun der at se sine venner og

slægtninge, hvorledes de grufuldt løb forbi med ligansigter og vidt flagrende dødningeskjorter, langs med Rhinen … det blev sort for hendes øjne, en isstrøm gød sig ud i hendes sjæl, og som i søvne hørte hun, at rabbien bad aftenbønnen for hende, bævende og langsomt, som det gøres hos dødssyge folk, og drømmende stammede hun endnu ordene: "Titusind til højre, titusind til venstre, at skærme kongen mod nattens gru …"

Da forsvandt pludselig alt det fremtrængende mørke og uhyggen, det tunge tæppe blev revet bort fra himlen, og deroppe viste sig den hellige stad Jerusalem med sine tårne og porte; i gylden pragt lyste templet; i dets forgård så den skønne Sara sin fader i hans gule sabbatslåbrok med fornøjet smilende øjne; ud af de runde tempelvinduer hilste glad alle hendes venner og slægtninge, i det allerhelligste knælede kong David med purpurkappe og strålende krone, og elskeligt tonede hans sang og strengeleg – og saligt smilende sov den skønne Sara ind.

2. kapitel

Da den smukke Sara slog øjnene op, blev hun næsten blændet af solens stråler. En stor stads høje tårne dukkede frem, og den stumme Vilhelm stod op i båden og ledte den med en bådshage ind mellem den lystige tummel af mange brogetvimplede skibe, hvis mandskab enten så træt ned på de forbisejlende eller havde alle hænder beskæftiget med at udlade kasser, baljer og fade, som blev bragt i land på mindre fartøjer, hvorved der opstod en døvende larm; og skibsførernes bestandige hallobrøl, råb af købmænd inde fra bredden og skænderi af toldbetjentene, som

hoppede fra skib til skib i deres røde kjoler med hvide stave og hvide ansigter.

"Ja, smukke Sara" – sagde rabbi Abraham muntert smilende til sin hustru – "det her er den verdensberømte frie rigs- og handelsstad Frankfurt am Main, og det er netop Mainfloden, vi nu sejler på. Det dér, ovenover de leende huse, omgivet af grønne høje, det er Sachsenhausen, hvorfra den lamme Gumpertz henter os den smukke myrrha til løvsalsfesten. Her ser du også den stærke Mainbro med dens tretten buer, og mange folk, vogne. Og heste går sikkert hen over den, og i midten står det lille hus, som tante Due har fortalt om, at der bor en døbt jøde, som betaler hver, som bringer ham en død rotte, seks skilling på den jødiske menigheds regning, som årligt skal aflevere fem tusind rottehaler."

Over denne krig, som Frankfurts jøder har at føre med rotterne, måtte den smukke Sara le højt; det klare solskin og den nye brogede verden, som dukkede op for hende, havde forjaget al den forrige nats gru og forfærdelse fra hendes sjæl, og da hun af sin mand og den stumme Vilhelm var blevet løftet op på bredden fra den landende båd, følte hun sig som gennemtrængt af glad sikkerhed. Den stumme Vilhelm, med sine smukke, dybblå øjne så hende længe ind i ansigtet, halvt smerteligt, halvt muntert, derpå kastede han endnu et talende blik efter rabbien, sprang tilbage i sin båd, og snart var han forsvundet med den.

"Den stumme Vilhelm har dog stor lighed med min afdøde broder," bemærkede den smukke Sara. "Alle engle ligner hinanden," svarede rabbien let og han greb sin hustru ved armen og førte hende gennem breddens menneskevrimmel,

hvor der på grund af påsketiden var udstillet en hel del træboder med kramhandel. Da de kom gennem den mørke Mainport ind i staden, traf de derinde ikke mindre handel. Hvor forbavsedes den smukke Sara over den mængde kostbare sager og deres hidtil usete pragt! Der stod venetianere, som falbød al Østerlands og Italiens luksus, og den smukke Sara var som fastmanet ved synet af alle disse opstadsede pyntesager og klenodier, de brogede huer og livstykker, de gyldne armspange og halsbånd, det hele flitterstads, som kvinderne meget gerne beundrer, og som de endnu hellere smykker sig med. De rigtstukne fløjls- og silkestoffer syntes at tale med den smukke Sara og at ville tilbagestråle alt det vidunderligste i hendes tanker, og hun fandt sig virkelig til mode, som var hun igen en lille pige, og tante Due havde opfyldt sit løfte og ført hende til messen i Frankfurt, og nu stod hun netop foran de kønne klæder, som der var fortalt hende så meget om. Med hemmelig glæde overlagde hun allerede, hvad hun ville bringe med til Bacharach, hvem af hendes to kusiner ville synes bedst om den lille blomst eller den lille fugl dér eller det blå silkebælte, og om også de grønne bukser kunne passe den lille Gottschalk – men pludselig sagde hun til sig selv: Ak Gud. De er jo imidlertid blevet store og er myrdede i går aftes! Hun fo'r sammen i heftig skræk, og nattens billeder ville allerede stige op i hende på ny med al deres forfærdelse; dog de guldstukne klæder blinkede til hende som med tusind skælmske øjne og pludrede hende alt det mørke ud af sindet, og da hun så op efter sin mands ansigt, fandt hun det frit for skyer, og det bar sin sædvanlige alvorlige mildhed.

"Luk øjnene i, smukke Sara," – sagde rabbien og førte igen sin kone gennem mennesketrængslen.

For et broget røre! Mest var det handelsfolk, der prangede højt med hinanden, eller de talte med sig selv og regnede efter på fingrene, eller de lod sig deres indkøb bringe til herberget af nogle torvesjovere, der løb omkring bagved dem i kort hundetrav. Andre ansigter lod mærke, at kun nysgerrighed havde trukket dem herhen. På den røde kappe og den gyldne halskæde kendte man de brede rådsherrer. Den sorte, velhavende, folderige vams røbede den ærværdige, stolte ærkeborger. Jern-pighuen, den gule lædervams og de klirrende sporer var kendetegnet for den svære riddersvend. Under sorte silkehuer, som løb sammen i en spids i panden, skjulte sig et rosenrødt pigeansigt, og de unge svende, der sprang bag efter dem som vejrende jagthunde, viste sig som fuldendte lapse med deres barets kække fjer, deres klingende snabelsko og deres tvefarvede silkeklæder, hvis højre side var grøn og den venstre rød eller den ene regnbuestribet, den anden broget ternet, så at de naragtige knøse så ud, som om de var flækket i midten. Trukket bort af menneskestrømmen nåede rabbien med sin hustru til "Der Römer". Det er byens store torv, omgivet af høje gavlhuse, og det fører sit navn efter et uhyre hus, der hed "*Zum Römer*", og som blev købt af magistraten og indviet til rådhus. I denne bygning valgte man Tysklands kejser, og foran det blev der ofte holdt ædle ridderspil. Kong Maximilian, som elskede den slags lidenskabeligt, var den gang nærværende i Frankfurt, og dagen i forvejen havde man ham til ære holdt en stor fægtning foran "*Der Römer*". På træbænke, der nu blev brudt op af tømmermænd, stod endnu mange dagdrivere og fortalte

hinanden, hvorledes hertugen af Brunsvig og markgreven af Brandenburg under paukers og trompeters skrald var rendt imod hinanden, hvorledes den usselig hr. Walter havde stødt Bjørneridderen så voldsomt af sadlen, at lansesplinterne fløj i luften, og hvorledes den lange blonde kong Max stod midt imellem sine hoffolk på svalen og gned sig i hænderne af glæde. Tæpper af gyldne stoffer lå endnu på karmen af svalen og det spidsbuede rådhusvindue. Også de andre huse på torvet var endnu festpyntede og smykkede med våbenskjolde, fremfor alle huset "Limburg", på hvis banner der var malet en jomfru, som bærer en spurv på hånden, mens en abe holder et spejl op for hende.

På svalen af dette hus stod mange riddere og damer og underholdt sig smilende med hinanden, mens de kastede blikket på folket nedenunder, som bølgede frem og tilbage i kåde flokke og optog. Hvilken mængde lediggængere af enhver stand og alder, der her trængte sig frem for at tilfredsstille sin skuelyst! Her blev lét, vrælt, knebet i siderne og jublet, og midt i tumlen skraldede lægens gennemtrængende trompet; han stod i rød kappe sammen med sin hjælper og sin abe på et højt stillads, udbasunerede dygtigt sin egen kunstfærdighed, roste sine tinkturer og vidundersalver eller betragtede alvorsfuldt det uringlas, en gammel kone rakte op imod ham, eller han lavede sig til at trække en stakkels bondes kindtand ud. To fægtemestre, der flagrede omkring med brogede bånd, svingende deres fægtekårder, mødtes her tilfældigt og lavede med forstilt vrede et sammenstød; efter længe at have fægtet erklærede de sig gensidigt for uovervindelige og samlede deres skillinger sammen. Med trommer og piber marcherede nu det

ny oprettede skydelaug forbi. Herpå fulgte, anført af stokmesteren, som bar en rød fane, en rode farende frøkner, der kom fra fruerhuset, "Æselet" i Würzburg, og drog til Rosenthal, hvor den højpriselige øvrighed havde anvist dem kvarter, mens messen varede. "Luk øjnene i, smukke Sara!" – sagde rabbien. For disse fantastisk og alt for sparsomt klædte kvindemennesker, hvoraf nogle var meget smukke, opførte sig på den utugtigste måde, blottede deres hvide frække bryster, drillede de forbigående med skamløse ord, svang de lange vandringsstave og red på dem som på kæpheste ned igennem St. Katharinaporten, mens de med skingrende stemme sang heksevisen:

"Huor er den Bock, det Helwid-Dyhr?
Huor er Bocken? Wi feiler wor Bock,
så ride wi, så ride wi,
så ride wi på en stock!"

Denne sang, som man endnu kunne høre i det fjerne, tabte sig endelig i de kirkeligt langtrukne toner fra en opmarcherende procession. Det var et bedrøveligt tog af skaldede og barfodede munke, som bar brændende vokslys eller faner med helgenbilleder eller store sølv-krucifikser. I spidsen for dem gik drenge i røde og hvide kjortler med dampende røgelseskar. Midt i toget under en prægtig baldakin, så man gejstlige i hvide messesærke med kostbare kniplinger eller brogede silkebræmmer, og én af dem bar et solgyldent kar, som han løftede højt i vejret ud for en helgenniche i en krog af torvet, mens han halvt råbte, halvt sang nogle latinske ord. Samtidigt gav en lille klokke sig til at klinge, og alt folket rundt om forstummede, faldt på knæ og korsede sig. Men rabbien

sagde til sin hustru: "Luk øjnene, smukke Sara!" og hurtigt trak han hende med bort til en smal sidegade, gennem et vildnis af snævre, krumme stræder og endelig over den ubeboede øde plads, som skiller jødekvarteret fra den øvrige by.

Tidligere havde jøderne boet mellem Domkirken og Mainbredden, nemlig fra broen hen til Tiggerbrønden og fra Vejerboden til St. Bartholomæus. Men de katolske præster havde opnået at få en pavelig bulle, som forbød jøderne at bo i nærheden af hovedkirken, og magistraten gav dem en plads ved Uldgraven, hvor de byggede det nuværende jødekvarter. Det var forsynet med stærke mure og med jernkæder for portene til værn mod almuens anfald. For her levede jøderne ligeledes i trængsel og angst; og mere end nu til dags i erindringen om tidligere nød. I året 1240 havde det utøjlede folk anrettet et stort blodbad imellem dem, hvad der blev kaldt *det første jødeslag*, og i året 1349, da selvplagerne på deres gennemtog stak ild på byen og beskyldte jøderne for brandstiftelsen, blev største delen af disse myrdet af det ophidsede folk eller fandt deres død i deres egne huses flammer, hvad man kaldte for *det andet jødeslag*. Senere truede man endnu ofte jøderne med lignende slag, og under indre uroligheder i Frankfurt, især under en strid mellem rådet og laugene, var kristenpøblen ofte på vej til at storme jødekvarteret. Dette kvarter havde to porte, som på katolske festdage blev lukket udvendig fra, på jødiske festdage indvendig fra, og foran hver port var et vagthus med stadens soldater.

Da rabbien med sin hustru nåede jødekvarterets port, lå landsknægtene, efter hvad man kunne se gennem de åbne vinduer, på deres vagtstues brikse, og uden for døren i fuldt

solskin sad trommeslageren og fantaserede på sin store tromme. Det var en svær, tyk skikkelse; vams og bukser af brandgult klæde, rigt oppuffet om arme og lænder og besået fra øverst til nederst med små, røde, påsyede valker, der slikkede frem som utallige mennesketunger; bryst og ryg pansret med en sort klædeplastron, hvorpå trommen hang; på hovedet en flad, rund, sort hætte; ansigtet lige så rundt og fladt, desuden orangegult og spækket med røde blister, og fortrukket til en gabende smilen. Sådan sad fyren og trommede melodien til den sang, som selvplagerne engang havde sunget ved jødeslaget og med sin hæse øltone gurglede han ordene:

"Vor kære frue smuk,
hun gik i morgendug,
    Kyrie eleison!"

"Hans, det er en dårlig melodi!" – råbte en stemme bag ved jødekvarterets tillåsede port – "Hans, en dårlig vise duer heller ikke for tromme, passer aldrig i livet og slet ikke i messetiden og på påske morgen; dårlig vise, farlig vise. Hans, Hansemand, lille Trommehans, jeg er et stakkels enligt menneske, og hvis du holder af mig, hvis du holder af Stern, den lange Stern, den lange Næsestern, så hold op!"

Disse ord blev fremstødt af den usete taler dels ængstende hurtigt, dels sukkende langsomt, i en tone, hvori det dragende bløde skiftede med det hæse hårde, som man finder hos svindsottige. Trommeslageren forblev ubevæget, trommede væk på den forrige melodi og sang videre:

"Da kom en knøs så liden,
hans skæg bli'r stort med tiden,
Halleluja!"

"Hans" – kaldte igen den omnævnte persons stemme – "Hans, jeg er et stakkels enligt menneske, og det er en farlig sang, jeg hører den ikke gerne, jeg har mine grunde, og hvis du holder af mig, så synger du noget andet, og i morgen drikker vi ..."

Ved ordet "drikker" holdt Hans inde med sin trommen og syngen, og i barsk tone sagde han: "Gid Fanden stå i jøderne, men du, rare Næsestern, er min ven, du er under min beskyttelse, og hvis du sørger for, at vi kommer sammen og pægler rigtig stadigt, skal jeg også nok få dig omvendt. Jeg vil være din gudfa'r; når du er døbt, bliver du salig, og har du geni og går flittigt i lære hos mig, kan der såmænd blive en trommeslager af dig. Ja, Næsestern, du kan endnu bringe det vidt, jeg vil tromme hele katekismen for dig, når vi sidder og skåler i morgen – men luk nu porten op, der står to fremmede og be'r om at komme ind."

"Porten op?" – skreg Næsestern og stemmen svigtede ham næsten. "Det går ikke så rask, rare Hans, man kan ikke vide, man kan slet ikke vide, og jeg er blot et enligt menneske. Veitel Kvæghoved har nøglen, og nu står han stille i krogen og brummer sin bøn; så må man ikke lade sig forstyrre. Jakel Nar er her også, men han er ved at slå vand af. Jeg er et ensomt menneske."

"Gid Fanden stå i jøderne!" – råbte Trommehans, og med en høj latter over dette fyndord af ham selv sjokkede han ind i vagtstuen, hvor han lagde sig op på briksen hos de andre.

Mens rabbien og hans kone nu stod ganske alene udenfor den store lukkede port, var der indenfor en snerrende, snøvlende stemme, som hånligt gav sig til at vrænge: "Lille Stern, tøv nu ikke en evighed, tag nøglen af Kvægho'des frakkelomme eller tag din næse og luk døren op med. Folkene har jo stået længe og ventet!"

"Folkene!" – skreg det ængsteligt med den mands stemme, som blev kaldt Næsestern. "Jeg troede, det var kun én; jeg beder dig, Nar, søde Jakel Nar, kig en gang ud og se, hvem det er."

Da åbnede der sig i porten et veltilgitret ganske lille vindue, og til syne kom en gul, tvehornet hue, hvorunder Jakel Nars latterligt forvrængede pudsenmageransigt. I samme øjeblik lukkedes atter vindueslugen, og ærgerligt snerrede det: "Luk op, luk op, udenfor står kun en mand og en kone."

"En mand og en kone" – stønnede Næsestern. "Og når porten bliver lukket op, kaster konen kjolen, og hun er også en mand, og så er der to mænd, og vi er kun os tre."

"Vær nu ingen hare" – svarede Jakel Nar – "men skyd hjertet op i livet og vis, du har kurage!"

"Kurage!" – råbte Næsestern og slog en bitter latter op. – "Hare! Hare er en dårlig sammenligning. Hare er et urent dyr. Kurage! De har ikke stillet mig her på grund af kuragen, men for forsigtigheds skyld. Når der kommer for mange, skal jeg skrige. Men jeg selv kan ikke holde dem tilbage. Min arm er svag, og jeg bærer på en fistel, og jeg er blot et enligt menneske. Når man skyder på mig, er jeg død. Så sidder den rige Mendel Reiss om sabbatten ved bordet og tørrer sig rosinsaucen af munden og klapper sin mave og siger måske: "Den lange Næsestern var dog en flink fyr; havde han ikke været, så havde

de sprængt porten; han har dog ladet sig skyde ned for vor skyld; han var en flink fyr, skade, at han er død –."

Her blev stemmen ganske blød og grædefærdig, men pludselig slog den over i en hastig, næsten forbitret tone: "Kurage! Og bare for at den rige Mendel Reiss skulle tørre sig rosinsaucen af munden og klappe sig på maven og kalde mig en flink fyr, skal jeg lade mig skyde ned? Kurage! Hjertet op i livet! Den lille Strauss var tapper og stod i går på "Römer" og så på turneringen; han troede, at folk ikke kendte ham, fordi han bar en violet frakke af fløjl til tre gylden alenen, med rævehaler, ganske guldstukken, aldeles dejlig – og så bankede de løs på hans violette frakke så længe, til farven gik af ham, og ryggen også blev violet, og han ikke mere ser ud som et menneske! Kurage! Den krogede Leser var tapper, kaldte vor lumpne foged lumpen; de hængte ham op ved benene mellem to hunde, og Trommehans trommede. Hej kurage! Vær nu ingen hare! Mellem alle de mange hunde er haren fortabt, jeg er bare et ganske enkelt menneske og er virkelig bange!"

"Tør du bande på det!" råbte Jakel Nar.

"Jeg er virkelig bange" – gentog Næsestern sukkende – "jeg ved, angsten ligger i blodet, og jeg har den fra min salig moder –."

"Javist" – afbrød Jakel Nar ham – "og din moder havde det fra sin fader, og han havde det igen fra sin, og på den måde havde dine forfædre det den ene fra den anden lige til din stammefader, som drog i felten mod filistrene under kong Saul og var den første, som smurte haser. – Men se dog en gang, Kvægho'de er snart færdig, han har nu bukket sig fjerde gang,

allerede hopper han som en loppe, når han tre gange skal nævne ordet hellig, og nu griber han forsigtigt i lommen ..."

Nøglerne raslede virkelig, knirkende gik en fløj af porten op, og rabbien og hans hustru trådte ind i den ganske menneskeomme jødegade. Den, som lukkede op, en lille mand med et gemytligt surt ansigt, nikkede drømmende som en, der ikke gerne vil forstyrres i sine tanker, og efter at porten igen var omhyggeligt låset, trissede han uden at sige et ord hen i en krog bag ved porten, bestandig mumlende bønner hen for sig. Mindre tavs var Jakel Nar, en lavstammet noget hjulbenet svend med et leende højrødt ansigt og en umenneskelig stor kødnæve, som han stak frem af sin brogede jakkes vide ærmegab til goddag. Bag ved ham viste eller snarere skjulte sig en lang mager skikkelse med den smalle hals hvidt befjedret af en fin battistes pibestrimmel og det blege ansigt ganske forunderligt pyntet med en næsten utrolig lang næse, som bevægede sig nysgerrig og angst frem og tilbage.

"Guds fred! og glædelig fest!" udbrød Jakel Nar, "lad det ikke forundre jer, at gaden nu er så tom og stille. Alle vore folk er på denne tid i synagogen, og I kommer netop i rette tid til at kunne høre historien om Isaks ofring blive læst op derhenne. Og det er en vigtig historie, for hvis Abraham virkelig havde slagtet Isak, og ikke gedebukken, så havde der nu været flere gedebukke og færre jøder i verden". Og med en vanvittig lystig grimasse begyndte Jakel at synge følgende sang af Hagadaen:

"Et gedekid, ej større end en killing, blev købt af fa'rlille,
han gav derfor to skilling! Blot for et gedekid!

Da kom der en missekat og spiste det gedekid, som var købt af fa'rlille, han gav derfor to skilling! Blot for et gedekid!

Da kom der en hundevaps og bed den missekat, som spiste det gedekid, som var købt af fa'rlille, han gav derfor to skilling! Blot for et gedekid!

Da kom der en hasselkæp og slog den hundevaps, som bed den missekat, som spiste det gedekid, som var købt af fa'rlille, han gav derfor to skilling! Blot for et gedekid!

Da kom der en ildebrand og brændte den hasselkæp, som bankede den hundevaps, som bed den missekat, som spiste det gedekid, som var købt af fa'rlille, han gav derfor to skilling! Blot for et gedekid!

Da kom der et kildevand og slukkede den ildebrand, som brændte den hasselkæp, som bankede den hundevaps, som bed den missekat, som spiste det gedekid, som var købt af fa'rlille, han gav derfor to skilling! Blot for et gedekid!

Da kom der en kviekalv og drak det kildevand, som slukkede den ildebrand, som brændte den hasselkæp, som bankede den hundevaps, som bed den missekat, som spiste det gedekid, som var købt af fa'rlille, han gav derfor to skilling! Blot for et gedekid!

Da kom der en slagtermand og slagtede den kviekalv, som drak det kildevand, som slukkede den ildebrand, som brændte den hasselkæp, som bankede den hundevaps, som bed den missekat, som spiste det gedekid, som var købt af fa'rlille, han gav derfor to skilling! Blot for et gedekid!

Da kom der en dødensånd og slagtede den slagtermand, som slagtede den kviekalv, som drak det kildevand, som slukkede den ildebrand, som brændte den hasselkæp, som bankede den hundevaps, som bed den missekat, som spiste det gedekid, som var købt af fa'rlille, han gav derfor to skilling! Blot for et gedekid!

– Ja, smukke frue" – føjede sangeren til – "en gang kommer den dag, hvor dødsenglen vil slagte slagteren, og alt vort blod kommer over Edom; for Gud er en hævnende gud ..."

Men pludselig strøg Jakel Nar den alvor, der uvilkårligt havde overlistet ham, af sig, slog atter ind på sine kåde narrestreger og fortsatte med vrængende pudsenmagertone: "Vær ikke bange, smukke frue, Næsestern gør jer ikke noget ondt. Kun for gamle Snapper-Elle er han farlig. Hun har forelsket sig i hans næse, men den fortjener det også. Den er skøn som tårnet, der skuer ud mod Damaskus, og ophøjet som Libanons cedre. Udvendig skinner den som guldglimmer og sirup, og indvendig er den eneste musik og elskelighed. Om vinteren bliver den hæget af Snapper-Elles hvide hænder. Ja, Snapper-Elle er forelsket i ham, helt forhekset. Hun passer ham, fodrer ham, og så såre han bliver fed nok, vil hun gifte sig med ham, og af sin alder er hun ung endnu, og hvem som en gang om tre hundrede

år kommer her til Frankfurt, vil ikke kunne få himlen at se for bare Næsesterner!"

"I er Jakel Nar" – udbrød rabbien leende – "jeg mærker det på jeres ord. Jeg har ofte hørt tale om jer."

"Ja, ja", sagde Jakel med hyklet beskedenhed. "Ja, ja, det kommer af berømmelsen. Man er mange gange kendt vidt og bredt for en større nar, end man selv ved af. Men jeg gør mig megen umage for at være en nar og springer og ryster mig, så at bjælderne klinger. Andre har det lettere ... Men sig mig, rabbi, hvorfor rejser I en højhellig dag?"

"Min retfærdiggørelse" – gav den adspurgte til svar – "står i Talmud, og den hedder: "Fare driver sabbatten ud"."

"Fare" – skreg pludselig den lange Næsestern og skabede sig som i dødsangst – "fare, fare! Trommehans, trom, trom, fare! Fare! Trommehans ..."

Men udenfor råbte Trommehans med sin tykke ølstemme: "Titusind i det hedeste H.! Så skulle da Fanden stå i jøderne! Det er allerede tredje gang, du vækker mig op af min søvn i dag, Næsestern! Gør mig ikke rasende! Når jeg raser, bliver jeg ligesom den livagtige Satanas, og så skyder jeg, så sandt jeg er en kristen, med min bøsse igennem gitterlugen i porten, og så må enhver vare sin næse!"

"Skyd ikke, skyd ikke! Jeg er bare et enligt menneske" – klynkede Næsestern og trykkede ængstelig sit ansigt tæt ind til den nærmeste mur. Han blev skælvende stående i denne stilling og bad sagte.

"Sig, sig, hvad der er passeret?" – råbte nu Jakel Nar med al den rappe nysgerrighed, som allerede den gang var ejendommelig for jøderne i Frankfurt.

Men rabbien rev sig løs fra ham og gik med sin hustru videre op ad Jødegaden. "Se, smukke Sara" – sagde han sukkende – "hvor slet er Israel beskærmet! Falske venner vogter dets porte foruden, men forinden er vagterne Naragtighed og Frygt!"

Langsomt vandrede de to gennem den lange tomme gade, hvor kun her og der ét blomstrende pigehoved kiggede ud af vinduet, mens solen spejlede sig festglad i de blanke ruder. Den gang var jødekvarterets huse nemlig endnu nette og ny, og lavere end de blev senere hen, da jøderne formerede sig meget i Frankfurt og dog ikke måtte udvide kvarteret, men nødtes til at indrette sig i etage ovenpå etage, som sammenstuvede sardiner, hvorved de forkrøbledes på legeme og sjæl. Den del af jødekvarteret, der er blevet stående efter den store brand, og som man kalder *den gamle gade*, disse høje, sorte huse, hvor et grinende, klamt folk sjakrer omkring, er et gyseligt mindesmærke om middelalderen. Den ældste synagoge eksisterer ikke mere, den var mindre rummelig end den nuværende, som blev bygget senere, efter at de fordrevne fra Nürnberg var blevet optaget i menigheden.

Den lå nordligere. Rabbien behøvede ikke først at spørge om dens beliggenhed. Allerede langt borte kunne han høre de forvirrede og meget høje stemmer. I husets gård skiltes han fra sin kone. Efter at han havde vasket sine hænder ved brønden, som altid findes der, trådte han ind i den nederste del af synagogen, hvor mændene beder. Derimod steg den smukke Sara op ad en trappe og nåede øverst oppe til kvindernes afdeling. Denne øverste afdeling var en slags galleri med tre rækker træsæder, overstrøget med brunrød maling; deres rygstød var foroven forsynede med et hængende bræt, som

meget bekvemt kunne slås op, så man kunne lægge bønnebogen på det. Her sad kvinderne snakkende ved siden af hinanden eller stod op og bad inderligt; ofte trådte de nysgerrigt hen til det store gitter, som drog sig hen langs den østre side, og gennem hvis tynde grønne træværk man kunne se ned i synagogens underste afdeling. Der bag ved høje bedepulte stod mændene i deres sorte kapper med de spidse skæg løbende ned over de hvide pibekraver og hovederne med de flade huer mere eller mindre tilhyllede af et firkantet klæde af hvid uld eller silke, forsynet med de lovbefalede skuebånd og undertiden prydet med gyldne tresser. Synagogens vægge var ganske ensformigt hvidtede, og man så ingen anden pynt end måske det forgyldte jerngitter omkring den firkantede forhøjning, hvor lovens afsnit bliver læst op, og det hellige skrin, en kostbart forarbejdet kasse, som forestillede at blive båret af marmorsøjler med yppige kapitæler, hvis blomster- og løvværk rankede sig yndeligt fremad og var dækket med et tæppe af kornblåt fløjl, hvori en from indskrift var indvirket med guldflitter, perler og brogede stene. Her hængte den sølverne erindringslampe, og her hævede sig ligeledes en tilgitret forhøjning, på hvis rækværk der befandt sig alskens hellige redskaber, imellem andet også den syvarmede tempellysestage, og foran denne med ansigtet vendt imod skrinet stod forsangeren, hvis sang blev ledsaget af hans to hjælperes, bassistens og diskantsangerens stemmer på en instrumental måde. Jøderne har nemlig forvist al instrumentalmusik fra deres kirke i den mening, at lovsyngelsen af Gud stiger opbyggeligere op fra det varme menneskebryst end fra kolde orgelpiber. Ret barnligt glædede den smukke Sara sig, da

forsangeren, en fortrinlig tenor, nu hævede sin stemme og de ældgamle, alvorlige melodier, som hun kendte så godt, blomstrede op i endnu aldrig anet ung ynde, mens bassisten til modsætning brummede ind med dybe, mørke toner og diskantsangeren i mellemrummene trilrede fint og sødt. Sådan sang havde den smukke Sara aldrig hørt i synagogen i Bacharach; for dér var menighedsforstanderen David Levy forsanger, og når denne gamle mand, der allerede rystede af ælde, faldt ind med sin brustne, brægende stemme, ville trilre som en ung pige, og under en sådan voldsom anstrengelse rystede sin slapt nedhængende arm feberagtigt, så henrev det vel mere til latter end til andagt.

Et fromt behag, blandet med kvindelig nysgerrighed, trak den smukke Sara hen til gitret, hvor hun kunne se ned i den underste afdeling, den såkaldte mandsafdeling. Hun havde aldrig endnu set så stort et antal trosfæller, som hun fik øje på dernede, og hun følte sig hemmelig helt vel om hjertet midt imellem så mange mennesker, der var hende så nært beslægtede ved fælles afstamning, tænkemåde og lidelser. Men endnu langt mere bevæget blev kvindens sjæl, da tre gamle mænd trådte ærefrygtfuldt frem for det hellige skrin, skød det glimrende forhæng til side, lukkede kassen op og omhyggeligt tog den bog op, som Gud har skrevet med hellig egen hånd, og for hvis bevarelse jøderne har udstået så meget, så megen jammer og had, forsmædelse og død, et tusindårigt martyrium. Denne bog, en stor pergamentsrulle, var indsvøbt som et fyrsteligt barn i en broget broderet lille kåbe af rødt fløjl; ved øverste ende af begge rullens stokke var der to små sølvhuse, hvori alskens granater og klokker sirligt bevægedes og

klingrede, og foran i en sølvkæde hang gyldne skjolde og brogede ædelstene. Forsangeren tog bogen, og som var det virkelig et barn, et barn, for hvis skyld man har lidt store smerter, og som man kun elsker desmere, vuggede han den i sine arme, dansede frem og tilbage med den, trykkede den til sit bryst og gennemgyst af denne berøring hævede han sin stemme til en jublende, from takkesang, så at det forekom den smukke Sara, som om søjlerne på det hellige skrin begyndte at blomstre, som om kapitælernes vidunderlige blomster og blade bestandig voksede højere op, som diskantsangernes toner forvandlede sig til lutter nattergale, som synagogens hvælving blev sprængt af bassistens mægtige toner og som Guds velbehagelighed strømmede ned fra den blå himmel. Det var en smuk salme. Menigheden gentog koragtigt slutningsversene, og hen til den ophøjede scene i midten af synagogen skred forsangeren langsomt med den hellige bog, mens mænd og drenge trængte hurtigt efter hinanden hen for at kysse eller blot berøre dens fløjlsomslag. På den nævnte forhøjning trak man langsomt fløjlskåben af den ligesom det svøb med brogede bogstaver, hvormed den var omvundet, og op af den åbnede pergamentsrulle læste forsangeren i den syngende tone, som tilmed ved påskefesten bliver ganske séregent moduleret, de opbyggelige fortællinger om Abrahams fristelse.

Den smukke Sara var beskeden veget tilbage fra gitteret, og en bred, udpyntet kone af middel alder og et ganske udspilet, velvilligt væsen havde med et stumt nik givet hende lov til at se med i sin bog. Denne kone kunne vel næppe være nogen stor skriftlærd; for da hun læste bønnerne mumlende hen for sig, som kvinderne plejer at gøre, da de ikke tør synge højt, så

bemærkede den smukke Sara, at hun udtalte mange ord alt for meget på bedste beskub og ganske oversprang mange gode bogstaver. Men lidt efter hævedes den gode kones øjne langsomt smægtende, en flad latter gled over ansigtet, der var porcelænsagtigt rødt og hvidt, og med en stemme, der ville smelte så fornemt hen som muligt, sagde hun til den smukke Sara: "Han synger meget godt. Men jeg har dog hørt meget bedre sang i Holland. De er fremmed og ved måske ikke, at det er forsangeren fra Worms, og at man vil beholde ham her, hvis han er tilfreds med fire hundrede gylden om året. Det er en herlig mand, og hans hænder er som alabast. Jeg holder meget af en smuk hånd. En smuk hånd pynter på hele mennesket." – Hvorefter den gode kone selvbehagelig lagde sin hånd, der virkelig var smuk, på kanten af bedepulten, og mens hun med en graciøs hovedbevægelse antydede, at hun ikke gerne lod sig afbryde i sin tale, tilføjede hun: "Diskantsangeren er endnu et barn og ser meget udtæret ud, bassisten er alt for grim, og vores Stern har en gang meget vittigt sagt: Bassen er en større nar, end man behøver at forlange af en bas. De spiser alle tre i mit pensionat, og De ved måske ikke, at jeg er Elle Snapper."

Den smukke Sara takkede for meddelelsen, og til gengæld fortalte Snapper-Elle hende igen udførligt, hvordan hun en gang havde været i Amsterdam og der på grund af sin skønhed havde været genstand for mange efterstræbelser, og hvordan hun tre dage før pinse var kommet til Frankfurt og havde giftet sig med Snapper, hvordan han så til sidst var død, hvordan han på dødssengen havde sagt de mest rørende ting, og hvor det var svært at holde sine hænder smukke som bestyrerinde af et pensionat. Ofte så hun til siden med afvisende blikke, der

åbenbart gjaldt nogle spotske unge kvinder, som mønstrede hendes dragt. Denne klædning var mærkværdig nok: en mægtig udposet kjole af hvidt atlask, hvori alle dyrearter fra Noæh ark var indvirket med spraglende farver, en gyldenstykkes vams som et kyras, ærmer af rødt fløjl, gulslidset, på hovedet en umenneskelig høj hue, om halsen en almægtig pibekrave af hvidt stivet linned og en sølvkæde, hvorpå alle slags skuepenge, kaméer og sjældenheder, blandt andet et stort billede af Amsterdam, hang helt ned over hendes barm. Men de andre kvinders dragt var ikke mindre mærkværdig, den bestod nærmest af en blanding af moder fra forskellige tider, og mangen lille kvinde lignede, dækket med guld og diamanter, et vandrende juvelskrin. Der var ganske vist ved lov foreskrevet Frankfurts jøder en bestemt klædning, og til forskel fra de kristne skulle mændene bære gule ringe på deres kapper og kvinderne højt opstående blå slør på deres huer. Men i jødekvarteret blev øvrighedens befaling lidet påagtet, og der søgte kvinderne da på festdage og endog i synagogen gensidigt at udkramme så megen pragt som muligt, dels for at lade sig misunde, dels for at godtgøre deres ægteherres velstand og støtte hans kredit.

Mens nu lovafsnittene af Mose bøger bliver læst højt nede i synagogen, plejer andagten ikke at være stor. Mangen én gør sig det mageligt og sætter sig ned, hvisker vel også med en nabo om de verdslige ting eller går ud i gården og ånder den friske luft. Små drenge tager sig imidlertid den frihed at besøge deres mødre i kvindeafdelingen, og her har da andagten om muligt gjort endnu større tilbageskridt, man snakker, klumper sig sammen, ler, og som det altid sker, de unge kvinder gør sig

lystige over de gamle, og de gamle klager igen over ungdommens letfærdighed og tidernes fordærvelse. Men ligesom der nedenunder i Frankfurts synagoge var en forsanger, således var der også i den øverste afdeling en forsladrerske. Det var Hunneken Reiss, en plump, galdegrøn kone, som vejrede enhver ulykke og altid bar en skandalehistorie på tungen. Den sædvanlige skydeskive for hendes stiklerier var den stakkels Snapper-Elle, hun forstod grumme pudsigt at efterabe hendes lavede manerer, såvel som den smægtende anstand, hvormed hun modtog ungdommens skælmske hyldest.

"Vil I bare vide" – udbrød nu Hunneken Reiss – "Snapper-Elle har i går sagt: Hvis jeg ikke var så smuk og klog og elsket, gad jeg ikke leve i verden."

Da blev der fnist temmelig højt, og den nærstående Snapper-Elle, som mærkede, at det skete på hendes bekostning, hævede foragtende sine øjne, og som et stolt pragtskib sejlede hun hen til den plads, som var længst borte. Fugel Oxe, en rund, noget kluntet dame, bemærkede medlidende, at Elle Snapper var forfængelig og indskrænket, men meget godhjertet, og gjorde særdeles meget godt mod folk, som trængte til det.

"Især mod Næsestern," hviskede Hunneken Reiss. Og alle, som kendte det ømme forhold, lo blot så meget højere.

"Vil I vide" – tilføjede Hunneken Reiss ondskabsfuldt – "Næsestjært sover nu også i Snip-Snap-Elles hus ... Men se dog en gang, dernede bærer Süschen Kræmmers den halskæde, som Daniel Flage har sat hos hendes mand. Fru Flage ærgrer sig ... Nu taler hun med marskandisersken. Hvor venligt de dog trykker hinanden i hænderne! Og hader dog hinanden som

Midian og Moab! Hvor smilende kærlighedsfuldt til hinanden! Æd bare ikke hinanden af lutter ømhed! Jeg vil dog høre den samtale."

Og nu sneg Hunneken Reiss som et lurende dyr hen og hørte, at de to koner deltagende klagede for hinanden, hvor meget de havde arbejdet i sidste uge for at rydde op i deres huse og skure køkkentøjet, hvad der må ske før påskefesten, for at ikke en eneste brødkrumme af det usyrede brød skulle klæbe ved. Også om besværligheden ved det usyrede brøds bagning samtalede de to koner. Fru Flage havde endnu særlige klagemål; i menighedens bageri måtte hun døje så mange kvaler, efter lodtrækning kunne hun først komme til at bage der den sidste dag, den sene eftermiddag før festen, den gamle Hanne havde æltet dejen dårligt, pigerne valsede dejen alt for tynd med deres dejruller. Halvdelen af brødene brændtes i ovnen, og desuden regnede det så stærkt, at det bestandig dryppede igennem bageriets træloft, og der måtte de arbejde våde og trætte, til det var mørk nat.

"Og deri, kære fru Süschen" – tilføjede fru Flage med skånende venlighed, som ingenlunde var ægte – "deri var De også en lille smule skyld, fordi De ikke havde sendt Deres folk til hjælp ved bagningen."

"Ak, om forladelse" – svarede den anden – "mine folk var alt for beskæftigede, messevarerne skulle pakkes, vi har nu så meget at gøre, min mand ..."

"Jeg ved" – faldt fru Flage hende skærende hastigt i talen – "jeg ved, De har meget at gøre, mange panter og gode forretninger og halskæder ..."

Lige skulle et giftigt ord til at undslippe den talende, og kræmmersken var allerede som en kogt krebs, da Hunneken Reiss pludselig skræppede højt op: "For Guds skyld, den fremmede dame ligger og dør ... Vand! Vand!"

Den smukke Sara lå i afmagt, bleg som døden, og rundt omkring hende trængte sig en sværm af kvinder, ivrige og klynkende. Den ene holdt hendes hoved, den anden holdt hendes arm; de gamle koner bestænkede hende med vand af de glas, som hang bag ved deres bedepulte til brug ved håndtvætning, i fald de tilfældigt kom til at berøre deres eget legeme; under den afmægtiges næse holdt andre en gammel citron, gennemstukket med kryddernelliker, hidrørende fra sidste fastedage, hvor den var blevet benyttet, fordi dens lugt var nervestyrkende. Udmattet og dybt sukkende slog endelig den smukke Sara øjnene op, og med stumme blikke takkede hun for den venlige omhu. Men nu blev Attendebønnen, som ingen må forsømme, festligt istemt, og de travle kvinder skyndte sig tilbage til deres pladser og forrettede bønnen, som det bør sig, stående med ansigtet vendt mod øst, hvilket er det himmelhjørne, hvor Jerusalem ligger, Fugel-Oxe, Snapper-Elle og Hunneken Reiss blev længst hos den smukke Sara; de to første ivrigt tilbydende deres tjeneste, den sidste nysgerrig efter at få at vide, hvorfor hun pludselig var blevet afmægtig.

Den smukke Saras afmagt har imidlertid en ganske særlig grund. Det er nemlig skik i synagogen, at enhver, som er undsluppet en stor fare, træder frem efter oplæsningen af lov-afsnittet og takker det guddommelige Forsyn for sin frelse. Da nu rabbi Abraham rejste sig op dernede i synagogen til sådan taksigelse, og den smukke Sara kendte sin mands stemme,

mærkede hun, hvorledes hans stemme langsomt gled over i en sorgfuldt mumlende dødsbøn, hun hørte navnene på sine slægtninge og kære og tilmed ledsaget af hint velsignende tillægsord, som man tildeler den døde; og det sidste håb svandt af den smukke Saras sjæl, og hendes sjæl blev sønderrevet af den vished, at hendes slægtninge og kære virkelig var blevet myrdet, at hendes lille niece, at hendes kusiner, Blümchen og Vögelchen, var døde, også den lille Gottschalk var død, alle myrdede og døde! Af denne bevidstheds smerte var hun nær selv død, havde ikke en velgørende afmagt udgydt sig over hendes sanser.

3. kapitel

Da den smukke Sara efter endt gudstjeneste steg ned i synagogens gård, stod rabbien der ventende på sin hustru. Han nikkede til hende med lyst ansigt og førte hende ud på gaden, hvor den tidligere stilhed ganske var forsvundet, og en larmende menneskevrimmel lod sig se. Skæggede sortkjoler som myrehobe, kvinder henflagrende i stråleglans som guldbier, drenge i nye klæder, bærende bønnebøgerne efter de gamle, unge piger, som, da de ikke selv må komme i synagogen, hopper mødrene glad i møde, dukker deres lokkehoveder for dem for at modtage velsignelsen. Alt lyst og strålende, slentrende gaden op og ned i salig forudfølelse af en god middagsmad, hvis liflige lugt allerede steg til vejrs fra de sorte kridttegnede krukker, som de lattermilde pigebørn hentede fra menighedsovnen.

I dette virvar gjorde en spansk ridders skikkelse sig særlig bemærket; på hans ungdommelige ansigtstræk lå den

henrivende bleghed, som kvinderne tilskriver en ulykkelig og mændene til gengæld en lykkelig kærlighed. Hans gang havde, skønt ligegyldigt slentrende, en noget søgt pyntelighed; fjerene på hans baret bevægede sig mere ved hovedets fornemme vuggen end ved vindens kast; mere end just nødvendigt klirrede hans gyldne sporer og skærfet ved hans sværd, som han syntes at bære i armen, og hvis fæste blinkede kosteligt frem af den hvide rytterkappe, som tilsyneladende skødesløst omhyllede hans slanke lemmer og desuagtet forrådte det omhyggeligste foldekast. Som han drev frem og tilbage, nærmede han sig dels med nysgerrighed, dels med kenderminer til de forbivandrende kvinder, så dem sjælsroligt og fast ind i ansigtet, dvælende, når ansigterne var umagen værd, sagde rask nogle smigrende ord til mangt et elskeligt barn og drev sorgløs videre uden at vente på virkningen. Den smukke Sara havde han allerede omkredset flere gange, hver gang skræmt tilbage af hendes bydende blik eller hendes mands gådefuldt smilende mine, men endelig strøg han al sky anfægtelse stolt fra sig, stillede sig kækt i vejen for dem begge, og med lapset sikkerhed og sød galant tone holdt han følgende tale:

"Señora, jeg sværger! Hør, señora, jeg sværger! Ved begge Kastiliernes roser, ved Aragoniens hyacinter og de andalusiske granatblomster! Ved solen, som belyser det hele Spanien med alle dets blomster, løg, ærtesupper, skove, bjerge, mulæsler, gedebukke, og gammelkristne! Ved himlens baldakin, hvorpå solen er en gylden kvast, sværger jeg eder til, señora, at I er den skønneste kvinde, som jeg har set i det tyske land, og er I villig til at tage mod mine tjenester, beder jeg om gunstig tilladelse til at turde nævne mig eders ridder og bære eders farver!"

En rødmende smerte gled over den skønne Saras ansigt, og med et blik, der virkede des mere skærende, jo blidere de øjne var, som udsendte det, svarede den dybtkrænkede kvinde:

"Ædle herre, vil I være min ridder, så må I kæmpe mod hele folkeslag, og i den kamp er der kun liden tak og endnu mindre ære at vinde. Vil I bære mine farver, så må I sy gule ringe på eders kappe og anlægge et blåstribet skærf, for det er min farve, mit huses farve, Israels farve, det folks farve, som spottes på gaderne af lykkens børn."

Pludselig purpurrødme dækkede spanierens kinder. En uendelig forlegenhed malede sig i alle hans træk, og næsten stammende sagde han:

"Señora ... I har misforstået mig ... en uskyldig spøg ... men, ved Gud, ingen spot over Israel ... jeg er selv af Israels slægt ... min bedstefader var en jøde ..."

"Og eders onkel, señor, er også en jøde," faldt rabbien, som roligt havde set til, ham i talen. Og med et muntert drillende blik føjede han til:

"Og jeg vil stå inde for, at Don Isaak Abarnabel, den store rabbis brodersøn, er udsprungen af Israels bedste blod, måske endog af Davids kongelige slægt."

Da klirrede sværdet under spanierens kappe. Hans kinder blegnede, hans overlæbe skælvede mellem hån og smerte, død stirrede ud af hans øjne, og i en iskold, skarp tone sagde han:

"Señor rabbi! I kender mig. Nu velan, så ved I også, hvem jeg er. Og ved ræven, at jeg hører til løvens yngel, så vil han vogte sig og ikke bringe sin rævepels i livsfare og ikke opvække min vrede! Hvor vover ræven at dømme løven? Kun den, der føler som løven, kan begribe dens svagheder ..."

"Å, jeg begriber den vel" – svarede rabbien, og vemodig alvor drog hen over hans pande – "jeg begriber vel, hvorledes den stolte løve af stolthed kaster sin fyrstelige pels og formummer sig i krokodillens brogede skælpanser, fordi det er mode at være en gabende, snu krokodille! Hvad skal vel de ringere dyr finde på, når løven fornægter sig selv? Men vogt dig, Don Isaak, du er ikke skabt for krokodillens element. Vandet – (du ved vel, hvad jeg taler om) – er din ulykke, og du vil gå til grunde. Ikke i vandet er dit rige; den svageste forel trives bedre deri end skovens konge. Ved du endnu, hvorledes Tajos hvirvel nær havde knust dig ..."

Idet han brød ud i en høj latter faldt Don Isaak pludselig rabbien om halsen, lukkede hans mund med kys, sprang med sine klirrende sporer højt i vejret af glæde, så de forbigående jøder fo'r forskrækkede tilbage, og i sin naturlige hjertensmuntre tone råbte han:

"Sandelig, du er Abraham fra Bacharach! Og det var en god vittighed og oven i købet et venskabsstykke, da du sprang i vandet fra Alkantara-broen i Toledo og greb den, som kunne bedre drikke end svømme, ved kraven og trak ham op på det tørre. Jeg var nærved at anstille ret grundige undersøgelser om, hvorvidt man virkelig kunne finde guldkorn på bunden af Tajo, og hvorvidt romerne med rette har kaldt den den gyldne flod. Jeg siger dig, jeg bliver den dag i dag endnu ganske forkølet ved den blotte erindring om den lystsejlads."

Ved disse ord gjorde spanieren en bevægelse, som om han ville ryste nogle vanddråber, der var blevet hængende, af sig. Men rabbiens ansigt var ganske opmuntret. Han trykkede sin

ven gentagne gange i hånden, og hver gang sagde han: "Jeg glæder mig!"

"Og jeg glæder mig lige så meget" – sagde den anden – "vi har ikke set hinanden i syv år; ved vor afsked var jeg endnu en ganske ung flødeskæg og du, du var allerede så sat og alvorlig ... Men hvad blev der af den smukke Doña, som den gang kostede dig så mange suk, velrimede suk, som de ledsagede med klangen af din lut ..."

"Stille, stille! Doñaen hører os, hun er min kone, og du selv har i dag givet hende en prøve på din smag og dit digtertalent."

Ikke uden eftervirkninger fra den tidligere forlegenhed hilste spanieren på den smukke kone, som nu med yndefuld godhed beklagede, at hun med sine heftige ytringer havde bedrøvet en ven af sin mand.

"Ak señora," – svarede Don Isaak – "den som med flanet hånd griber efter en rose, må ikke beklage sig over, at tornene stikker ham! Når aftenstjernen spejler sig guldfunklende i den blå strøm ..."

"Jeg beder dig for Guds skyld" – afbrød rabbien ham – "hold op! ... Hvis vi skal vente så længe, til aftenstjernen spejler sig guldfunklende i den blå strøm, sulter min kone ihjel; hun har ikke fået noget at spise siden i går og har siden den tid lidt overlast og besvær."

"Nå, så vil jeg føre jer hen til det bedste spisekvarter i Israel" – råbte Don Isaak – "til min veninde Snapper-Elles hus, som er her i nærheden. Allerede lugter jeg den hulde duft, jeg mener fra køkkenet. Å, du skulle vide, Abraham, hvor den duft tiltaler mig. Det er den, som, siden jeg tog ophold i denne stad, så ofte lokker mig hen til Jakobs telte, samkvemmet med Guds folk er

ellers ikke min mest yndede fryd, og sandelig ikke for at bede her, men for at spise her besøger jeg Jødegaden ..."

"Du har aldrig elsket os, Don Isaak ..."

"Ja" – vedblev spanieren – "jeg elsker jert køkken langt mere end jer tro; den mangler den rette sauce. Jer selv har jeg aldrig ordentlig kunnet fordøje. Selv i jere bedste tider, selv under min stamfader, David, som var konge over Juda og Israel, ville jeg ikke have kunnet holde det ud imellem jer; og jeg var ganske sikkert en morgen knebet ud fra Sions borg og emigreret til Fønicien eller til Babylon, hvor livet lyst skummede i gudernes tempel ..."

"Du taler ondt, Isaak, om den eneste Gud" – mumlede rabbien mørkt – "du er langt værre end en kristen, du er en hedning, en afgudstjener ..."

"Men se ikke så sur ud" – vedblev spanieren sin tale, da han så, hvor lidt den syntes at behage rabbien – "se ikke på mig med afsky. Min næse er ikke blevet frafalden. Da tilfældet en gang ved middagstid førte mig til denne gade og de velbekendte dufte fra jødernes køkken steg mig op i næsen, da greb mig hin længsel, som vore forfædre fornam, da de tænkte tilbage på Ægyptens kødgryder; velsmagende ungdomserindringer steg op i mig; jeg så igen i ånden karperne med brun rosinsauce, som min tante så opbyggeligt vidste at tilberede til fredag aften; jeg så igen det stuvede bedekød med hvidløg og majroer, hvormed man kan opvække de døde, og suppen med sværmerisk svømmende boller ... og min sjæl smeltede, som en forelsket nattergals toner, og siden den tid spiser jeg i min veninde Snapper-Elles pensionat!"

Dette pensionat havde man imidlertid nået; Snapper-Elle stod ved døren til sit hus, venligt hilsende på de fremmede, som var kommet til byen i anledning af messen, og som sultne trængte ind. Bagved hende med hovedet hældet ud over hendes skulder, stod den lange Næsestern og mønstrede de kommende med nysgerrig angst. Med overdreven grandezza nærmede Don Isaak sig vor gæsteværtinde, som besvarede hans skælmske dybe buk med en uendelig nejen; til sidst trak han handsken af sin højre hånd, som han derpå svøbte ind i kappens flig, og han greb med den Snapper-Elles hånd, strøg den langsomt hen over sin knebelsbart og sagde:

"Señora! Eders øjne kappes med solens stråler! Men omendskønt æggene bliver des hårdere, jo længere de koges, så bliver mit hjerte dog kun blødere, jo længere det koges af eders øjnes stråler! Ud af mit hjertes æggeblomme flagrer den bevingede gud Amor frem og søger en fortrolig rede i eders barm ... Denne barm, señora, hvorved skal jeg ligne den? Der gives i den vide skabning ingen blomst, ingen frugt, som er den lig! Denne vækst er enestående i sin art. Omend stormen afblader de fineste roser, så er dog eders barm en vinterrose, som trodser alle vinde! Omend den sure citron bliver des gulere og mere rynket, jo ældre den er, så kappes dog eders barm med den sødeste ananas i farve og sødme! O señora, er også byen Amsterdam så smuk, som I i går og i forgårs og alle dage har fortalt, så er dog den grund, hvorpå den hviler, endnu tusind gange skønnere ..."

Ridderen talte de sidste ord med hyklet forvirring og skelede smægtende til det store billede, som hang om Snapper-Elles hals; Næsestern så fra oven og ned med søgende øjne, og den

priste barm satte sig i en så bølgende bevægelse, at byen Amsterdam vaklede hid og did.

"Ak" – sukkede Snapper-Elle – "dyd er mere værd end skønhed. Hvad nytter mig skønheden? Min ungdom går hen, og siden Snapper døde – han havde i det mindste smukke hænder – hvad hjælper mig da skønheden?"

Og dermed sukkede hun på ny, og som et ekko, næsten uhørligt, sukkede Næsestern bag ved hende.

"Hvad skønheden nytter eder?" – udbrød Don Isaak –, "Doña Snapper-Elle, forsynd eder ikke mod den skabende naturs godhed! Smæd ikke dens huldeste gaver. Den ville hævne sig frygteligt. Disse øjne, der gør så salig, ville sløves og forvandles til glas, disse yndige læber ville blive faste indtil afsmag, dette kyske, elskovsøgende liv ville forvandle sig til en uhandlelig talgtønde, byen Amsterdam ville komme til at hvile på en muggen sump –"

Og således skildrede han stykke på stykke Snapper-Elles nuværende udseende, så at den stakkels kone blev overmåde ængstelig til mode og søgte at undslippe ridderens uhyggelige foredrag. Hun blev i dette øjeblik dobbelt glad, da hun fik øje på den smukke Sara og kunne erkyndige sig på det mest indtrængende, om hun var kommet sig helt efter sin besvimelse. Hun kastede sig derved ind i en livlig samtale, hvori hun udviklede al sin forlorne fornemhed og ægte hjertensgodhed, og med mere vidtløftighed end klogskab fortalte hun, hvordan hun selv nær var faldet i afmagt af skræk, da hun vildfremmed kom med trækskibet til Amsterdam, og den kæltring af en drager ikke bar hendes kuffert hen i et ærbart værtshus, men i et hus med frække kvinder, hvad hun

snart havde mærket af det meget brændevinspimperi og de usædelige anmodninger ... og hun ville som sagt virkelig være besvimet, hvis hun i alle de seks uger, hun tilbragte i hint forfængelige hus, blot et øjeblik havde turdet vove at lukke øjnene ...

"For min dyds skyld" – tilføjede hun – "vovede jeg det ikke. Og alt det er hændet mig for min skønheds skyld! Men skønhed forgår, og dyd består."

Don Isaak var allerede i begreb med kritisk at belyse denne histories enkeltheder, da lykkeligvis den skæve Aron Hirschkuk fra Homburg ved Lahn kom frem af huset med servietten i munden og gnavent klagede over, at suppen for længe siden var båret ind og gæsterne sad ved bordet og værtinden manglede – – –.

(Slutningen og de følgende kapitler er uden forfatterens skyld gået tabt.)

Efterskrift af oversætteren

Juni 1891.

Heine nåede ikke længere med sin "*Rabbi fra Bacharach*" end til Snapper-Elles pensionat. Den svulmende, stærkt pyntede enke, som har en udpræget hollandsk smag, og som af særlig forkærlighed for Amsterdam, hvor hun dog som ung pige har været genstand for megen tvivlsom genvordighed, bærer et stort billede af denne kære stad på sit bryst, byder nejende den frafaldne Don Isaak og de to fra Bacharach fordrevne, rabbi Abraham og hans hustru, ind at smage på hendes jødiske køkken.

Heine forklarer, at resten af romanen uden forfatterens skyld er gået tabt. Hvis det ikke er en spøg, kunne det i alt fald godt være det.

Efter en frodig historisk skildring af de foragtede, fredløse jøders liv i middelalderens mørke århundreder, efter med et kæmpegreb at have udkastet og opbygget sine tre skikkelser: Rabbien, der skriftlærd med sej klogskab gennem nød og farer holder fast ved Israels gamle overleveringer – et billede på den jødiske troskab! den dejlige Sara, hans hustru, hvis bløde sind er overgroet af jødefolkets barndomsdrømme og dunkle sagn, modtagelig som sin stamme – et udtryk for hebræerfolkets poesi! Og Don Isaak, den jødiske *renegado*, med spanske riddersporer, letsind og brogede tanker, der længes fra kirker og synagoger tilbage til gud Baals glædeskummende templer – repræsentanten for den ny jøde, for det nittende århundredes ånd, ja måske mere, for jødefolkets evige ungdom, dets lunefulde erobrertrang! – efter disse tilløb i tre kapitler, hvor

Heines suveræne lyrik mærkværdigt forstår at forliges med romanens mest borgerlige love og med bred kraft skaber virkelige mennesker i statuestørrelse, er pludselig hans indbildningers strøm ebbet ud, har manglet den fylde, hans gigantiske udkast krævede, og da han kom til selve kærnen af sit emne, er pennen gledet fra ham. En rabbi, som betød troskaben, en kvinde, som betød jødefolket, og en ridder, som betød eventyrlysten – hvor kunne man operere menneskeligt med slige overmennesker? og kun at lave en ganske jævn psykologisk roman, var jo ikke Heines smag ... Digtets kilder stoppede; det hedder i en digters sorgfuldt-erkendende og dog spøgende sprog: "uden forfatterens skyld er resten gået tabt."

Jo ældre Heine blev, des mere sammentrængtes hans ånd til et opgør med det i ham, som havde jødisk oprindelse. Han begyndte som tysk digter og blev næsten en jødisk; i mange århundreder har der i ingen poesi været ytret inderligere og heftigere jødiske sympatier end hos denne mand, der havde ladet sig døbe og var fritænker. Han er begyndt på nordisk og protestantisk måde med at besynge Nordsøen, kalde sig den hellige ånds ridder, og har senere hen lovprist Østerland og "Prinsesse Sabbat". Han var bestandig den kætter, han var, men selve lidenskaben i hans kætteri følger af afstamningen fra et religiøst folk. I "Prinsesse Sabbat" vil man finde det billede brugt om datidens kuede mishandlede israelitiske race, at den var en forvandlet prins, der ugen igennem skulle krybe som en hund med hundske tanker igennem livets skarn og spot, men hver fredag i skumringen veg pludselig fortryllelsen, og som menneske med menneskefølelser træder den med løftet hoved og hjerte festlig og renlig klædt ind i faderens hus ... Israel

formæles med prinsesse Sabbat, mens lamper og kerter skinner ned over skrinet, hvor den hellige tora opbevares; og på sabbatten bugner bordet med retter, som fremkalder kære kendte jødiske erindringer …

I Rusland og på Korfu, hvor jøder brændemærkes, myrdes eller uddrives, samt adskillige andre steder i vort Europa er den dag i dag modsætningen mellem de søgne dages ydmygelser og ophøjelsen på den syvende dag lige så svimlende. Man kan forstå, i hvor høj grad sådanne sabbatter må styrke disse forfulgtes tro på Guds udvalgte folk.

Det er mindet om fredagaftnerne, der atter knyttede Heine til de stammefrænder, hvis tro ikke var hans. Så stærke og rige var disse erindringer, at han, hvis stil var de øjeblikkelige udbrud, de strømmende åbne erklæringer, her for første og eneste gang fandt et romanstof.

Han nåede ikke længere end til det jødiske køkken. Dér blev han, i Snapper-Elles pensionat, i amsterdamsk overdådighed, glemmende at fortsætte, at fuldende og lykkelig lukke romanens buelinje. Det gik ham som Don Isaak: hans sjæl var faldet fra Israels Gud, men hans næse lokkede ham altid hen til dampen, der opsteg fra Jakobs telte; og denne afbrudte roman ender da i virkeligheden som alle andre værker af Heine: med en åben erklæring!

… Det kunne lønne umagen at vove sig ind i de orakeldampe, som omgiver køkkenets præstinde, Snapper-Elle, og hvorfra Heine ikke kom ud igen.

Der sidder alle Snapper-Elles middagsgæster ved sabbatsmåltidet, og på bordet damper den herlige *schalet*. Måltidet går utvungent og muntert for sig i denne kreds, hvor

værtinden gør sig behagelig for gæsterne, medens det store billede af Amsterdam vugger fornemt på det brede bryst, og medens den lange Stern med næsen ængstelig og nysgerrigt vogter på sin venindes bevægelser. Der er mange mennesker, samtalen falder på kryds og tværs, nogle taler om forretninger, nogle om messen, nogle om jødeforfølgelser: ved mindste ord eller anledning fænger den lurende frygt. Vin iskænkes og bægrene tømmes.

Den smukke Sara sidder nær sin mand, den tankefulde, beherskede rabbi, som har et smil til alle, og den fremmede med de dristige, brændende ord, hedningen, som har sagt, at hun er den smukkeste, han har truffet i det tyske land.

Stakkels Sara, alt det hun har udstået! Hendes slægt og venner derhjemme i Bacharach, hendes to kære kusiner, alle er måske myrdede nu … Når tanken ret bliver hende levende, blegner hun og er nær ved at besvime, men i øjeblikket er sabbattens lyse glæde blød og velgørende kommet over hende, sorgen er blevet hende så forunderlig fjern. Hendes øjne fængsles af Don Isaak: hvor føler hun sig frastødt af denne mand, der er blevet utro imod Israels folk og Gud! Og hun drømmer, at hun atter sejler på Rhinen og støtter sig til skulderen af sin mand, som på egen hånd afgør alt for hende og uden at spørge viser den mest betryggende omsorg. Hun drømmer, at hun vugges på floden, hvilende i den tavse Vilhelms jolle, ført frem af den stumme, skønne drengs øreslag, medens Rhinstrømmen mumler hende barndommens sagn i øret; hun hviler med panden bleg mellem det dunkle hår, hun er kold, men hendes puls banker varmt og uophørligt, hendes sjæl

strømmer af godhed og inderlighed og hun ligner et bølgeblødt spejl med tavse, mørke bredder som Rhinen selv.

... Og nu skal hun brydes som et spejl, imellem to mænd, som kæmper om hende.

Den ene dér, den spanske jøde i ridderdragten, eventyreren fra Frankfurts gader, med baretten, hvis fjer ikke så meget vajede for vindens kast som ved hovedets fornemme vuggen – er dog med sit blege ansigt en ridder, som fortjener en kvindes venskab. Han er så stolt og skøn og sønderriver dog ens hjerte med dybt skærende eller alt for farlige ord. Han er som lava; altid følger han sine mest springende stemninger og ved dog at fange og forme dem som en hersker. Øjeblikkets blomster dufter af hans tale. Nuets roser gløder frem på hans mund. Han er en mand, men en mand, som har sat sin kraft ind på at være en yngling.

... Og hans tale er lokkende som ens eget hjertes skønneste indskydelser; ak, hvorfor tror han ikke på Israels Gud?

Hun har jo på Frankfurts gader tilslynget ham de æggende ord:

"Ædle herre, vil I være min ridder, så må I bære mine farver, lide hån og foragt og slås til døden!"

Ved siden af ham sidder rabbi Abraham. Hvor tager han sig ældet ud! Det blege vemod, som hviler på hans ansigt med det mørke skæg, taler om jødernes lidelser og vedhængenhed gennem århundreder.

... Og der kommer en time, da ridderen, som betyder eventyret, friheden, den nye ånd, kæmper med rabbien om det hebræiske folk og dets poesi:

"Om du vrider dig, rabbi, hun tilhører ikke din seje lærde forstand. Hun tilhører mig, der er duftende som Brentas blomster, brusende som det grå hav med storm, ebbe og flod og mangen dejlig perle hvilende i sit dyb!"

Men rabbi Abraham ser med sit vemodsforvitrede ansigt mod himlen og smiler. Et vidunderligt smil, forstenet og stumt:

"Fra evighed til evighed er du, Gud" – siger dette smil. Og

"Israels folk er et udvalgt folk."

Heine fik ikke udgrublet, hvem der blev den stærke i denne kamp: Don Isaak eller rabbien, to mænd så forskellige som bjerget og brændingen.

Det er troligt, at Don Isaak har råbt mod den tusindårs gamle troens klippe:

"Sten, sten, sten!"

Men når han forenynnede den smukke Sara alle de eventyr om nye verdener, som bølgerne bar med sig, har hun vendt det døve øre til og hvisket:

"Skum, skum, skum!"

Som Don Isaak var Heine de stærke, de stolte, de farlige stemningers ridder. Nuets roser blomstrede fra hans tale, og han forstod hastigt at erobre, optegne linjerne til sine tre forgrundsskikkelser.

Så lidt som Don Isaak ville evne at byde den dejlige Sara erstatning for det pludselige tab af ægtefælle, tro, barndomserindringer og at indhylle hende i en ny ånd, en ny luft, der bragte glemsel for al gråd, så lidt forstod Heine, den selvrådige lyriker, at overkomme og affinde sig med de tusind

spidsborgerlige vidtløftigheder, der blev ham beredt af romanen: denne en nøgtern ægtefælles tugtige hustru.

Heine blev, endskønt han viste megen troskab mod hebræerne, heller ikke den, hvis ord var dem love ...

"Du er en digter, ingen religionsstifter;" – ville den smukke Sara sige til Don Isaak – "du skulle bære mine farver og slås til døden. Men du er en vellystning og en falsk profet ... Dine ord er skum, skum!"

Faldt Heine nu end ikke tilbage til jødedommen, har hans intelligente sympati dog været jøderne til stor hjælp. Lykkedes det ham ikke heller at blive just religionsstifter, har dog den muntert vuggende fjer på Don Isaaks baret i lang tid og på mange virket som en fane.

Bogen om Le Grand

Kapitel 1

> *Hun var elskelig, og han elskede hende; han var derimod ikke elskelig, og hun elskede ikke ham.*
>
> ***(Af et gammelt stykke.)***

Madame, kender De det gamle stykke? Det er et ganske storartet stykke, kun noget for melankolsk. Jeg har en gang spillet hovedrollen i det, og da græd alle damerne; kun en eneste græd ikke; ikke en eneste tåre fældede hun, og det var just stykkets pointe, den store katastrofe.

Å denne eneste tåre, den piner mig endnu, når jeg eftertænker. Hvis Fanden ønsker ondt over min sjæl, hvisker han mig en sang i øret om den uudgydte tåre, en usalig sang til en endnu usaligere melodi – ak, kun i Helvede hører man den melodi! – – –

Hvordan man lever i Himmerig, madame, kan De nok forestille Dem, så meget snarere som De jo er gift. Der morer man sig aldeles fortrinligt, har alle mulige fornøjelser, lever og svæver i fryd og plaisir ganske som blommen i et æg. Man spiser fra morgen til aften, og køkkenet er af de allerbedste; stegte gæs flyver om med små sauceskåle i næbbet og føler sig smigrede, når man sætter tænder i dem, tærter, der skinner af smør, vokser vildt som solsikker, over alt kilder med bouillon og champagne, over alt træer med viftende servietter, og man spiser og tørrer sig om munden og spiser igen uden at ødelægge sin mave, man synger salmer, eller man gækkes og sværmer med de søde ømtfølende engle, eller man går sig en tur på den grønne halleluja-eng, og de flagrende hvide klæder sidder så mageligt på én, og slet ingen ting forstyrrer følelsen af

salighed, ingen smerte, intet ubehag – ja hvis én kommer til at træde den anden på ligtornene og råber: "Om forladelse – *excusez!*" så smiler den anden som forklaret og forsikrer: "Det gør slet ikke ondt, at du trådte mig, broder – *au contraire*, tværtimod – mit hjerte føler blot des inderligere Himmeriges lykke."

Men om Helvede gør De Dem ingen idé, madame. Måske De af alle djævle bare kender den lille Belsebub *Amor*, som er Helvedes høflige bankassistent, og selv ham kender De kun fra Don Juan, en kvindeforfører, der gav et dårligt eksempel, og som De synes aldrig kan få det hedt nok, selv om vore berømmelige teaterdirektører for hans skyld lader så store mængder af bengalske flammer, ildregn, krudt og kolofon gå op i røg, som nogen god kristen kan forlange af Helvede.

Men alligevel, i Helvede ser det meget værre ud, end vore teaterdirektører ved – ellers ville de vel næppe lade så mange dårlige stykker opføre – i Helvede er der ganske Helvedes hedt, og da jeg var der en gang i Hundedagene, fandt jeg det ikke til at holde ud. De har slet ingen forestilling om Helvede, madame. Vi får meget få officielle efterretninger derfra. At de stakkels sjæle dernede må læse alle de slette prædikener, som bliver trykt heroppe, det er bagvaskelse. Så slemt er der ikke i Helvede, så raffinerede pinsler vil Satan aldrig optænke. Derimod er Dantes skildring noget for mild, i det hele alt for poetisk. Mig forekom Helvede som et stort, borgerligt køkken med en uendelig lang ovn, hvorpå der stod tre rækker gryder, og i dem sad de fordømte og blev stegt. I den ene række sad de kristne syndere, og, skulle man vel tro det! deres tal var ikke så ganske ringe, og djævlene ragede i ilden under dem med særdeles travlhed. I den

anden række sad jøderne, som hele tiden skreg, og som nu og da blev drillet af djævlene; og hvor så det pudsigt ud – just da en tyk, pustende pantelåner klagede over alt for megen hede – at en lille djævel slog ham en spand koldt vand over hovedet, for at han kunne se, at dåben var en sand forfriskelse og velgerning. I tredje række sad hedningene, der ligesom jøderne ikke kan blive delagtige i saligheden og skal brænde evigt. Jeg hørte, hvorledes en af dem, mens en firskåren djævel lagde friske kul under hans gryde, råbte i en fortrydelig tone: "Skån mig, jeg var Sokrates, den viseste af de dødelige. Jeg docerede sandhed og retfærdighed og ofrede mit liv for dyden." Men den firskårne dumme djævel lod sig ikke forstyrre i sin forretning. "Passiar!" gnavede han. "Alle hedninge skal brænde, og vi kan ikke gøre undtagelse med nogen enkelt." – – Jeg forsikrer Dem, madame, der var en frygtelig hede og en skrigen, sukken, jamren, pinen, hvinen og tænders gnidsel. Og igennem alle disse toner trængte tydeligt hin usalige melodi til sangen om den uudgydte tåre.

Kapitel 2

Hun var elskelig, og han elskede hende; han var derimod ikke elskelig, og hun elskede ikke ham.

(Af et gammelt stykke.)

Madame, det gamle stykke er en tragedie, omendskønt helten i det hverken bliver myrdet eller selv stikker sig ihjel. Heltindens øjne er smukke, ja dejlige – madame, kan De ikke mærke violduft? – dejlige og dog så skarpt slebne, at de trængte som glasdolke gennem mit hjerte og sikkert stak ud af ryggen på den anden side – men jeg døde dog ikke af disse snigmorderske øjne. Heltindens stemme er også yndig – madame, hørte De

ikke en nattergal slå lige nu? – en yndig silkestemme, et sødt fletværk af de solvarmeste toner, og min sjæl blev hængende i nettet og var nærved at kvæles. Jeg selv – det er greven af Ganges, som nu taler, og historien foregår i Venedig – jeg selv var en gang blevet ked af det pineri og fik i sinde at gøre ende på legen allerede i første akt og hellere straks skyde bjældekappen og narremasken af mig. Og jeg gik hen i en galanteributik på Via Burstah [Note 1)], hvor jeg fandt et par prægtige pistoler udstillet i en lille kasse – jeg erindrer dem endnu særdeles vel; ved siden af stod der meget morsomt legetøj af perlemor og guld, jernhjerter på små gyldne kæder, porcelænskopper med ømme deviser, snustobaksdåser med kønne billeder, f.eks. Susannes guddommelige historie, Ledas svanesang, sabinerindernes rov, Lukretia, dette tykke dydsmenneske med den blottede barm, hvori hun ret eftertrykkeligt støder dolken, den lyksalige Bethmann, *la belle ferronnière*, lutter dragende ansigter – men jeg købte dog pistolerne uden at tinge vidtløftigt, og dernæst købte jeg kugler, dernæst krudt, og derpå gik jeg hen i signor Ublus kælder og lod østers og et glas rhinskvin sætte for mig. –

Spise kunne jeg ikke, og drikke endnu langt mindre. De hede tårer faldt i glasset, og i glasset så jeg den kære hjemstavn, den blå hellige Ganges, det evig strålende Himalaya, de vældige bananskove, i hvis vidtstrakte løvgange de kloge elefanter og de hvide pilgrimme roligt vandrede; sære, drømmeagtige blomster så på mig med lønlige vink; gyldne eventyrfugle jublede vildt; flimrende solstråler og den sødt naragtige lyd af leende aber drev kærligt gæk med mig; fra fjerne pagoder tonede præsternes fromme bønner, og sultaninden af Delhi blandede

sin smeltende, klagende stemme ind deri – i sit tæppehængte gemak løb hun stormende op og ned, hun sønderrev sit sølverne slør, stødte den sorte slavinde med påfugleviften til jorden; hun græd, hun rasede, hun skreg – men jeg kunne ikke forstå hende. Hr. Ublus kælder ligger 3000 mile fra haremet i Delhi, og tilmed var den skønne sultaninde død allerede for 3000 år siden – og jeg drak hurtigt vinen, den klare muntre vin, og alligevel blev det bestandig mørkere og tristere i min sjæl. – Jeg var dømt til døden – – –

Da jeg igen steg op ad kældertrappen, hørte jeg bedeklokkerne kime, menneskemængden bølgede forbi, men jeg blev stående på hjørnet af Strada San Giovanni [Note 2)] og holdt følgende monolog:

"I gamle sagn der gives gyldne borge;
til harpeslæt den ædle jomfru danser
i kreds af skønne terner, mens jasmin,
myrter og roser spreder deres dufte –
og dog et eneste forløsningsord
kan styrte trylleriet brat i gruset.
Tilbage bliver kun en murstenshob
med ugleskrig og hundredårigt dynd.
Så har og jeg blot med et ord berøvet
den hele blomstrende natur dens trolddom.
Der ligger den nu livløs, falmet, kold
med pynt og pral som liget af en konge,
hvis kæbeben man farvede med rødt,
og i hvis hånd man har et scepter lagt.
Men læberne de stirre gustenblegt,
fordi man glemte også *dem* at sminke
med rødt; og mus om kongens næse hopper
og spotter frækt det store gyldne scepter."

Det er almindelig vedtaget, madame, at man holder en enetale, før man skyder sig. De fleste mennesker benytter ved en slig lejlighed det Hamletske "at være eller ikke være". Det er et godt sted, og jeg havde også gerne citeret det her – men enhver er sig selv nærmest, og har man selv personlig skrevet tragedier med monologer passende for livsabiturienter, f.eks. min udødelige "*Almansor*", så er det meget naturligt, at man giver sine egne ord fortrinnet endog for de shakespeareske. I hvert fald er slige enetaler en højst nyttig skik; man vinder i alt fald tid ved dem. – Og således skete det, at jeg blev stående noget længe på hjørnet af Strada San Giovanni, og da jeg stod

der som en dømt mand, viet til døden, fik jeg pludselig øje på hende!

Hun bar en dragt af blå silke og en rosa hat, og det blik, hvormed hun så på mig, var så dødsbesejrende, så livsgivende. Madame, De ved vel fra den romerske historie, at når vestalinderne i det gamle Rom på deres vej mødte en forbryder, der blev ført til retterstedet, så havde de lov til at benåde ham, og den stakkels skælm måtte da beholde livet. – Med et eneste blik frelste hun mig fra døden. Jeg stod for hende som genfødt, blændet af hendes skønheds solglans, og hun gik videre – og lod mig beholde livet.

Kapitel 3

Ja, hun lod mig i live, og jeg lever, og det er hovedsagen.

Lad andre nyde den lykke, at deres elskede smykker deres grav med blomsterkranse og væder den med troskabstårer – o kvinder, had mig, belé mig, bekurv mig! men lad mig leve! Livet er så sød en spøg, og verden er så elskelig forvirret – som en drøm af en vindrukken gud, der er knebet ud fra en kævlende gudeforsamling *à la française* og har lagt sig til at sove på en ensom stjerne og selv ikke ved, at han med det samme skaber alt det, han drømmer. Drømmesynerne arter sig så broget og lystigt, men tit også harmonisk og vist. Iliaden, Plato, slaget ved Marathon, Moses, den mediceiske Venus, Strassburg domkirke, den franske revolution, Hegel, dampskibene osv. er nogle enkelte gode tanker i denne skabende gudedrøm. Men det vil ikke vare længe før guden vågner og gnider de søvndrukne øjne og smiler – og vor verden er opløst i intet; ja den har aldrig eksisteret.

Lige meget! Jeg lever. Og er jeg ikke andet end et skyggebillede i en drøm, så er det dog bedre end dødens kolde og sorte og tomme intethed. Livet er det højeste af alle goder, og døden er det værste onde. Lad berlinske gardeløjtnanter kun spotte længe nok og kalde det fejhed, at prinsen af Homburg gyser tilbage, når han ser sin åbne grav – Heinrich Kleist havde trods alt lige så meget mod som hans højbrystede, stramtsnørte kolleger, og han har desværre bevist det [Note 3)]. Men alle kraftige mennesker elsker livet. Goethes Egmont vil nødig skilles ved "livets og arbejdets venlige vaner". Immermanns Edwin hænger ved livet "som et lille barn ved moders bryst", og skønt det falder ham hårdt at leve af fremmed nåde, så beder han dog om nåde:

> "Thi liv og ånde er det højeste".

Når Odysseus i underverdenen ser Akilleus som de døde heltes høvding og priser ham for hans berømmelse mellem de levende og hans anseelse endog hos de døde, svarer Akilleus:

> "Trøst mig ej for min død, du strålende søn af Laertes!
> Heller jeg ville som træl på markerne slide for dagløn,
> hyret af trængende mand, som kun har eje til nødtørft,
> end over samtlige døde befale som øverste herre."

Ja, da major Duvent udfordrede den store Israel Løwe på pistoler og sagde til ham: "Hvis De ikke møder, hr. Løwe, er De en hund!" da svarede denne: "Jeg vil hellere være en levende hund end en død løve!" Og han havde ret. – Jeg har duelleret nok, madame, til at turde sige dette. – Gudskelov jeg lever! I mine årer koger det røde liv, under mine fødder bæver jorden, i elskovsglød omslynger jeg træer og marmorstøtter, og de bliver levende i min favn. Hver kvinde er mig en skænket verden, jeg

svælger i hendes åsyns melodier, og med et eneste blik fra mit øje kan jeg nyde mere end andre med alle deres ledemod deres livs dage. Hvert øjeblik er mig jo en uendelighed; min tid her på jorden er ikke begrænset og lader sig ikke måle med gængse alenmål; og jeg behøver ikke at lade mig et andet liv forjætte af en præst, da jeg kan opleve nok i dette ene, hvis jeg lever baglæns i forfædrenes liv og erobrer mig evigheden i det forgangnes rige.

Og jeg lever! Naturens store pulsslag skælver i mit eget bryst, og når jeg jubler, svarer mig et tusindfoldigt ekko. Jeg hører tusind nattergale. Foråret har sendt dem for at vække jorden af dens morgenslummer, og jorden gyser af fryd, dens blomster er de hymner, som den begejstret synger solen i møde – solen bevæger sig alt for langsomt, jeg kunne piske dens flammeheste, så at de skulle sprænge raskere af sted. – Men når den sydende synker ned i havet, og den store nat stiger op med sit store smægtende øje, o da gennembæver mig først rigtig den rette lyst: som piger, der kærtegner, lægger aftenens lufte sig til mit brusende hjerte, og stjernerne vinker, og jeg løfter mig og svæver ud over den lille jord og menneskenes små tanker.

Kapitel 4

Men en gang vil dagen komme, da gløden i mine årer er slukket, i mit bryst bor vinteren, og dens hvide flokke omflagrer mit hoved sparsomt, og dens tåger slører mit øje. I smuldrende grave ligger mine venner, jeg alene er levnet som et eneste strå, glemt af høstmanden, en ny slægt er blomstret frem med nye ønsker og nye tanker; fuld af forundring hører jeg nye navne og nye sange; de gamle navne er forstummede, og jeg selv er

forstummet, måske endnu æret af nogle få, forhånet af mange og elsket af ingen. Og drenge med roser på kind springer hen til mig og trykker mig den gamle harpe i den skælvende hånd og siger med et smil: Du har så længe tiet, du dovne Isengrå, syng os igen nogle sange om drømmene fra din ungdom!

Da griber jeg harpen, og de gamle glæder og smerter vågner, tågerne spredes, tårer blomstrer atter fra mine døde øjne; atter våres det mit bryst! Søde vemodstoner bæver i harpens strenge; jeg ser atter den blå flod og marmorpaladserne og de skønne kone- og pigeansigter – og jeg synger en sang om Brentas blomster.

Det bliver min sidste sang. Stjernerne vil se på mig som i min ungdoms nætter. Det forelskede månelys kysser på ny mine kinder. Åndekor af døde nattergale fløjter i det fjerne. Søvndrukne lukker sig mine øjne, min sjæl bliver tyst som min harpes toner – nu dufter de blomster fra Brenta.

Et træ vil skygge over min gravsten. Jeg ville så gerne have en palme, men den trives ikke i Norden. Det bliver vel en lind, og om sommeraftenen vil de elskende sidde der og sværme. Siskenen, som lyttende gynger sig på sine kviste, er blevet tavs. Og min lind suser så fortroligt over hovederne på de lykkelige, der er så lykkefyldte, at de ikke en gang har tid til at læse, hvad der står skrevet på den hvide ligsten. Men når den forelskede har mistet sin pige, da kommer han atter til den velkendte lind og sukker og græder og betragter ligstenen tit og længe og læser dens indskrift: Han elskede Brentas blomster.

Kapitel 5

Madame, jeg har løjet for Dem. Jeg er ikke greven af Ganges. Aldrig i mit liv så jeg den hellige strøm, aldrig lotusblomsterne, der spejler sig i dens fromme bølger. Aldrig lå jeg og drømte under indiske palmer, aldrig lå jeg bedende foran diamantguden i Jaggernaut, ved hvem jeg dog let ville være hjulpet. Ja, lige så lidt har jeg nogensinde været i Calcutta som den calcuttasteg, jeg spiste til middag i går. Men jeg stammer fra Hindustan, og derfor føler jeg mig så vel i Valmikis mægtige sangerlunde, den guddommelige Ramos heltekvaler bevæger mit hjerte som en kendt ve, ud af Kalidasas blomsterdigte gløder de sødeste minder frem for mig. Og da for nogle år siden en dame i Berlin var så god at vise mig de vakre billeder, som hendes fader – han var en tid lang guvernør i Indien – havde bragt med hjem, syntes mig de helligstille ansigter så kærligt malede og så velbekendte! Ja det var, som så jeg mit eget familiegalleri.

Franz Bopp – madame, De har sikkert læst hans Nalus og hans konjugationssystem i sanskrit – gav mig mange oplysninger om mine aner. Og jeg ved nu nøjagtigt, at jeg er udsprungen af Brahmas hoved og ikke af hans ligtorne. Jeg formoder tilmed, at hele Mahabarata med de 200.000 vers kun er et allegorisk elskovsbrev, som min allerældste stamfader har skrevet til min allerførste moder – Å de elskede hinanden såre; deres sjæle kyssedes; deres øjne kyssedes; de var begge to kun et eneste kys. –

En fortryllet nattergal sidder på et rødt koraltræ i det stille ocean og synger en sang om mine første forældres kærlighed, nysgerrige titter perlerne frem af deres muslingkamre, de

sælsomme vandblomster skælver af sørgmodighed, de kloge havsnegle med deres brogede små porcelænstårne på ryggen kommer krybende, åkanderne rødmer af blu, de gule, piggede søstjerner og de tusindfarvede, glasagtige kvabber rører og rækker sig, og alt vrimler og lytter. –

Men, madame, denne nattergalesang er alt for stor til at kunne få plads her, den er så stor som verden selv, alene tilegnelsen til Anangas, kærlighedens gud, er så lang som samtlige Walter Scotts romaner, og hertil sigter et sted hos Aristofanes, som på tysk hedder:

Tiotio, tiotio, tiotinx,
totototo, totototo, tototinx.

(Voss' oversættelse).

Nej, jeg er ikke født i Indien; jeg så denne verdens lys på bredden af hin skønne strøm, hvor dårskaben gror på grønne bjerge og ved høst bliver plukket, perset, hældt i fade og sendt til udlandet. – Sandfærdigt, i går hørte jeg én sige en dårskab, der *Anno 1811* havde siddet i en vindrue, hvilken samme jeg den gang selv så vokse på Johannisberg. – Megen dårskab bliver dog også konsumeret i landet selv, og menneskene dér er som alle vegne: – de fødes, de spiser og drikker, ler, græder, bagtaler, de bekymrer sig ængsteligt for deres slægts videreforplantning, vil allerhelst synes det, de ikke er, og gøre det, de ikke kan; de lader sig ikke barbere, før de har skæg, og har ofte skæg, før de bliver fornuftige; men når de bliver fornuftige, beruser de sig på ny – i hvid og rød dårskab!

Mon Dieu! Havde jeg dog så megen tro, at jeg kunne flytte bjerge – Johannisberg var netop det bjerg, som jeg ville lade sende efter mig alle vegne. Men da min tro ikke er så stærk, må

fantasien hjælpe mig, og den flytter mig rask til den skønne Rhin.

Det er et yndigt land, fuldt af elskelighed og solskin. I den blå strøm spejler bjergbredderne deres borgruiner, skovtykninger og gammeldags byer. – Der sidder borgerfolk om sommeraftenen udenfor huset og drikker af store kander og snakker hyggeligt om, hvor godt vinen, gudskelov, trives i år, men at retsplejen skulle være ganske offentlig, og om Marie Antoinette, der sådan blev guillotineret uden videre, og hvormeget tobaksregalet har fordyret tobakken, og at alle mennesker er lige, og hvad Gørres Note 4) er for en knop til at skrive i avisen.

Jeg har aldrig brudt mig om den slags passiar. Jeg sad hellere med pigebørnene ved det buede vindue og lo ad deres latter og lod mig slå i ansigtet med blomster og spillede fornærmet, til de fortalte mig deres hemmeligheder eller måtte ud med en og anden vigtig historie. Den smukke Gertrud blev tummelumsk af glæde, når jeg satte mig hen hos hende; det var en pige som en flammende rose, og da hun en gang faldt mig om halsen, troede jeg, at hun skulle forbrænde og dampe bort i mine arme. Den smukke Katharina henflød i syngende mildhed, når hun talte til mig, og hendes øjne var af et så rent og inderligt blåt, som jeg aldrig har truffet hos mennesker eller dyr og kun sjældent hos blomster; man så gerne ind i det og kunne tænke sig så meget sødt derved. Men den smukke Hedvig elskede mig; for når jeg trådte hen til hende, bøjede hun hovedet til jorden, så at de sorte lokker faldt ned over det rødmende ansigt, og de strålende øjne glimtede frem som stjerner fra en skydunkel himmel. Hendes blufærdige læber talte ikke et ord, og jeg vidste

heller intet at sige hende. Jeg rømmede mig, og hun skælvede. Gennem sin søster lod hun mig ofte bede om, at jeg ikke måtte løbe så vildt på klipperne og ikke bade mig i Rhinen, når jeg havde løbet eller drukket mig hed. En gang belurede jeg hendes andægtige bøn foran det lille Mariabillede, som stod i en niche i forstuen, pyntet med guldflimmer og omflimret af en lille brændende lampe; jeg hørte tydeligt, hvorledes hun bad Gudsmoder om at forbyde ham at klatre, drikke og tage bad. Jeg havde sikkert forelsket mig i den smukke pige, hvis hun havde været ligegyldig overfor mig; og jeg var ligegyldig overfor hende, fordi jeg vidste, at hun elskede mig. – Madame, hvis man vil elskes af mig, må man behandle mig *en canaille*.

Den smukke Johanna var de tre søstres faster, og jeg satte mig gerne hos hende. Hun kendte de dejligste sagn, og når hun pegede med den hvide hånd ud ad vinduet mod bjergene, hvor alt det var sket, som hun fortalte, lagde der sig ligesom en tryllering om mine tanker. De gamle riddere steg synlige ud af borgruinerne og huggede hinandens jernklædning i stykker, Loreley stod atter på bjergtinden og sang sin sødt fordærvelige sang ned over Rhinen, som rullede så fornuftig og beroligende og dog samtidig så grufuldt gækkende – og den skønne Johanne betragtede mig så sælsomt, så dulgt, så gådefuldt fortrolig, som hørte hun selv til de eventyr, hun lige talte om. Hun var en slank, bleg pige; hun var dødssyg og grublende; hendes øjne var klare som sandheden selv; hendes læber var fromt hvælvede; i hendes åsyns linjer lå der en stor fortælling, men det var en hellig fortælling – måske en elskovs-legende? Jeg ved det ikke, og jeg havde heller aldrig mod til at spørge hende. Når jeg så længe på hende, blev jeg rolig og glad; det forekom mig, som

var der stille søndag i mit hjerte og englene holdt gudstjeneste derinde.

I slige gode timer fortalte jeg hende tildragelser fra min barndom. Altid hørte hun alvorligt efter og, hvor underligt! når jeg ikke mere kunne komme på navnene, så hjalp hun på min hukommelse. Når jeg da forbavset spurgte, hvorfra hun vidste navnene, så smilede hun og gav til svar, at hun havde hørt dem af fuglene, som byggede rede på stenkanten foran hendes vindue – og hun ville oven i købet have mig til at tro, at det var de samme fugle, jeg en gang som dreng afkøbte den ondskabsfulde bondeknægt for mine lommepenge og derpå lod flyve. Men jeg tror, at hun vidste al ting, fordi hun var så bleg og virkelig snart døde. Hun vidste også, hvornår hun skulle dø, og ønskede, at jeg skulle forlade Andernach dagen før. Ved afskeden gav hun mig begge sine hænder – det var hvide, søde hænder og rene som en hostie – og hun sagde: "Du er ejegod, og når du bliver ond, så tænk igen på den lille døde Veronika."

Har de sladrende fugle også røbet hende dette navn? Jeg havde i mindesyge stunder brudt mit hoved så tit, men kunne ikke mere komme på det kære navn.

Nu da jeg atter har det, vil også den tidligste barndom blomstre frem i min erindring, og jeg er igen et barn og leger med andre børn på Slotspladsen i Düsseldorf ved Rhinen.

Kapitel 6

Ja madame, der er jeg født, jeg bemærker det udtrykkelig for det tilfælde, at muligvis, når jeg er død, syv stæder – Schilda, Ravneborg, Polkwitz, Bockum, Dülken, Göttingen og Stokkeby – vil strides om den ære at være min fødeby. Düsseldorf er en by

ved Rhinen, der lever tresindstyve tusind mennesker i den, og desforuden ligger der mange hundrede tusind mennesker begravet. Og imellem dem er der mere end én, om hvem min moder siger, at det var bedre, hvis de levede endnu, f.eks. min bedstefader og min onkel, den gamle hr. v. Geldern og den unge hr. v. Geldern, der begge var så berømte doktorer og kurerede så mange mennesker for den visse død og alligevel selv måtte rejse herfra. Og den fromme Ursula, der bar mig som barn på sine arme, ligger også begravet der, og en rosenbusk gror på hendes grav – rosenduft holdt hun så meget af, da hun levede, hendes hjerte var eneste rosenduft og godhed. Den gamle kloge kannik ligger ligeledes begravet der. Gud, hvor elendig han så ud, da jeg så ham sidste gang! Han bestod eneste af ånd og plastre, men studerede alligevel dag og nat, som var han bange for, at ormene skulle finde en tanke for lidt i hans hoved. Lille Vilhelm ligger også der, og det er jeg skyld i. Vi var skolekammerater i franciskanerklostret og løb og legede på den side af klostret, hvor Düssel flyder mellem stenmure, og jeg sagde: "Vilhelm, snup den kat, som dejsede i vandet" – han entrede lystigt ned på brættet, som lå over åen, halede katten op af vandet, men faldt selv i, og da de trak ham op, var han våd og død. Katten levede længe efter den tid.

Staden Düsseldorf er meget smuk, og når man tænker på den i det fjerne og man tilfældigvis er født der, bliver man underlig til mode. Jeg er født der, og det er mig, som skulle jeg ligestraks gå hjem. Og når jeg siger: Gå hjem, så mener jeg til Bolkerstræde, til det hus, hvor jeg er født. Dette hus vil en gang i tiden blive meget mærkeligt, og jeg har ladet den gamle kone, som ejer det, vide, at hun endelig ikke må sælge stedet. For hele

huset ville hun dog nu næppe få så meget som bare de drikkepenge, de grønslørede, fornemme englænderinder fremtidig vil stikke til tjenestepigen, når hun viser dem den stue, hvor jeg så dagens lys, og det hønsehus, hvor min fader plejede at spærre mig inde, når jeg havde gnasket druer, og ligeledes den brune dør, på hvilken moder lærte mig at skrive bogstaver med kridt – ved Gud, madame, bliver jeg en berømt forfatter, så har det kostet min stakkels moder besvær nok.

Men min berømmelse sover endnu i marmorbruddene ved Carrara, den makulatur-laurbærkrans, hvormed man smykker min pande, har endnu ikke udbredt sin duft over al verden, og når de grønslørede, fornemme englænderinder kommer til Düsseldorf, så lader de endnu det berømmelige hus ubeset og går lige hen på torvet og ser på den sorte, kolossale rytterstatue, som står der på midten. Den skal forestille kurfyrsten Jan Vilhelm. Han bærer et sort harnisk, en dybt nedhængende allongeparyk. – Som dreng hørte jeg den fabel, at kunstneren, som havde støbt denne statue, midt under støbningen med rædsel havde opdaget, at hans metal ikke strakte til, og så var byens borgere kommet løbende med deres sølvskeer til værkets fuldbringelse – og nu stod jeg hele timer foran rytterbilledet og brød mit hoved med, hvor mange sølvskeer der vel kunne være inden i, og hvor mange æbletærter man måtte kunne få for alt det sølv? Æbletærter var nemlig den gang min passion – nu er det elskov, sandhed, frihed og krebsesuppe – og ikke langt fra kurfyrstens billede på hjørnet ved teatret stod netop den forunderlige, sabelbenede bagerkarl med det hvide forklæde og den overdækkede kurv fuld af lifligt dampende æbletærter, som han forstod at lovprise med den uimodståeligste

diskantstemme: "Ganske friske æbletærter, lige fra ovnen! Lugter så delikat!" – Sandelig, når Fristeren i mine senere år ville i lag med mig, så talte han med en slig lokkende diskant, og hos signora Giulietta ville jeg aldrig være blevet i fulde tolv timer, om hun ikke havde anslået den søde, duftende æbletærtetone. Og sandelig, æbletærter ville aldrig have tiltalt mig således, om den skæve Herman ikke havde dækket dem så hemmelighedsfuldt med sit forklæde – og det er forklæderne, som – men de bringer mig fra konteksten, jeg talte jo om rytterstatuen, der har så mange sølvskeer i livet, men slet ingen suppe, og som forestiller kurfyrst Jan Vilhelm.

Han skal have været en bold herre, meget kunstelskende og selv meget duelig. Han stiftede billedgalleriet i Düsseldorf, og på det derværende observatorium viser man et meget kunstfærdigt træbæger med indlægning, som han selv har snittet i sine fritimer – af dem havde han fireogtyve.

Den gang var fyrsterne ikke de plagede folk som nu. Kronen var groet fast til deres hoved; om natten trak de en nathue ovenover og sov roligt. Og roligt ved deres fødder sov deres folk, og når folket vågnede om morgenen, sagde det: "God morgen, vor faer!" Hvortil fyrsten svarede: "God morgen, kære børn!"

Men det blev pludselig anderledes. Da vi vågnede en morgen i Düsseldorf og ville sige: "God morgen, vor faer!" da var vor faer rejst bort, og hele staden var eneste tung beklemthed. Over alt begravelsesstemning, folk listede tavse hen på torvet og læste opslaget på rådhusdøren. Det var et sørgeligt vejr, og den tynde skrædder Kilian stod desuagtet i sin nankinsjakke, som han ellers kun gik med hjemme, hans blå uldstrømper hang i ål, så at hans nøgne stakkels ben bedrøvet gloede frem, og hans

smalle læber bævede, mens han stavede den opslåede plakat for sig selv. En gammel pfalzisk invalid læste noget højere og ved mange ord dryppede der ham en klar tåre ned i den hvide ærlige knebelsbart. Jeg stod ved siden af ham og græd med og spurgte ham, hvad vi græd for. Og så svarede han: "Kurfyrsten lader sige tak". Hvorefter han læste videre, og ved ordene: "for den udviste undersåtlige troskab", "og løser eder fra eders pligter", da græd han endnu stærkere. Det er underligt at se på, når sådan en gammel mand med falmet uniform og arret soldateransigt pludselig begynder at græde. Mens vi læste, blev også det kurfyrstelige våben taget ned fra rådhuset. Alt syntes så ængstende øde. Det var, som om man ventede en solformørkelse. De herrer rådsherrer gik så aftakkede og langsomt omkring. Ja selv den almægtige politibetjent så ud, som havde han intet mere at befale og stod fredelig-ligegyldig, endskønt den gale Aloysius nu igen stillede sig på ét ben og med naragtige grimasser fremplaprede de franske generalers navne, mens den skrutryggede fulde Gumpert væltede sig i rendestenen og sang *ça ira, ça ira*.

Men jeg gik hjem og græd og klagede: "Kurfyrsten lader sige tak". Min moder havde sin største nød med mig: jeg vidste, hvad jeg vidste, jeg lod mig ikke snakke noget for. Jeg gik grædende til sengs, og om natten drømte jeg, at verden havde fået ende: de yndige blomsterhaver og de grønne enge blev taget op fra jorden ligesom tæpper og rullet sammen, politibetjenten gik op på en høj stige og tog solen ned fra himlen, skrædder Kilian stod ved siden af og sagde til mig: "Jeg må hjem og klæde mig fint på, for jeg er død og skal begraves allerede i dag." Og det blev bestandig mørkere. Sparsomt lyste

nogle stjerner øverst oppe, men også de faldt ned som gule blade i høst; efterhånden forsvandt menneskene; jeg stakkels barn flakkede bange om og stod endelig foran pilehegnet ved en øde bondegård og så en mand, som rodede jorden op med en spade, og ved siden af ham en hæslig hadsk kvinde, der holdt noget som et afskåret menneskehoved i forklædet. Og det var månen, og hun lagde det med ængstelig omhu i den åbne grav – men bagved mig stod den pfalziske invalid og hulkede og stavede: "Kurfyrsten lader sige tak".

Da jeg vågnede, skinnede solen igen ind igennem vinduet, som den plejede. I gaden gik trommen. Og da jeg kom ind i vor dagligstue og bød godmorgen til min fader, som sad i en hvid pudderkåbe, hørte jeg, hvorledes den letspringende frisør under friseringen vidste at fortælle på et hår, at den nye storhertug Joakim i dag skulle hyldes på rådhuset, og at han var af bedste familie og havde fået kejser Napoleons søster til kone, men virkelig også besad megen anstand og bar sit smukke sorte hår i lokker samt med det første ville holde sit indtog og sikkert gøre dybt indtryk på alle fruentimmer. Imidlertid vedvarede trommehvirvlerne ude i gaden, og jeg gik ud på trappen og så de indmarcherende franske tropper, det muntre berømmelsens folk, som drog gennem verden med sang og klang, gladalvorlige grenader-ansigter, bjørneskindshuer, trefarvede kokarder, blinkende bajonetter, *voltigeurer* fulde af lystighed og *point d'honneur*, og den almægtig store, sølvbroderede tamburmajor, der kunne kaste sin guldknappede stav helt op til første sal og sine øjne endog til anden, hvor der netop sad smukke pigebørn ved vinduet. Jeg var glad over, at vi skulle have indkvartering – moder var ikke glad – og jeg løb op på torvet.

Der så nu ganske anderledes ud, som om hele verden var blevet malet op på ny. Der hang et nyt våben på rådhuset; ud over jerngelænderet på balkonen var hængt fløjlstæpper; franske grenaderer stod skildvagt. De gamle rådsherrer havde taget nye ansigter på og var trukket i deres søndagsfrakker. De smilede til hinanden på fransk og sagde *bon jour*. Der kiggede damer ud fra alle vinduer; nysgerrige borgerfolk og blanke soldater fyldte pladsen. Og jeg og andre drenge – vi klatrede op på den store kurfyrsthest og så derfra ned på den brogede torve vrimmel.

Vor nabos Pitter og den lange Konrad havde ved den lejlighed nær knækket halsen. Og det ville have været godt. For den ene løb siden fra sine forældre, lod sig hverve som soldat, deserterede og blev skudt i Mainz. Men den anden gik på geografiske opdagelser i fremmede lommer, blev derved aktivt medlem af et offentligt spinderi, sprængte de jernbånd, der knyttede ham til dette og til fædrelandet, slap lykkelig over vandet og døde i London på grund af en alt for snæver krave, der snæredes sammen af sig selv, da en kongelig embedsmand rev brættet bort under hans fødder.

Lange Konrad fortalte os, at der ikke var skole i dag formedelst hyldningen. Vi måtte vente længe, før denne højtidelighed gik af. Endelig fyldtes rådhusbalkonen med spraglede herrer, bannere og trompeter. Og den velvise hr. borgmester, i sin berømte røde kjole, holdt en tale, der trak noget i længden, som gummielastikum eller som en strikket nathue, hvori man har kastet en sten – dog ikke de vises sten. Mange talemåder kunne jeg tydeligt høre – f.eks. at man ville gøre os lykkelige – og da han sluttede, blev der blæst i trompeterne, fanerne blev svinget, trommerne rørtes, man

råbte Vivat. Og mens jeg selv råbte Vivat, holdt jeg mig fast til den gamle kurfyrste. Det kneb, for jeg blev ganske svimmel; det forekom mig allerede, at folk stod på hovedet, fordi verden går rundt. Kurfyrsthovedet med allongeparykken nikkede og hviskede: "Hold fast ved mig!" – og først ved kanonsalutten, som dundrede løs fra volden, kom jeg til mig selv, og langsomt steg jeg atter ned af kurfyrstens hest.

Da jeg gik hjem, så jeg den gale Aloysius danse på et ben igen, mens han snøvlede de franske generalers navne. Den skæve Gumpert væltede sig i rendestenen og sang *ça ira, ça ira* – og jeg sagde til moder: de vil gøre os lykkelige, derfor er der ingen skole i dag.

Kapitel 7

Den næste dag var verden atter helt i lave, og der var skole nu som tilforn, og der skulle igen læres udenad nu som tilforn – de romerske konger, årstallene, *nomina* på *im*, *verba irregularia*, græsk, hebræisk, geografi, tysk sproglære, hovedregning – Gud, mit hoved, jeg svimler endnu – alt skulle læres udenad. Og meget af det kom mig bagefter til gode. For havde jeg ikke kunnet de romerske konger udenad, så havde det jo sidenhen været mig ganske ligegyldigt, om Niebuhr har bevist eller ikke har bevist, at de i virkeligheden aldrig har eksisteret. Og hvis jeg ikke kendte hine årstal, hvorledes skulle jeg så sidenhen have fundet mig til rette i det store Berlin, hvor det ene hus ligner det andet som en dråbe vand eller som en grenader den anden, og hvor man ikke er i stand til at finde sine bekendte, når man ikke har deres husnummer i hovedet; jeg tænkte mig for hvert nyt bekendtskab straks en historisk begivenhed, hvis

årstal stemte overens med mandens husnummer, så at jeg let kunne huske dette, når jeg mindedes hint. Og derfor faldt der mig også altid en historisk begivenhed ind, så snart jeg så et kendt ansigt. Således f.eks. når jeg mødte min skrædder, tænkte jeg straks på slaget ved Marathon. Mødte mig den vel udhalede bankier Kristian Gumpel, vips, så tænkte jeg på Jerusalems ødelæggelse. Så jeg en stærkt forgældet, portugisisk ven, tænkte jeg på Muhammeds flugt. Så jeg universitetsdommeren, en mand, hvis strenge retsind er bekendt, tænkte jeg med ét på Hamans død. Men når jeg så Wadzech, tænkte jeg på Kleopatra – ak milde himmel, det sølle kvaj er nu død, tåresækkene er tørret ud, og man kan sige med Hamlet: alt i alt var hun en gammel kone, og vi vil mangen god gang træffe mage til hende! Som sagt, årstal er aldeles nødvendige, jeg kender mennesker, som ikke havde noget som helst andet i hovedet end et par årstal, men ved hjælp af dem forstod at finde de rigtige huse i Berlin og allerede nu er ordentlige professorer. I skolen havde jeg mit slid med de mange tal! Med den egentlige regning gik det endnu værre. Bedst forstod jeg mig på subtraktion; der gælder en meget praktisk hovedregel: "Fire fra tre går ikke, så må jeg låne én" – men jeg råder enhver i sådanne tilfælde altid at låne nogle skilling mere: for man kan aldrig vide –.

Men hvad det latinske angår, madame, så har De slet ingen idé om, hvor det er indviklet. Romerne havde sikkert ikke fået tid til overs til at erobre verden, hvis de først skulle have lært latin. Disse lykkelige mennesker vidste allerede i vuggen, hvilke *nomina*, der har *akkusativ* på *im*. Jeg derimod måtte lære dem udenad i mit ansigts sved. Men det er godt, jeg kan dem. For

hvis jeg f.eks. d. 20. juli 1825, da jeg disputerede offentligt på latin i aulaen i Göttingen – madame, det var umagen værd at høre på – hvis jeg da havde sagt *sinapem* i stedet for *sinapim*, så ville måske de tilstedeværende fukser have bemærket det, og det havde været en evig skændsel for mig. *Vis, buris, sitis, tussis, cucumis, amussis, cannabis, sinapis* – disse ord har opnået at vække så megen opsigt i verden, ved at slå sig på en bestemt klasse og alligevel være en undtagelse. Derfor agter jeg dem i høj grad, og at jeg har dem ved hånden, når jeg måske pludselig skulle bruge dem, det giver mig i mangen trist livstime stor indre rolighed og trøst. Men madame, *verba irregularia* – som adskiller sig fra *verbis regularibus* derved, at man får endnu flere prygl for dem – de er ganske forfærdelig svære. I franciskanerklostrets skumle buegange, ikke langt fra skolestuen hængte den gang en korsfæstet Kristus af gråt træ, et vildt billede, som endnu stundom om natten skrider gennem mine drømme og ser sørgeligt på mig med stive, blodige øjne. Foran dette billede stod jeg ofte og bad: "O du stakkels Gud, som også blev pint! hvis det blot på nogen måde er dig muligt, så sørg for, at *verba irregularia* bliver siddende i mit hoved!"

Om græsk vil jeg slet ikke tale, – for ikke at ærgre mig alt for meget. Middelalderens munke havde ikke så ganske uret, når de påstod, at græsk er en Djævelens opfindelse. Gud alene kender de kvaler, som jeg har gennemgået med det sprog. Med det hebræiske gik det bedre, for jeg havde altid en stor forkærlighed for jøder, omendskønt de bestandig lige til denne stund korsfæster mit navn. Men jeg kunne dog ikke bringe det så vidt i hebræisk som mit lommeur, der havde megen intim omgang med pantelånere, og derved fik mange jødiske vaner

(det gik f.eks. ikke om lørdagen) og som lærte det hellige sprog og senere også dyrkede det grammatikalsk, så at jeg i søvnløse nætter ofte med forbavselse hørte, at det stadigvæk dikkede hen for sig: *Katal, katalta, katalti – kittel, kitalta, kitalti – – pokat, pokadeti – pikat – pik – pik – –*

Derimod forstod jeg meget mere af det tyske sprog, og det er dog ikke barnemad. For vi stakkels tyskere, som allerede er plaget nok med indkvarteringer, militære pligter, kopskat og tusind slags afgifter, vi synes oven i købet, at adel forpligter, og plager hinanden med akkusativ og dativ. Meget tysk lærte jeg af gamle rektor Schallmeyer, en brav, gejstlig herre, som fra min barndom tog sig af mig. Men jeg lært også noget i den retning af professor Schramm, en mand, som har skrevet en bog om den evige fred, og i hvis time mine kammerater sloges allerværst. Mens jeg sad her og skrev væk ud i et køre og havde alle slags tanker med det, har jeg uforvarende vrøvlet mig ind i de gamle skolehistorier, og jeg griber lejligheden til at vise Dem, madame, at det ikke var min skyld, når jeg lærte så lidt geografi, så jeg senere hen ikke kunne finde mig til rette i verden.

Den gang havde nemlig franskmændene forrykket alle grænser, hver dag blev landene koloreret om. De, som ellers havde været blå, blev nu pludselig grønne, mange blev endog blodrøde, lærebogens bestemte antal sjæle blev i den grad forbyttet og blandet sammen, så at ingen Fanden kunne kende dem igen. Landenes produkter forandredes ligeledes, cikorie og runkelroer groede nu, hvor der hidtil kun havde vokset harer med landjunkere bag efter sig. Også folketyperne forandredes, tyskerne blev bøjelige, franskmændene gjorde ingen

komplimenter mere, englænderne smed ikke længere deres penge ud af vinduet, og venetianerne var ikke snu nok; mellem fyrster blev der betydeligt avancement; de gamle konger fik ny uniform, nye kongedømmer blev bagt og fandt afsætning som friske hvedesimler, mange potentater blev derimod jaget fra hus og gård og måtte prøve, om de kunne tjene deres brød på anden måde, og nogle slog sig derfor på et håndværk og lavede f.eks. lak eller – madame, denne periode får endelig en ende, jeg var ved at miste vejret – kort og godt, i sådanne tider kan man ikke bringe det vidt i geografi.

Så har man det dog bedre med naturhistorie, dér kan ikke foregå så mange forandringer, og der har man bestemte kobberstik af aber, kænguruer, zebraer, næsehorn osv. Da deslige billeder var blevet siddende i min hukommelse, skete det siden efter, at en mængde mennesker, når jeg så dem første gang, forekom mig aldeles som gamle bekendte.

Også i mytologi gik det godt. Jeg havde min fryd af det gudepak, som i så lystig nøgenhed regerede verden. Jeg tror ikke, at nogen skoledreng i det gamle Rom kan have lært den første artikel af sin katekismus, f.eks. Venus' elskovsforbindelser, bedre udenad end jeg.

Oprigtig talt, da vi alligevel måtte lære de gamle guder udenad, så skulle vi hellere have beholdt dem med det samme, og vi har måske ikke megen fordel af vort nyromerske tre-guderi eller af vort jødiske en-gudedømme. Måske var hin mytologi i grunden ikke så umoralsk, som man har skreget den ud for, det er f.eks. en særdeles anstændig tanke hos Homer, at han gav hin megetelskede Venus en gemal ved siden.

Men allerbedst gik det mig i den franske time hos abbé d'Aulnoi, en emigreret franskmand, som har skrevet en mængde grammatikker, og som bar en rød paryk og sprang så snedigt rundt, når han foredrog sin *Art poétique* og sin *Histoire allemande*. – Han var den eneste i hele latinskolen, som underviste i tysk historie. Fransk har imidlertid også sine vanskeligheder, og til at lære det hører der megen indkvartering, mange trommehvirvler, megen *Apprendre par cœur*, og fremfor alt må man ikke være noget *Bête allemande*. Dog var der en masse svære gloser. Jeg husker endnu så godt, som om det først var sket i går, at jeg havde slemme ubehageligheder for *la réligion*. Vel seks gange kom det spørgsmål til mig: Henry, hvad hedder tro på fransk? Og seks gange, bestandig mere grædefærdig, svarede jeg: Det hedder *le crédit*. Og ved den syvende gang råbte den rasende eksaminator, mørkerød i ansigtet som et kirsebær: Det hedder *la réligion* – og det regnede med prygl, og alle kammeraterne lo. Madame, siden den tid kan jeg ikke høre det ord *réligion* nævne, uden at min ryg bliver bleg af skræk og mine kinder røde af skam. Ærlig talt, *le crédit* har gavnet mig mere i livet end *la réligion*. – I dette øjeblik falder det mig ind, at jeg endnu skylder Løveværten i Bologna fem rigsdaler. Og sandfærdig, jeg lader mig forpligte til at blive Løveværten ydermere fem rigsdaler skyldig, hvis jeg kan slippe for at høre det usalige ord *la réligion* tiere i dette liv.

Parbleu, madame! Jeg har bragt det vidt i fransk! Jeg forstår ikke blot patois, men endog adeligt bonne-fransk. Nu for ganske nylig i et fornemt selskab forstod jeg næsten halvdelen af en diskurs mellem to tyske komtesser, som var over fire og tresindstyve år og havde lige så mange aner. Ja, i Café Royal i

Berlin hørte jeg en gang monsieur Michel Martens parlere fransk og forstod hvert ord, skønt der ingen mening var i det. Man skal kende sprogets ånd, og den lærer man bedst ved hjælp af trommer. *Parbleu!* Hvor megen tak skylder jeg ikke den franske tambur, som lå så længe i kvarter hos os og så ud som en djævel, men dog i sit hjerte var englegod, og som slog så ganske fortræffeligt på tromme.

Det var en lille bevægelig skikkelse med en frygtindjagende sort knebelsbart, hvorunder de røde læber frembugnede trodsigt, mens de fyrige øjne lynede hid og did.

Jeg lille knægt hang ved ham som en burre og hjalp ham at pudse hans knapper spejlblanke og kridte hans vest – for monsieur Le Grand ville gerne gøre indtryk. Jeg fulgte ham også i vagten efter appel eller efter parade, – det var eneste våbenpral og lystighed – *les jours de fête sont passès!* Monsieur Le Grand kunne kun lidt gebrokkent tysk, kun de vigtigste udtryk – brød, kys, ære – men han forstod udmærket at gøre sig forståelig på trommen; f.eks. når jeg ikke huskede, hvad ordet "*liberté*" betød, så trommede han Marseillaisen – og jeg forstod ham. Kendte jeg ikke betydningen af det ord "*égalite*", så trommede han, "*ça ira, ça ira – les aristocrats à la lanterne!*" og jeg forstod ham. Vidste jeg ikke, hvad "*bêtise*" var, så trommede han Dessauer-marchen, som vi tyskere, hvad også Goethe beretter, har trommet i Champagne – og jeg forstod. Han ville en dag forklare mig det ord "*l'Allemagne*", og han trommede en alt for enkel urmelodi, som man ofte hører på markedsdage, hvor hunde danser, nemlig dum-dum-dum – jeg ærgrede mig, men jeg forstod ham dog.

På lignende måde lærte han mig også den nyere historie. Jeg forstod ganske vist ikke de ord, han sagde, men da han altid trommede, mens han talte, så vidste jeg alligevel, hvad han mente. I grunden er det den bedste læremetode. Den historiske beretning om stormen på Bastillen, på Tuilerierne osv., begriber man egentlig først, når man hører, hvad der blev trommet ved den lejlighed. I vore skolekompendier læste man blot: – "Deres Excellencer baronerne og greverne med højtsammes gemalinder blev halshuggede. – Deres Højheder hertugerne og prinserne og højstsammes gemalinder blev halshuggede, Hans Majestæt kongen og allerhøjstsammes gemalinde blev halshuggede," – men når man hører den røde Guillotine-march tromme, så forstår man det først tilfulde og erfarer både hvorfor og hvorledes.

Madame, det er en ganske forunderlig march! Den gik mig gennem marv og ben, da jeg første gang hørte den; og jeg var glad ved, at jeg glemte den igen. – Man glemmer sådan noget, når man bliver ældre, en ung mand har nu så megen anden viden i sit hoved – whist, boston, genealogiske tabeller, forbundsdags-beslutninger, dramaturgi, liturgi, forskæreri – og hvor meget jeg gned min pande, kunne jeg i lang tid slet ikke mere komme på hin mægtige melodi. Men tænk Dem, madame, nylig sidder jeg til taffels med et helt menageri af grever, prinser, prinsesser, kammerherrer, hofmarskalinder, hofmundskænke, overhofmesterinder, hofsølvbevarere, hofjægermesterinder, og hvad disse fornemme domestikker ydermere mon kaldes, og deres underdomestikker løb bagved deres stole og skød fyldte tallerkener ind under deres næser – men jeg blev forbigået og overset og sad uden mindste

kæbebens-idræt og æltede brødkugler og trommede med fingrene af kedsomhed, og til min forfærdelse trommede jeg pludselig den røde, længst forglemte Guillotine-march.

"Og hvad skete?" Madame, disse folk lader sig ikke forstyrre i spisningen og ved ikke, at andre folk, når de ikke har noget at spise, pludselig begynder at tromme og tilmed ganske kuriøse marcher, som man længst troede glemt. Er nu trommeriet et medfødt talent, eller har jeg udviklet det i en ung alder, nok, det sidder mig i kroppen, i hænder og fødder, og ytrer sig ofte uvilkårligt. I Berlin sad jeg engang i gehejmeråd Schmalz' kollegium, en mand, som har frelst staten ved sin bog om sortekjolernes og rødkjolernes dobbelte fare. – De erindrer Dem, madame, fra Pausanias, at et lige så farligt komplot en gang blev opdaget ved et æsels skryden, ligeledes ved De fra Livius eller fra Beckers verdenshistorie, at gæssene har frelst Kapitol, og fra Sallust ved De ganske nøje, at Catilinas frygtelige sammensværgelse kom for dagen formedelst en sladresyg putane, fru Fulvia. – Men for at vende tilbage til omtalte bede, så hørte jeg folkeret i gehejmeråd Schmalz' kollegium. Det var en kedelig sommereftermiddag, og jeg sad på bænken, og jeg hørte stadig mindre af forelæsningen – mit hoved var faldet i søvn – men pludselig blev jeg vækket ved larmen af mine egne fødder, som endnu var vågne og åbenbart havde hørt på, at der blev foredraget lige det modsatte af folkeret og talt forsmædeligt om frie forfatninger, og mine fødder, som trods deres blindhed, blot ved at føle med deres små ligtorne gennemskuede verden bedre, end gehejmeråden med sine store Juno-øjne, disse stakkels tavse fødder, som var ude af stand til at udtale deres uforgribelige mening i ord, ville gøre sig

forståelige ved at slå på tromme, og de trommede så stærkt, at jeg i den anledning kom i slem malheur.

De djævlens ubesindige fødder! De spillede mig en gang et lignende puds i Göttingen, da jeg hospitierede hos professor Saalfeld, som med sin stive bevægelighed fo'r frem og tilbage på katederet og blev unødvendig varm for at smæde kejser Napoleon ret grundigt – nej, stakkels fødder, jeg kan ikke fortænke jer i, at I trommede løs, ja jeg ville ikke en gang have gjort indvending, hvis I, på grund af jeres stumme naivitet, havde udtrykt jer fortrinligere.

Hvorledes tør jeg, Le Grands elev, høre på, at man smæder kejseren? Kejseren! Kejseren! Den store kejser!

Tænker jeg på den store kejser, så bliver det atter ganske sommergrønt og gyldent i min erindring. En lang lindeallé dukker blomstrende frem, på de løvede kviste sidder syngende nattergale, vandfaldet bruser, i runde bede står blomster og bevæger drømmeagtigt de skønne hoveder – og jeg var hemmeligt i forbund med dem, de sminkede tulipaner hilste mig tiggerstolt og nedladende, de nervesvage liljer nikkede vemodig-ømt, de drukken-røde roser lo mig i møde, når de øjnede mig langt borte, natviolerne sukkede – med myrterne og laurbærrene havde jeg endnu ikke bekendtskab den gang, de lokkede mig ikke med blændende blomster; men med resedaerne, som jeg nu står mig så dårligt med, var jeg ganske særdeles intim. – Jeg taler om slotshaven i Düsseldorf, hvor jeg ofte lå på grønsværen og lyttede andægtigt, når monsieur Le Grand fortalte mig om den store kejsers krigsbedrifter, mens han trommede de marchtakter, som havde ledsaget hine bedrifter, så at jeg levende kunne se og høre det hele. Jeg så

toget over Simplon – kejseren foran, og bagefter klatrende de brave grenaderer, skrig af opskræmmede fugle og gletschertorden i det fjerne – jeg så kejseren med fanen i hånden på broen ved Lodi – jeg så kejseren i grå kappe ved Marengo – jeg så kejseren til hest i slaget ved pyramiderne – det var eneste krudtrøg og mamelukker – jeg så kejseren i slaget ved Austerlitz – hej! hvor peb kuglerne over den glatte isflade! – jeg så, jeg hørte slaget ved Jena – dum, dum, dum – jeg så, jeg hørte slaget ved Eilau, Wagram – – – – nej, næppe kunne jeg holde det ud, monsieur Le Grand trommede, så mine egne trommehinder var nærved at sprænges.

Kapitel 8

Men hvor blev jeg til mode første gang, da jeg så ham selv, med højt benådede egne øjne, ham selv, hosianna! Kejseren. Det var i alleen i Düsseldorfs slotshave. Da jeg trængte mig igennem den gabende folkemængde, tænkte jeg på de bedrifter og slag, som monsieur Le Grand havde foretrommet mig, mit hjerte slog generalmarch – og alligevel tænkte jeg også på politivedtægten, som under fem rigsdalers mulkt havde forbudt at ride midt igennem alleen. Og kejseren med sit følge red midt igennem alleen. Og de gysende træer bøjede sig forover, hvor han kom forbi, solstrålerne gled med nysgerrig angst og skælven gennem det grønne løv, og oppe på den blå himmel svømmede en gylden stjerne, lige synlig. Kejseren bar sin prunkløse grønne uniform og den lille verdenshistoriske hat. Han red på en lille hvid hest, og den gik så rolig, så stolt, så sikker, så meget bedre end andre heste. Ja om jeg i det øjeblik havde været kronprins af Prøjsen, jeg ville have misundt den

hest. Skødesløst sad kejseren og hang, den ene hånd holdt tømmen, den anden klappede godmodigt hestens hals. – Det var en solbrændt marmorhånd, en mægtig hånd, en af de tvende hænder, som havde tæmmet anarkiets mangehovedede uhyre og ordnet folkenes tvekamp – og den klappede godmodigt hestens hals. Ansigtet havde ligeledes hin farve, som vi finder på marmorhoveder af grækere og romere, dets træk var ædelt afmålte ligesom antikkernes, og på dette åsyn stod skrevet: Du skal ikke have andre guder for mig! Et smil, som varmede og beroligede hvert hjerte, svævede om læberne – og dog vidste man, disse læber behøvede kun at fløjte – *et la Prusse n'existait plus* – disse læber behøvede blot at fløjte – og hele kleresiet havde kimet færdig – disse læber behøvede kun at fløjte – og hele det hellige romerske rige dansede. Og disse læber smilede, øjet smilede med – det var et øje, klart som himlen, det kunne læse i menneskenes hjerter, det så raskt i ét blik alt, hvad der er i verden, mens vi andre kun ser tingene efter hinanden og kun deres farvede skygger. Panden var ikke så klar, på den rugede anelser om tilkommende slag, og der gik nu og da en trækning over denne pande; det var de skabende tanker, de store syvmile-tanker, hvormed kejserens ånd usynlig herskede over verden – og jeg tror, hver af disse tanker havde kunnet give en tysk forfatter stof nok for livstid.

Kejseren red roligt midt gennem alleen, ingen betjent modsatte sig ham; bagved ham, stolte på fnysende heste, vægtige af guld og pragt, red hans følge, trommerne hvirvlede, trompeterne lød; ved siden af mig snurrede den gale Aloysius rundt og snøvlede navnene på hans generaler; ikke langt borte

brølede den fulde Gumpertz, og folket råbte tusindstemmigt: Leve kejseren!

Kapitel 9

Kejseren er død. På en øde ø i det atlantiske hav er hans ensomme grav, og han, som jorden var for trang, ligger roligt under den lille høj, hvor fem sørgepile i nag og kummer lader deres grønne blade hænge ned og en from lille bæk risler forbi med vemodig klage. Der står ingen ligskrift på stenen; men Klio med den retfærdige griffel skriver usynlige ord derpå, der skal lyde som åndetoner gennem årtusinderne.

Britannia! dig tilhører havet. Men havet har ikke vand nok til at tvætte dig ren for den skændsel, som den store døde efterlod dig, da han gik bort. Ikke din vindige sir Hudson, nej du selv var den sicilianske politisvend, som de sammensvorne konger havde lejet for lønligt at hævne på folkets mand, hvad folket en gang offentligt havde øvet mod dem og deres. – Og han var din gæst, og han havde sat sig ved din arne – indtil de seneste tider vil de franske drenge synge og fortælle om Bellerophons grufulde gæstevenskab, og når disse sange med hån og med tårer lyder over Kanalen, så rødmer enhver ærlig brites kinder. Men en gang vil denne sang klinge derover, og da findes der intet Britannien mere, hovmodets folk er kastet til jorden, Westminsters gravmæler ligger i forfald, glemt er det kongelige støv, som de slutter inde – og St. Helena er det hellige gravkammer, hvorhen orientens og occidentens folk valfarter i brogetvimplede skibe og styrker deres hjerte ved det store minde om den verdslige forløser, der blev pint under Hudson

Lowe, som det står skrevet i Las Cases, O'Mearas og Autommarchis evangelier.

Sælsomt! Kejserens tre modstandere er allerede ramt af en skrækkelig skæbne; Londonderry har skåret sin strube over, Ludvig XVIII er rådnet på sin trone, og professor Saalfeld er endnu stadig professor i Göttingen.

Kapitel 10

Det var en klar, forfrossen høstdag, da et ungt menneske af studentikost ydre langsomt vandrede gennem alleen i Düsseldorfs slotshave; ofte som af barnagtig lyst sparkede han til det raslende løv, der dækkede jorden, men lige så ofte stirrede han vemodigt op mod de tørre træer, på hvilke kun nogle få gulnede blade endnu hang. Når han så til vejrs, tænkte han på Glaukos' ord:

"Ligesom blade i skov, således er menneskens slægter; bladene kastes af stormen til jord, og andre da bærer atter den spirende skov, når foråret vågner til live: således menneskens slægt: ét vokser, et andet forsvinder".

I forrige dage havde det unge menneske set op til de selvsamme træer med ganske andre tanker, han var den gang en dreng og søgte efter fuglereder og efter sommerfugle, som voldte ham så megen glæde, når de summede lystigt afsted i fryd over den dejlige verden, tilfredse med et saftigt, grønt blad, en dråbe dug, en varm solstråle eller den søde duft af urter. Den gang var drengens hjerte selv så fornøjet som de vingede smådyr. Men nu var hans hjerte blevet ældre, de små solstråler derinde var udslukte, alle blomsterne døde, selv kærlighedens skønne drøm var blegnet; derinde i det stakkels

hjerte var der ikke andet end vrede og nag, og lad mig sige det smerteligste – det var mit eget hjerte.

Den samme dag var jeg vendt tilbage til den gamle fædrenestad. Men jeg ville ikke overnatte der, jeg længtes efter Godesberg, for at sætte mig ned ved min venindes fødder og fortælle om den lille Veronika. Jeg havde nemlig besøgt de kære grave. Af alle levende venner og slægtninge havde jeg kun funden en vinkælder og en moster. Selvom jeg ellers fandt bekendte ansigter på gaden, så kendte dog ingen mig mere, og byen selv så på mig med fremmede øjne, mange huse var i mellemtiden blevet pudset op, ud af vinduerne tittede fremmede ansigter, rundt om de gamle skorstene flagrede udlevede spurve, alt så så dødt og dog så frisk ud, som salat, der vokser på en kirkegård; hvor man ellers talte fransk, talte man nu prøjsisk, selv et lillebitte prøjsisk hof havde nedsat sig dér, og folk bar hoftitel, min moders forhenværende frisørinde var blevet hoffriseuse, og der fandtes nu hofskrædder, hofskomager, hofloppejægerinder, hofsnapseboder, ja den hele by syntes et hoflazaret for hofåndssvage. Kun den gamle kurfyrste kendte mig. Han stod endnu på den gamle plads, men han syntes at være blevet magrere. Netop fordi han stadig stod midt på torvet, havde han også måttet se på al tidens dårlighed, og af et sådant syn bliver man ikke federe. Jeg gik som i drømme og tænkte på eventyret om den fortryllede stad, og jeg ilede ud af byporten, for at jeg ikke skulle vågne for tidligt. I slotshaven savnede jeg mange træer, og mange var forkrøblede, og de fire store popler, der ellers syntes mig som grønne kæmper, var blevet små. Nogle kønne pigebørn gik og spadserede i broget pynt, som vandrende tulipaner. Og disse

tulipaner havde jeg kendt, da de kun var små løg; for ak! det var jo nabobørn, og vi havde fordum leget "Prinsessen i Tårnet". Men de smukke jomfruer, jeg før havde kendt som blomstrende roser, så jeg nu som falmende roser, og i mangen høj pande, hvis stolthed en gang henrykte mit hjerte, havde Saturn med sin le skåret dybe rynker. Først nu, ak men meget for sent, opdagede jeg, hvad det blik skulle betyde, som de en gang havde tilkastet knægten, der allerede så ud som en ung mand; ude i det fremmede havde jeg i mellemtiden iagttaget mange parallelsteder i smukke øjne. Dybt bevægede mig den ydmyge hilsen af en mand, jeg en gang havde set rig og fornem, men som siden var sunket ned til tigger: det er således over alt, at mennesker, når det først går ned ad bakke med dem, daler som efter den newtonske lov med stedse forfærdeligere hast lige ned i elendigheden. Men hvem der slet ikke forekom mig forandret, det var den lille baron, der trippede igennem slotshaven så lystig som altid og holdt det venstre kjoleskøde i vejret med den ene hånd og svang sin tynde spanskrørsstok frem og tilbage med den anden. Det var stadig det samme venlige lille ansigt, hvis rosensødme koncentrerede sig i retning af næsen, det var stadig den samme lille kegleformede hat, det var stadig den gamle hårpisk, kun at der nu fandtes nogle enkelte hvide hår i den i stedet for de sorte fra fordums dage. Men så fornøjet han end så ud, så vidste jeg dog, at den stakkels baron i mellemtiden havde gennemgået megen sorg; hans lille ansigt ville skjule det for mig, men de hvide hår i hans pisk forrådte mig det bag hans ryg. Pisken selv ville gerne have benægtet det igen; den svinglede så vemodsfuldt og lystigt.

Jeg var ikke træt, men jeg fik dog lyst til en gang igen at sætte mig på den træbænk, hvor jeg fordum havde skåret min piges navn. Jeg kunne næppe genfinde det, der var snittet så mange nye navne hen derover. Ak! en gang var jeg faldet i søvn på denne bænk og drømte om lykke og kærlighed. "Drømme er skum". Også de gamle børnelege randt mig atter i hu, og de gamle kønne eventyr! Men en ny falsk leg og et nyt grimt eventyr lød bestandig igennem. Det var fortællingen om to stakkels sjæle, der blev hinanden utro og siden bragte det så vidt i troløshed, at de endog brød deres tro mod den kære Gud. Det er en ond fortælling, og når man ikke netop ved noget bedre at tage sig for, kan man græde over den. O Gud, en gang var verden så yndig, og fuglene sang din evige pris, og den lille Veronika så på mig med stille øjne; vi sad foran marmorstatuen på slotspladsen – på den ene side ligger det gamle forfaldne slot, hvor det spøger og en dame i sort silke om natten vandrer om uden hoved med et langt, brusende slæb; på den anden side er en høj, hvid bygning, i hvis øverste gemakker de brogede malerier strålede vidunderligt i deres gyldne rammer, og i hvis stueetage der stod mange tusinde mægtige bøger, som jeg og den lille Veronika ofte betragtede med nysgerrighed, når den fromme Ursula løftede os op til de store vinduer. Senere, da jeg var blevet en stor dreng, klatrede jeg dagligt op derinde på de højeste trin af stigen og hentede de højeste bøger ned og læste så længe i dem, til jeg ikke frygtede for noget mere og mindst for damen uden hoved. Og jeg blev så dygtig, at jeg glemte alle gamle lege og eventyr og billeder og den lille Veronika og tilmed hendes navn.

Men mens jeg således sad på den gamle bænk i slotshaven og drømte mig tilbage i den svundne tid, hørte jeg bag mig forvirrede menneskestemmer, som beklagede de stakkels franskmænds skæbne – de, der var slæbt til Sibirien som fanger i den russiske krig og holdt tilbage der i lange år, skønt der for længst var fred. Nu først vendte de hjem. Da jeg så op, faldt mit øje virkelig på disse berømmelsens vajsenhusbørn; ud af flængerne på deres lasede uniformer gloede den nøgne elendighed; i deres forvitrede ansigter lå dybe, klagende øjne, og skønt de var lemlæstede, udmattede og halte de allerfleste, holdt de dog stadig en slags militært trit, og sært nok: en tambur med en tromme stavrede foran dem. Grebet af indre gru mindedes jeg sagnet om de soldater, som er faldet om dagen i slaget, men om natten står op fra slagmarken og med tamburen i spidsen marcherer til deres fædrenestad. Hvilket den gamle folkevise synger om:

"Han gik foran, og han rørte trommen.
Snart var de til nattekvarteret kommen.
I gydens storm og sus,
tralleri, tralleri, trallera!
de standser ved kærestens hus.

Der står deres ben ved morgentide
som ligsten ret ved hinandens side.
Og trommen er første mand,
tralleri, tralleri, trallala!
at hun ham kende kan."

Sandelig, den franske tambur syntes at være steget halvt forrådnet ud af graven, det var kun en lille skygge i en smudsig

forreven, grå kappe, et dødningegult ansigt med en stor knebelsbart, som hang vemodigt ned over de falmede læber, øjnene var som forbrændt tønder, hvori kun nogle få gnister luer, og dog kendte jeg på en eneste af disse gnister monsieur Le Grand.

Han kendte også mig og drog mig ned på grønsværen, og der sad vi igen som fordum, da han docerede det franske sprog og den nyere historie for os på sin tromme. Det var endnu den gamle velkendte tromme, og jeg kunne ikke komme mig af min undren, hvorledes han havde skærmet den mod den russiske havesyge. Han trommede nu atter som fordum, dog uden at tale til. Men var læberne uhyggeligt sammenknebne, så talte desmere hans øjne, som fik et sejrrigt lys, mens han trommede de gamle marchtakter. Poplerne ved siden af os skælvede, da han igen lod den Røde Guillotinemarch drøne. Også de gamle frihedskampe, de gamle slag, kejserens bedrifter trommede han som fordum, og det syntes, som var trommen selv et levende væsen, der frydede sig ved at tolke sin inderste lyst. Jeg hørte på ny kanontordenen, kuglernes piben, slagtummelen, jeg så på ny gardens dødsmod, jeg så på ny de bølgende bannere, jeg så på ny kejseren til hest – men lidt efter lidt sneg sig en bedrøvet tone ind i hin jublende hvirvel, ud af trommen trængte lyde, i hvilke den vildeste jubel og den forfærdeligste sørgen uhyggeligt blandede sig, det syntes en sejrsmarch og tillige en dødsmarch, Le Grands øjne åbnedes åndeagtigt, og jeg så noget i dem som en hvid, vidtstrakt ismark dækket med lig – det var slaget ved Moskva.

Jeg havde aldrig tænkt, at den gamle hårde tromme kunne give så smertelige lyde fra sig, som monsieur Le Grand nu

forstod at lokke frem af den. Det var trommede tårer, og de tonede stadig sagtere, og som et bedrøvet ekko brød dybe suk ud af Le Grands bryst, og han blev stadig svagere og mere spøgelsesagtig, hans tørre hænder skælvede af kulde, han sad som i drømme og bevægede kun luffen med sin trommestik, og lyttede som efter fjerne stemmer, og endelig så han på mig med et dybt, afgrundsdybt, tryglende blik – jeg forstod ham – og da sank hans hoved ned på trommen.

Monsieur Le Grand har aldrig trommet mere i dette liv. Selv hans tromme har aldrig mere givet en lyd fra sig, den skulle ikke tjene en frihedsfjende til en servil tappenstreg, jeg havde forstået Le Grands sidste tryglende blik særdeles godt og drog straks kården ud af min stok og stak trommen itu.

Kapitel 11

Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas, madame!

Men livet er i grunden så fatalt alvorligt, at det ikke ville være til at udholde, uden sådanne forbindelser af det patetiske med det komiske. Det ved vore poeter. De mest grufulde billeder på den menneskelige afsindighed viser Aristofanes os kun i vittighedens smilende spejl, den store tænkersmerte, som begriber sin egen intethed, vover Goethe kun at udtale i et dukkespil med pudsige rim, og den dødeligste klage over verdens jammer lægger Shakespeare i munden på en nar, mens han ængsteligt ivrig ryster hans bjældekappe.

Dette har de alle afluret den store urpoet, som i sin verdenstragedie med de tusind akter forstår at drive humoren

til det højeste, således som vi hver dag ser det; – efter heltens sortie kommer klovnen og Dumme Peter med deres narrebrikser, efter de blodige revolutionsscener og kejseraktioner kommer de tykke bourboner på ny fremvraltende med deres gamle aflagte morsomheder og fint legitime bonmots; graciøst hopper den gamle noblesse frem med sit forsultne smil, og bagved bølger de fromme sortekapper med kerter, kors og kirkefaner; – selv i verdenstragediens højeste patos plejer der at indsnige sig komiske træk, den allerede fortvivlende republikaner, der støder sig en dolk i hjertet som en Brutus, har måske i forvejen lugtet til den, om der ikke var skåret sild med den, og på denne store verdensscene går det oven i købet ganske som på vore fjællebodsbrædder, også på dem findes der drukne helte, konger, som glemmer deres rolle, kulisser, der er blevet hængende, alt for tydelige sufflørstemmer, danserinder, der gør virkning med lændepoesi, kostumer, der stråler, som var de det væsentlige – og oppe i himlen i første række sidder imidlertid de kære engle med kikkert og betragter vore komedianter hernede, og den kære Gud sidder alvorligt i sin store loge og keder sig muligvis eller regner ud, at dette teater ikke kan holde sig ret længe mere, fordi den ene får for megen gage, den anden for lidt, og alle spiller meget for dårligt.

Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas, madame!

Mens jeg skrev slutningen af forrige kapitel og fortalte Dem, hvorledes monsieur Le Grand døde, og hvordan jeg samvittighedsfuldt gjorde mig til eksekutor af det *testamentum militare*, som lå i hans sidste blik, da bankede det på døren til min stue, og ind trådte en fattig gammel kone, som venligt

spurgte mig, om jeg var doktor. Og da jeg bejaede dette, bad hun mig meget venligt, om jeg ville gå med hende hjem og skære hendes mands ligtorne.

Kapitel 12

De tyske censorer - - - - - - -
- - - - - - - - - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - fæpander - - -
- - - - - - - - - - - - - - - - - -

Kapitel 13-14-15

Med fare for at blive betragtet ligesom de tyske censorer har oversætteren udeladt de noget langstrakte kapitler, 13-14-15.

I disse kapitler finder digteren sit blækhus fuldt af lærde citater, af små og store ideer, af æsler og narre. Mens han glemmer sin ulykkelige kærlighed til den døde kejser og sin lige så ulykkelige elskov til en uopnåelig kvinde, lader han alverdens pedanteri og dumhed passere revy i ubændig strømmende prosa – der efter hans egen påstand bliver til, mens sætterdrengen står og venter på manuskript. Når han er ved begyndelsen, ved han selv ikke, hvor han skal ende, og han har da ikke andet at gøre end at forlade sig på den gode Gud, der i tide vil sende ham en frelsende idé. I denne – mere journalistiske – satire mod sin samtid nævner han utallige navne, som for det meste ikke vedkommer eftertiden. Han siger, at han tilbereder Tysklands dårer i sin sauce og sælger dem. Dårer er der nok af, på den måde har Vorherre sørget for digterens udkomme. Men i kapitel 15 har han alligevel en

fornemmelse, som var han ladt i stikken af sit forsyn og ikke er morsom længere. Han udbryder:

"Madame, jeg frygter for, at De selv har bemærket det tidligere end jeg. Ja, jeg mærker, at den rigtige hjælp fra Himlen slet ikke har været her i dag. Madame, jeg vil begynde på et nyt kapitel og fortælle Dem, hvorledes jeg efter Le Grands død kom til Godesberg."

Kapitel 16

Da jeg kom til Godesberg, satte jeg mig igen ved min skønne venindes fødder, – hendes brune grævlingehund lagde sig ned ved siden af mig – og vi stirrede begge to op i hendes øjne.

O hellige Gud, i hendes øje lå al Jorderigs herlighed og mere end det: en hel Himmel: Jeg var nærved at dræbes af salighed, med blikket i hint øje; var i et sådant øjeblik døden kommet over mig, så var sikkert min sjæl fløjet ind i hendes øje. Men dette øje kan jeg ikke beskrive –

Jeg vil lade en digter, der er gået fra forstanden af kærlighed, hente ud af galehuset; op fra vanvidsdybet skal han bringe et billede til at sammenligne hendes øje med. Mellem os sagt, måske jeg selv var gal nok til ikke at behøve nogen hjælp. "*God d-n*" sagde en gang en englænder: "Når hun ser rigtig lykkeligt på én fra isse til fod, så smelter kobberknapperne af éns frakke og hjertet smelter med." "*F-e!*" sagde en franskmand. "Hun har øjne af største kaliber, og affyrer hun sådan et af sine tredive punds blikke – krak! så er man forelsket." Der var en rødhåret advokat i Mainz, som sagde: "Hendes øjne ser ud som to kopper sort kaffe." Han ville sige noget rigtig sødt, for han kom altid

umenneskelig meget sukker i sin kaffe. – Slette sammenligninger!

Jeg og den brune grævlingehund lå stille ved den skønne kvindes fødder og så og lyttede. Hun sad ved siden af en gammel, isgrå soldat, en ridderlig skikkelse med ar tværs over den furede pande. De talte noget om de syv bjerge, som genlyste af skøn aftenrøde, og om den blå Rhin ikke langt borte, der strømmede os stor og rolig forbi. Hvad angik os Syvbjergene og skøn aftenrøde eller den blå Rhin og bådenes hvide sejl, som gyngede hen derover, og musikken, som lød fra en båd, og den tossede student, som sad i båden og sang så ømt og smeltende? – jeg og den brune hund, vi stirrede ind i venindens øje og vogtede på hendes åsyn, hvis rosenbleghed strålede frem mellem de sorte fletninger og lokker, som den fine måne mellem de dunkle skyer. – Det var højbårne, græske ansigtstræk, kækthvælvede læber, med spil af vemod, salighed og barnets lune, og når hun talte, fik ordene ligesom en dyb, sukkende beånding, skønt hun stødte dem ud med utålmodig fart – og når hun talte og hendes tale som en munter blomsterregn flagrede ned fra den skønne mund, o da dalede skøn aftenrøde underfuldt ned over min sjæl, minderne fra barndommen sejlede frem med klingende spil, men allerklarest, som småklokker, klang inden i mig den lille Veronikas stemme – og jeg greb venindens dejlige hånd og trykkede den til mine øjne, til klangen i min sjæl var borte, og da sprang jeg op og lo, og hunden gøede, og den gamle generals pande fik mørkere furer; og atter satte jeg mig ned og greb den dejlige hånd, kyssede den og fortalte om lille Veronika.

Kapitel 17

Madame, De ønsker, at jeg skal fortælle, hvorledes lille Veronika så ud. Men jeg vil ikke. De, madame, kan ikke tvinges til at læse længere, end De selv vil, og jeg har på den anden side den ret, at jeg kun behøver at skrive det, jeg vil. Men nu vil jeg fortælle, hvorledes den skønne hånd så ud, som jeg kyssede i forrige kapitel.

Allerførst må jeg indrømme: – jeg var ikke værdig til at kysse denne hånd. Det var en dejlig hånd, så fin, gennemklar, strålende, sød, duftig, blød, elskelig – ved Gud, jeg må sende bud på apoteket, at de skaffer mig for ti skilling tillægsord.

På den midterste finger sad en ring med en perle – aldrig så jeg en perle, der spillede en ynkeligere rolle – på ringfingeren bar hun en ring med en blå antik – på den studerede jeg arkæologi timer igennem – på pegefingeren bar hun en diamant – det var en talisman; så længe, jeg så på den, var jeg lykkelig; for hvor den var, var jo også fingeren med dens fire søskende – og med alle fem fingre slog hun mig tit på munden. Efter at jeg er blev manipuleret på denne vis, tror jeg fuldt og fast på magnetismen. Men hun slog ikke hårdt, og når hun slog, havde jeg altid fortjent det ved en eller anden ugudelig talemåde, og når hun havde slået mig, fortrød hun det straks og tog en kage, brækkede den over og gav mig den ene og den brune grævlinghund den anden halvdel. Så smilede hun og sagde: "I har ikke religion nogen af jer og kan ikke blive salige; man må fodre jer i denne verden, for der bliver ikke dækket bord til jer i Himmerig." Hun havde ret, sådan halvt om halvt, i de dage var jeg meget irreligiøs, jeg læste Thomas Paines *Système de la nature*, Vestfalsk Tidende og Schleiermacher, jeg

lod skægget stå og skærpede min forstand og ville gå for rationalist. Men når den dejlige hånd fo'r hen over min pande, stod min forstand stille, og søde drømme opfyldte mig, jeg troede atter at høre fromme Mariaviser, jeg tænkte på den lille Veronika.

Madame, De kan næppe forestille Dem, hvor yndig den lille Veronika så ud, da hun lå i sin lillebitte kiste. De brændende kærter, som stod rundt om, kastede deres skær på det blege, smilende lille ansigt, på de små røde silkeroser og det brusende forgyldte flitter, hvormed hendes barnehoved og hendes lille hvide ligsærk var pyntet – den fromme Ursula havde om aftenen ført mig ind i det stille værelse, og da jeg så det spæde lig med dukkelys og blomster udstillet på bordet, troede jeg først, at det var et yndigt lille helgenbillede af voks; men snart kendte jeg det kære ansigt, og jeg lo og spurgte, hvorfor lille Veronika lå så stille. Men Ursula sagde: "Det har døden gjort."

Og da hun sagde: "Det har døden gjort" ... Men jeg vil ikke fortælle den historie i dag, det kunne trække for længe ud; så måtte jeg også først tale om den halte skade, som hinkede om oppe på slotspladsen, den var tre hundrede år gammel, og jeg kunne alvorlig talt blive melankolsk. – Jeg får pludselig lyst til at fortælle en anden historie, som virkelig er lystig, og som passer bedre her; for det er egentlig den historie, der skulle være berettet i denne bog.

Kapitel 18

I ridderens bryst var der intet uden nat og smerte. Klafferens dolkestik havde ramt ham sikkert, og idet han gik hen over Sankt Markuspladsen, var han til mode, som skulle hans hjerte

briste og forbløde. Hans fødder vaklede af træthed – man havde jaget det ædle vildt hele dagen, og det var en hed sommerdag – sveden lå på hans pande, og da han steg i gondolen, sukkede han dybt. Han sad tankeløs i det sorte gondolrum, tankeløst gyngede de bløde bølger ham og bar ham den velkendte vej til Brenta. Og da han steg ud foran det velkendte palads, hørte han, at signora Laura var i haven.

Hun stod lænet til Laokoons statue, ved det røde rosentræ for enden af terrassen, ikke langt fra sørgepilene, som i vemod bøjede sig ud over den forbiglidende flod. Der stod hun smilende, det blideste billede på kærlighed omduftet af roser. Han vågnede ligesom af en sort drøm og var pludselig som omskabt til mildhed og længsel: "Signora Laura" – talede han – "jeg er ulykkelig, omspunden af had og nød og løgn" – og nu standsede han og stammede: "Men jeg elsker eder" – og da brød der en klar tåre frem af hans øje, med våde øjne og flammende læber udbrød han: "Vær min, pige! og elsk mig!"

Der ligger et hemmelighedsfuldt slør over, hvad der foregik i denne stund, ingen dødelig ved, hvad signora Laura svarede, og når man spørger hendes gode engel oppe i Himlen, tilhyller den sukkende sit åsyn og tier.

Ensom ladt tilbage stod ridderen endnu længe ved Laokoons statue, hans ansigt var lige så blegt og forvitret som hint, ubevidst afbladede han alle rosentræets roser, ja sønderbrød de unge knopper – aldrig senere bar træet blomster – i det fjerne klagede en vanvittig nattergal, sørgepilene hviskede bange, Brentas kølige bølger mumlede med dump lyd, og natten steg frem med sin måne og sine stjerner – en dejlig stjerne, den skønneste af alle, faldt ned fra himlen.

Kapitel 19

Vous pleurez, madame?

O måtte de øjne, der nu udgyder så skønne tårer, endnu længe oplyse verden med deres stråler, og måtte en varm, elsket hånd en gang lukke dem i dødens stund. En blød pude at hvile på er også en god ting i dødens stund, og måtte den ikke mangle Dem! Og når da det skønne trætte hoved glider ned på den og de sorte lokker vælder ud over det blegede ansigt! o gid da Gud vil lønne Dem for de tårer, som er flydt for mig – for jeg er selv den ridder, for hvis skyld De har grædt, jeg selv er hin vandrende kærlighedens ridder, ridderen af den faldne stjerne.

Vous pleurez, madame?

O jeg kender disse tårer! Til hvad nytte forstille sig længere? De, madame, er jo selv den skønne frue, som græd så elskeligt allerede i Godesberg, da jeg fortalte Dem mit livs sørgelige eventyr – som dugperler på roser trillede de dejlige tårer ned over de dejlige kinder – hunden tav, aftenringningen i Königswinter døde hen, Rhinen hviskede mere sagte, nat dækkede jorden med sin sorte kåbe, og jeg sad ved Deres fødder og stirrede opad, ind i den stjernede himmel. Først holdt jeg for, at Deres øjne også var to stjerner. Men hvor kan man forveksle så dejlige øjne med stjerner? De kolde lys på himlen kan ikke græde over et menneskes ulykke – én, der er så ulykkelig, at han selv ikke mere kan græde.

Og jeg havde endnu besynderligere grunde til ikke at miskende de øjne – i de øjne boede lille Veronikas sjæl.

Jeg har regnet efter, madame, De er født netop på den dag, da lille Veronika døde. Johanne i Andernach havde forudsagt mig, at jeg ville genfinde lille Veronika i Godesberg – og jeg

genkendte Dem straks. – Det var et dårligt indfald, madame, at De døde den gang, da de yndige lege først rigtig skulle til at begynde. Siden den fromme Ursula sagde til mig: "Det har døden gjort", gik jeg ensom og alvorlig om i det store billedgalleri; billederne talte ikke mere til mig som tilforn. De syntes mig med ét så blegede; kun et eneste havde beholdt sin farve og glans – De véd, madame, hvad for et stykke, jeg mener: –

Det er sultanen og sultaninden af Delhi.

Husker De, madame, at vi tit blev stående foran det i timer, og den fromme Ursula smilte så underligt, når det slog folk, at ansigterne på dette billede havde så megen lighed med vore? Madame, jeg finder også, at de var ret godt truffet på dette billede, og det er mig ubegribeligt, hvorledes maleren bar sig ad med at fremstille Dem endog med de klæder, som De den gang bar. Man siger, at han skal have været vanvittig og set Deres billede i en drøm. Eller sad hans sjæl muligvis i den store hellige abe, der den gang opvartede Dem som jockey? – i så fald måtte han vel kunne huske det grå slør, som han en gang havde overhældt med rødvin og fordærvet – jeg var glad ved, at De lagde det bort, det klædte Dem ikke synderligt, ligesom overhovedet den europæiske dragt for fruentimmer er langt mere klædelig end den indiske. Ganske vist, smukke koner er smukke i enhver dragt. Kan De huske, madame, at en lærd brahmin – han så ud som Ganesha, guden med elefantsnablen, han, som rider på en mus – en gang gjorde Dem den kompliment, at den guddommelige Maneka, da hun fra Indras gyldne borg steg ned til den angergivne kong Visvamitra, sikkert ikke havde været dejligere end De, madame!

De skulle ikke erindre det mer? Det er jo knapt 3000 år, siden dette blev sagt Dem, og smukke kvinder plejer ellers ikke at glemme et ømt smigreri så hurtigt.

For mænd derimod er den indiske dragt langt klædeligere end den europæiske. O mine rosenrøde, lotusblomstrede pantalons fra Delhi! havde jeg båret jer, da jeg stod for signora Laura og tryglede om kærlighed – det forrige kapitel ville da have lydt anderledes! Men ak, da bar jeg strågule pantalons, som en nøgtern kineser i Nanking havde vævet – mit fordærv var indvævet i dem – og således blev jeg ulykkelig.

Ofte sidder et ungt menneske i et lille tysk kaffehus og drikker ganske roligt sin kop kaffe, og imidlertid gror og blomstrer hans fordærv derovre i det store fjerne Kina, der bliver det spundet, vævet, og trods den høje kinesiske mur ved det at finde sin vej til det unge menneske, som i sin uskyldighed antager det for et par nankingsbukser og harmløs trækker dem på og bliver ulykkelig. Og, madame, i et lille menneskebryst kan der skjule sig megen jammer og holde sig så godt skjult, at det stakkels menneske dage igennem ikke selv føler det, men er en rar fyr, som danser og fløjter og nynner – lalarallala, lalarallala, lalaral-la-la-la.

Kapitel 20

> *Hun var elskelig, og han elskede hende; han var derimod ikke elskelig, og hun elskede ikke ham.*
>
> ***(Af et gammelt stykke).***

Og for den dumme historie har De villet skyde Dem?

Madame, når et menneske vil skyde sig, har han altid antagelig grund til det, derpå kan De forlade Dem. Men om han

selv kender grunden, det er spørgsmålet. Til vort sidste øjeblik spiller vi komedie med os selv. Vi maskerer endog vor jammer, og mens vi dør af et sår i brystet, klager vi over tandpine.

Madame, De véd vist et middel mod tandpine?

Men jeg havde tandpine i hjertet. Det er et slemt onde, og da hjælper det godt at fylde det med bly og det tandpulver, som Berthold Schwarz har opfundet.

Som en orm gnavede og gnavede ulykken i mit hjerte – den stakkels kineser bærer ingen skyld, jeg har bragt min ulykke med mig til verden. Den lå hos mig allerede i vuggen, og når min moder vuggede mig, vuggede hun den med, og når hun sang den i søvn, så sov den ind med mig, men vågnede, så snart jeg igen slog øjnene op. Da jeg blev større, voksede også min ulykke, og den blev endelig fuldvoksen og sprængte min –

Vi vil tale om andre ting, om majbrud, om fryd og bryllupsglæde – lalarallala, lalarallala, lalaral-la-la-la.

Heines omvendelse

Af "*Tilståelser*".

Oversætterens forord

De efterfølgende "*Tilståelser*" – således har Heine selv kaldt dette manifest, hvori den dødssyge digter tilkendegiver sin sidste vilje, idet han selv omstændeligt opgør sit åndelige bo – er skrevet i vinteren 1853-54, altså hen imod tredive år senere end *Bogen om Le Grand*, der både i stilen og indholdet forkyndte den stærke dragning imod Frankrig, som blev afgørende for hans liv. "*Tilståelserne*" var bestemt til, som et selvportræt at supplere hans bog "*Om Tyskland*", særlig afsnittet om den romantiske skole, og digteren begynder med at omtale, at en franskmand har kaldt ham *un romantique défroqué*. Dette udtryk er uoversætteligt på dansk; for en "forløben romantiker" ville nærmest betyde en romantiker, der er løbet af skolen ("efter at have pryglet skolemesteren", oplyser Heine). Men det franske *défroqué*, som anvendes om forstødte og frafaldne gejstlige, siger noget mere: – en romantiker uden præsteligt klædebon, uden kors og rosenkrans. En romantik uden katolsk røgelse. – Digteren erkender selv, at han oprindelig i mange stykker har været en romantiker, trods sin moderne tidsdigtning. Siden kommer han til en omtale af den katolske kirkes mystik, som han beklager, at han lidt for viljemæssigt har uddrevet af sin poesi, særlig af "*Buch der Lieder*".

For øvrigt begynder "*Tilståelserne*" med en kraftig polemik mod madame de Staëls opfattelse af Tyskland og tyskerne. Den franske forfatterinde havde ikke kunnet opnå at få nogen indflydelse hos Napoleon og var desårsag blevet så forbitret, at hun fo'r til Tyskland og skildrede dette lands filosofi og romantiske poesi i en bog "*De l'Allemagne*", hvor hun for at drille

de fritænkerske franskmænd og deres store kejser talte vidt og bredt om den tyske fromhed og følelsesdybde. – Det var misforståelse på misforståelse; den tyske filosofi var den pure ateisme, mener Heine. Og derfor skrev nu *han* sin bog *De l'Allemagne*. Han har svært ved at tilgive digterinden, der stod så skarpt imod Napoleon, da alle konservative magter i Europa sluttede sig sammen og fik ham sendt til Sankt Helena. –

Her giver vi ordet til Heine selv –

Waterloo – et fragment

Det er ikke blot franskmændene og kejseren, der led nederlag ved Waterloo – ganske vist kæmpede de franske i dette slag for deres egen arne –, men de var på samme tid hellige kohorter, der forsvarede revolutionens sag, og deres kejser kæmpede her ikke blot for sin krone, men også for revolutionens banner, som han bar; han var demokratiets gonfaloniere [Note 5)], ligesom Wellington var aristokratiets fanejunker, da begge hære stod overfor hinanden på sletten ved Waterloo. – Og den sidste sejrede, de forældede forrettigheders slette sag, det servile trællesind og løgnen triumferede, og det var friheden, ligheden, broderskabet, sandheden og fornuften, det var menneskeheden, som ved Waterloo tabte slaget. Vi i Tyskland, vi lod os ikke narre af den hellige alliances Tartuffer, som i deres proklamationer med en blanding af rå overmagt og fejt hykleri erklærede, at de kun førte krig imod et eneste menneske, der hed Napoleon Bonaparte: vi vidste meget godt, at de, som et ordsprog siger, tampede løs på sækken, men mente æslet, at man gennem hin ene mand også ramte os, forhånede os med, korsfæstede os, at skibet "*Bellerophon*" også deporterede os, at Hudson Lowe pinte også os, at marterklippen på Sankt Helena var vort eget Golgata og vort første pinselssted hed Waterloo.

Waterloo! fatale navn! Der hengik mange år, hvor vi ikke kunne høre det navn nævne, uden at alle den afmægtige vredes slanger hvislede op i vort bryst og det skingrede os i ørene af vore fjenders hånlatter. Deres spyt fornam vi da på de rødmende kinder – gudskelov, den hele trolddom er nu brudt,

og hint navns hjerteskærende, fortvivlelsessvangre betydning er svundet bort!

Det er bekendt, hvilken mirakuløs begivenhed vi kan takke for befrielsen fra dette Waterloo-Alp. Allerede ved Julirevolutionen blev der ydet os en stor satisfaktion, men den var ikke fuldstændig; det var kun balsam for de gamle sår, som alligevel ikke kunne gro til. Franskmændene havde ganske vist bortjaget den ældre bourbonske linje, som slæbte på den dobbelte ulykke, at den var påtvunget de overvundne af fremmede sejrherrer, efter at denne gamle, udlevede kongeslægt tilforn havde døjet den skrækkeligste krænkelse i Frankrig. Den godmodige og menneskevenlige Ludvig den Sekstendes forsmædelige henrettelse, denne gruelige skyld, kunne vel finde tilgivelse hos de fornærmede, men aldrig hos fornærmerne; thi fornærmeren tilgiver aldrig. Den 21. januar var i virkeligheden et alt for uforglemmeligt datum, til at en franskmand kunne sove roligt, så længe en Bourboner af den ældre linje sad på Frankrigs trone; denne linje var blevet umulig, og tidligt eller sent måtte den ligesom en byld udskæres af det franske statslegeme, ganske som det skete med Stuarterne i England, da en lignende anledning til skam og mistillid var til stede dér. Ludvig Philippe og hans familie var mulig, fordi hans fader havde haft del i nationens brøde, og fordi han selv en gang havde hørt til revolutionens forkæmpere. Ludvig Philippe var en stor og ædel konge. Han besad alle en bourgeois' borgerlige dyder og ikke en eneste af en grand-seigneurs laster. Han sad godt til hest og havde kæmpet ved Jemappes og Valmy. Madame de Genlis havde ledet hans opdragelse, og han var videnskabeligt dannet som en lærd,

derfor kunne han i nødsfald tjene sit brød med matematikundervisning eller ligestraks årelade en tjener, som havde fået et slagtilfælde, hvorfor han også stadig bar en forbindstaske hos sig. Han var høflig, højmodig og tilgav lige så vel sine legitimistiske bagvaskere som sine republikanske snigmordere; han frygtede ikke de kugler, som truede hans eget bryst, men da det gjaldt om at lade skyde på folket, kom hans gamle filantropiske blødhjertethed bag på ham, han slængte kronen fra sig, snappede sin hat, tog sin gamle paraply og sin kone under armen og anbefalede sig. Han var et menneske. Fabelagtig var hans rigdom, og dog blev han ved at være så flittig som den fattigste håndværker. Han var vaccineret; blev da heller aldrig hjemsøgt af kopper. Han var retskaffen og brød ingensinde den ed, som han havde svoret på lovene. Han gav franskmændene atten års fred og frihed. Han var nøjsom, kysk og havde kun en eneste elskerinde, som hed Marie Amalie. Han var tolerant og holdt ikke af jesuitterne. Han var et mønster på en konge, en Marcus Aurelius med en moderne hårtop, en kronet vismand, en ærlig mand. – Og alligevel kunne franskmændene i længden ikke beholde ham; for han var ikke oprundet af folket, ikke nationens udkårne, men et lille koteri af pengemennesker havde sat ham på den vakante trone, fordi han forekom dem den bedste garanti for deres gods og eje, og fordi man ved denne besættelse af embedet ikke kunne befrygte videre indblanding fra det europæiske aristokrati, der fordum havde givet stødet til restaurationen, ikke så meget af kærlighed til Ludvig XVIII, som snarere af had til Napoleon, som de foregav at føre krig imod. Ganske vist fandt fyrsterne i Norden det ikke helt rigtigt, at deres protegé sådan uden videre blev

jaget væk, men de havde aldrig holdt virkelig af ham; Ludvig Philippes quasi-legitimitet, hans høje fødsel og hans blide tålmod mildnede til sidst deres allerhøjeste misnøje, de forsonede sig med den galliske hane – da det dog ikke var den galliske ørn. Note 6)

Omendskønt jeg gerne indrømmer, at man har gjort stor uret mod Ludvig Philippe, at man har behandlet ham med den uværdigste utaknemmelighed, at han var en martyr, og at februarrevolutionen overhovedet viste sig som en beklagelig begivenhed, der bragte usigelig megen ulykke over verden, så må vi ikke des mindre tilstå, at den var en stor oprejsning såvel for franskmændene, hvis nationalitetsfølelse derved er vokset, som og for demokratiet, hvis ideale bevidsthed den har styrket. Men fuldstændig var oprejsningen ikke, den slog snart over i sørgelig ydmygelse. Skylden for dette havde folkets utro tillidsmænd, som ved deres uduelighed eller deres fejhed eller deres dobbeltspil forskertsede det stolte udslag af folkesuveræniteten, der havde indrømmet dem den mest uindskrænkede magt. Jeg vil ikke sige, at de var slette mennesker; tværtimod, det ville være gået os bedre, om vi var faldet i hænderne på afgjorte skurke, som havde handlet kraftigt uden at blinke og måske udgydt meget blod, men gjort noget stort for folket. En uhyre forbrydelse begik hine brave mennesker og slette musikanter, som af ærgerrighed trængte sig frem til statens ror midt under den forfærdeligste storm og uden ringeste kendskab til politisk nautik overtog kommandoen på skibet med forfængeligheden som deres eneste kompas. Skibbruddet var uundgåeligt.

Straks i den provisoriske regerings første dage lagde de små menneskers uformuenhed sig for dagen. Allerede navnet "provisorisk regering", som de gav sig selv, forkyndte officielt deres ængstelighed og annullerede på forhånd alt, hvad dygtigt de kunne udrette for det tillidsfulde folk, som havde tildelt dem den højeste myndighed og beskyttede dem med en livgarde på 300.000 mand. Aldrig har folket, det stakkels store hittebarn, trukket elendigere nitter i lykkens pose, end de personer var, som dannede den provisoriske regering. Der fandtes imellem dem usselige komedianter, som på håret, ja på farven af skægget lignede de vældige helte fra dilettantkomedien, Shakespeare så kosteligt fremstiller i "*Skærsommernatsdrømmen*". Disse latterlige karle vidste i virkeligheden intet, de var mere bange for, end at man skulle tage dem for alvor, og Net, snedkeren [Note 7)], forsikrer i forvejen, at han ikke er nogen løve, men bare "en provisorisk løve", bare snedker Net, så at publikum ikke behøver at ængstes for hans brøl, da det kun er et provisorisk brøl – og så har han i sin forfængelighed lyst til at spille alle roller, og det vigtigste for ham er, hvilken skægfarve, der skal bruges til rollen, et glorødt eller et trikolore-skæg.

Sandelig, de udenlandske magter har ingen grund til at frygte for disse provisoriske løver – de var vel i begyndelsen noget betuttede, men de fattede sig snart, da de så, hvad for dyr der stak i løvehuden, og de behøvede slet ikke at anse februarrevolutionen for en politisk fornærmelse, en grov udfordring – for de kunne med rette sige: "Det er os lige meget, hvem der regerer i Frankrig. Vi satte ganske vist de ældre bourboner på tronen i 1815, men det skete ikke af ømhed for dem, kun af had til Napoleon Bonaparte, som vi den gang førte

krig imod, og som vi slog ved Waterloo, og som vi, Gud ske tak! begravede på Sankt Helena. – Så længe han levede, havde vi ikke en rolig time. – Nu, da han er død, og der imellem de provisoriske løver ikke findes nogen, som atter kunne røve os vor gode nattero, så er det os ligegyldigt, hvem der råder i Frankrig. Det bekymrer os slet ikke, hvem der regerer, enten Louis Blanc Note 8) eller general Tommeliden, den mindste dværg i den nye og den gamle verden, der er langt mere berømt end den førstnævnte, men som i spinkelhed lige så lidt som sin meddværg Louis Blanc kan måle sig med den salig afdøde Bogulawski, som man indbagte i en postej og satte på bordet for kurfyrsten af Sachsen – den tapre polak bed og huggede sig med sine tænder og sin lille sabel vej ud af bagværket og spadserede om på det kurfyrstelige bord som sejrherre, en heltegerning, som rimeligvis ikke vil lykkes vor homunculus Louis Blanc, der vanskeligt æder sig så heroisk ud af februarpostejen."

Jeg bemærker udtrykkelig, at det er de udenlandske magter, som ytrer sig på denne affejende måde om Louis Blanc. Med større anerkendelse ville jeg selv tale om denne tribun, som under sin døgnkorte stilling som magthaver rigtignok ikke har udmærket sig ved intelligens, men desto mere ved en næsten tysk sentimentalitet. I alle sine taler var han stedse overvældet af sit hjertes skønne følelsesbølger, han gentog bestandig, at han var rørt til tårer, og han græd i sådanne strømme, at denne vandholdige følsomhed skaffede ham en vis popularitet på den anden side af Rhinen, idet nemlig de tyske ammer og barnepiger gav de små skrighalse, der evig og altid græder, navn efter den larmoyante franske demagog. Mange har

skæmtet med hans barnlige ydre. Men jeg har aldrig kunnet betragte hans lille hoved uden at blive grebet af en vis forbavselse, ikke at jeg måske beundrede den lille mands megen viden – nej, han er tværtimod aldeles blottet for al videnskab – jeg var snarere forbavset over, hvorledes så megen uvidenhed kunne finde plads i så lille et hoved; jeg forstod aldrig, hvorledes denne bornerte, lille, spinkle hovedskal formåede at rumme hine kolossale masser af ignorans, som den ved lejlighed udkrammede i så rig, ja ødsel fylde – men deri viser Guds almagt sig! Trods al mangel på videnskab og lærdom røber hr. Louis Blanc dog et virkeligt talent for historieskrivning. Kun er det beklageligt, at han netop vil beskrive de titankampe, som vi kalder den franske revolutions historie. Det er skade, at han ikke hellere valgte et stof, som han var voksen, som passede bedre til hans størrelse, f.eks. krigen mellem pygmæerne og tranerne, som Herodot beretter om.

Såvel hvad talent som sindelag angår, ragede Louis Blanc, så lille han var, dog op over de fleste af sine kolleger i hin regering, som indgød de nordiske potentater så ringe frygt. Alt, hvad disse fyrster sagde, var den skære sandhed. Blandt medlemmerne af den provisoriske regering var der ikke en eneste, som havde mindste lighed med hin fredsforstyrrer, hin urostifter, hin skrækkelige korsikanske døgenigt, som pryglede vagten i alle verdens hovedstæder, slog ruderne ind alle vegne, knuste lygterne og behandlede vore ærværdige monarker som gamle portnere, ringede dem op om natten og krævede deres sølverlokker. Vore kronede hoveder kunne roligt nyde deres nattesøvn under den provisoriske regering i Frankrig. –

Nej, af heltene ved dette runde bord lignede ingen en Napoleon, ingen af dem havde nogensinde været så uartig at vinde slaget ved Marengo, ingen af dem havde haft den impertinens at slå prøjserne ved Jena, ingen af dem tillod sig en sejrrig excesse ved Austerlits eller Wagram, ingen af dem vandt slaget ved pyramiderne. – Hvad man end kan bebrejde hr. Lamartine, februarheltenes fløjmand, dét kan man dog ikke sige ham på, at han har nedslagtet mamelukkerne ved pyramiderne. – Det er sandt, han foretog en rejse til Orienten, og i Ægypten kom han forbi pyramiderne, fra hvis top fyrre århundreder kunne betragte ham, hvis de ville, men på pyramiderne selv gjorde synet af hans berømte person intet synderligt indtryk, de forblev ubevægelige, al den stund de nærmest er blaserede med hensyn til store mænd, af hvilke de største er komne dem for øje, såsom Moses, Pythagoras, Plato, Julius Cæsar, Kristus og Napoleon, hvilken sidste red på en kamel. – det er muligt, at hr. de Lamartine ligeledes har redet gennem Nildalen på en kamel, men sikkerlig har han ingen slag leveret og heller ingen mennesker slugt. – Nej, denne kamelrytter var en kamæleon, men ingen Napoleon, han var ingen mamelukæder, han var stedse tam og blødmulet, og da han skulle spille en provisorisk løves rolle i februar 1848, brølede han så kælent, så sødt, så smægtende, som snedker Net i den shakespeareske komedie lovede at brøle for ikke at forskrække damerne. I Nordens kancellier blev virkelig ingen forskrækkede ved modtagelsen af det melodiske manifest fra den nye franske *ministre des affaires étrangères*, som man med rette kaldte en *ministre étranger aux affaires*, og hans diplomatiske meditationer

og harmonier morede i høj grad fyrsterne af den absolutte prosa.

I virkeligheden var disse sidste særdeles beroligede, hvad angår løvens hensigter, såsom den havde kvidret fredens Marseillaise, og de var fuldkommen overtydede om, at han ikke var nogen Napoleon, ingen kanontordengud, ingen lyngud, intet Guds lyn. – De havde måske allerede længe før vi gjort den bemærkning, at denne tvetydige mand ikke blot intet lyn var, men det stik modsatte, nemlig en lynafleder, og de begreb, hvilken nytte de kunne have af en sådan på en tid, da det uhyrligste folkeuvejr truede med at knuse den gamle gotiske samfundsbygning.

Ikke jeg har kaldt hr. de Lamartine en lynafleder; han har selv brændemærket sig med dette navn. For som det går alle snakkebrødre, hvis sludrebøtte aldrig kan stå stille, undslap der ham en gang de naive ord, at man beskyldte ham for at have konspireret mod den bestående orden sammen med førerne af det republikanske parti, ja, han havde konspireret med dem, men som lynaflederen med lynet. Denne falske broder var med al sin dobbelthed tillige udueligheden selv, og da han gælder for en digter, så kunne prosaiske verdensfolk igen spotte over, hvad der kommer ud af det, når man betror en digter statens anliggender. Nej, I tager fejl; de store digtere var ofte tillige store statsmænd; muserne er ganske uskyldige i denne tvetydige mands guvernementale inepti, og det er ydermere et spørgsmål, om det overhovedet er poesi, det, de franske beundrer hos ham. Hans skønne ordgyderi, hans brillante svada erindrer langt mere om en rhetor end en digter. Så meget er vist, at *le chantre d'Eloah* aldrig syndede ved poesiens overflod;

han er kun en lyrisk ærgerrighed, der altid har kedet os på vers, og på prosa vedblivende holdt os for nar.

Jeg behøver vel ikke særlig at udvikle, at først den 2. december 1852 modtog det franske folk den fulde oprejsning, hvorved den krænkede nationalfølelse kan få sit gamle sår helet. Jeg føler denne triumf i min dybeste sjæl, såsom jeg fordum har følt nederlaget så smerteligt med. Jeg er selv en veteran, en krøbling med såret hjerte, jeg forstår de stakkels træbens jubel. Tilmed har jeg den skadefryd, at jeg på vore gamle fjenders ansigter kan læse deres tanker, mens de gør gode miner til slet spil. Det er ikke en ny mand, der sidder på den franske trone, men den samme Napoleon Bonaparte er det, som den hellige alliance har erklæret i rigernes agt, og mod hvem de har ført krig, og som de påstod at have afsat og dræbt: han lever endnu, han regerer endnu – thi som fordum kongen i det gamle Frankrig aldrig døde, så dør kejseren heller ikke i det nye Frankrig – og netop ved at han nu lader sig kalde Napoleon III, protesterer han imod det skin, at han nogensinde skulle have ophørt med at regere, og ved at de udenlandske magter anerkendte den nuværende kejser under dette navn, forsonede de den franske nationalfølelse og tilbagekaldte så klogt som retfærdigt den tidligere krænkelse.

Følgerne af en sådan rehabilitation er uendelige og vil sikkert vise sig lykkelige for alle Europas folk, navnlig for tyskerne. Det er kun skade, at mange af de gamle Waterloo-helte ikke oplever denne tid. Deres Akilles, hertugen af Wellington, havde allerede en forsmag på det, og ved den sidste Waterloo-middag, som han fejrede med sine myrmidoner på årsdagen for slaget, skal han have set miserablere og gudsjammerligere ud end

nogensinde. Han kreperede kort derefter, og John Bull står ved hans grav, klør sig bag øret og bander: "Så har jeg til ingen nytte væltet mig ind i den uhyre statsgæld, der tvinger mig til at arbejde som en galejslave – hvad hjælper mig nu slaget ved Waterloo?" Ja, dette slag har nu tabt sin tidligere lumpne betydning, og Waterloo er kun navnet på et tabt slag, intet mer og intet mindre, omtrent som Crecy og Azincourt, eller, for at tale tysk, som Jena og Austerlits.

Tilståelser

Jeg har et andet sted omtalt, ved hvilken sørgelig lejlighed jeg blev prøjser. Jeg fødtes det sidste år af forrige århundrede i Düsseldorf, hovedstaden i hertugdømmet Berg, hvilket den gang tilhørte kurfyrsten af Pfalz. Da Pfalz tilfaldt huset Bayern, og den bayerske fyrste Maximilian Josef af kejseren blev ophøjet til konge af Bayern og hans rige udvidet med en del af Tyrol og andre tilgrænsende lande, afstod kongen af Bayern hertugdømmet Berg til fordel for Joakim Murat, kejserens svoger; denne sidste blev nu, efter at desuden nogle tilgrænsende provinser var føjet til hans hertugdømme, hyldet som storhertug af Berg. Men på hin tid gik avancementet meget rask, og det varede ikke længe, så gjorde kejseren svoger Murat til konge af Neapel, hvorved han gav afkald på suveræniteten i storhertugdømmet Berg til fordel for prins François, som var en nevø af kejseren og ældste søn af kong Ludvig af Holland og den skønne dronning Hortense. Da samme aldrig abdicerede, og da hans fyrstendømme, som blev okkuperet af prøjserne, efter hans død *de jure* tilfaldt kongens søn af Holland, prins Louis Napoleon Bonaparte, så er denne sidste, som nu er de franskes kejser, min legitime suveræn.

Andetsteds – i mine memoirer – skal jeg fortælle vidtløftigere, end det her gik an, hvorledes jeg efter julirevolutionen udvandrede til Paris, hvor jeg har levet rolig og tilfreds siden. Hvad jeg har foretaget mig og lidt under restaurationen vil ligeledes blive meddelt til en tid, hvor ingen tvivl og ingen mistanke kan opstå om meddelelsernes uegennyttige hensigt. – – Jeg havde både foretaget og lidt

meget, og da julirevolutionens sol opgik i Frankrig, var jeg just blevet meget træt og trængte til lidt pusterum. Desuden blev den hjemlige luft mig for hver dag mere usund, og jeg måtte alvorligt tænke på en forandring af klimaet. Jeg havde hallucinationer; de drivende skyer ængstede mig, de skar sære, skæbnesvangre ansigter ad mig. Ofte forekom det mig, som om solen var en prøjsisk kokarde; om natten drømte jeg om en afskyelig, sort grib, som åd min lever, og jeg blev meget melankolsk. Så havde jeg også lært en gammel, berlinsk justitsråd at kende, som havde tilbragt mange år på fæstningen i Spandau, og som fortalte mig, hvor ubehageligt det var at gå med jern på om vinteren. Jeg fandt det i virkeligheden meget ukristeligt, at man ikke opvarmede folks jern en smule. Hvis man varmede lænkerne lidt for os, ville de ikke gøre så ubehageligt et indtryk, og selv forfrosne naturer kunne da godt bære dem: man burde også være så forsynlig at parfumere lænkerne med essenser af roser og laurbær, som det sker her til lands. Jeg spurgte min justitsråd, om han tit havde fået østers i Spandau. Han sagde nej, Spandau ligger alt for langt fra havet. Også kød var sjældent, sagde han, og man fik ikke andet fjerkræ end fluerne, som faldt i éns suppe. På samme tid lærte jeg en fransk *commis voyageur* at kende, som rejste for en vinhandel og ikke noksom kunne berømme, hvor lystigt man nu levede i Paris, hvordan himlen hang fuld af violiner, hvordan man fra morgen til aften sang Marseillaisen, "*En avant, marchons*" og "*Lafayette aux cheveux blancs*", og Frihed, Lighed og Broderskab stod prentet på alle gadehjørner; han roste samtidig en udmærket champagne fra hans hus, hvis adresse han gav mig i et stort antal eksemplarer, og han lovede mig anbefalingsbreve

til de bedste pariser-restauranter, hvis jeg agtede at besøge hovedstaden for at muntre mig lidt. Da jeg nu virkelig trængte til at muntres, og da Spandau ligger for langt fra stranden til, at man kan få østers, og kyllingesuppen i Spandau ikke lokkede mig videre, og de prøjsiske lænker oven i købet er meget kolde om vinteren og ikke kunne være tjenlige for min helbred, så besluttede jeg mig til at rejse til Paris for i champagnens og Marseillaisens fædreland at drikke den første og høre den sidste synge sammen med "*En avant, marchons!*" og "*Lafayette aux cheveux blancs!*"

Den 1. maj 1831 rejste jeg over Rhinen. Den gamle flodgud, fatter Rhin, så jeg ikke, jeg nøjedes med at smide ham mit visitkort i vandet. Han stod, efter hvad man sagde mig, i dybet og studerede igen Meidingers franske grammatik, fordi han nemlig under det prøjsiske regimente var sat langt tilbage i fransk og nu for alle eventualiteters skyld ville øve sig på ny. Jeg syntes, jeg hørte ham konjugere dernede: "*J'aime, tu aimes, il aime, nous aimons!*" – Men hvad "elsker" han da? I hvert fald ikke prøjserne. Strasborger domkirken så jeg kun på afstand; den rystede på hovedet som den gamle tro Eckart, når han så en ung knøs, der drager til Venusbjerget.

I Saint Denis vågnede jeg op af en sød morgensøvn og hørte første gang hyrekuskens råb: "Paris! Paris!" og coco-sælgernes bjælderinglen. Her ånder man luften fra hovedstaden, som allerede er synlig i horisonten. En gammel skælm af en lejetjener ville overtale mig til at besøge kongegravene, men jeg var ikke kommet til Frankrig for at se døde konger; jeg nøjedes med at lade samme cicerone fortælle mig stedets legende; navnlig hvorledes den onde hedningkonge lod hovedet slå af

den hellige Denis, og hvorledes denne med hovedet i hånden løb fra Paris til Saint-Denis for at begraves der og give stedet navn efter sig. Når man betænker afstanden, sagde min hjemmelsmand, må man forbavses over det vidunder, at nogen kunne gå så langt på sin fod uden hoved – men han tilføjede med et mærkeligt smil, at det kun er det første skridt, som koster. "*Dans des cas pareils il n'y a que le premier pas qui coûte*". Det var to francs værd, og jeg gav ham dem *pour l'amour de Voltaire*, hvis spottersmil jeg allerede mødte her. Tyve minutter senere var jeg i Paris og drog ind ad Boulevard Saint-Denis gennem den triumfport, som oprindelig blev rejst til Ludvig den Fjortendes ære, men nu tjente til forherligelse af mit indtog i Paris. Jeg blev virkelig overrasket af den mængde pyntede mennesker, der var meget smagfuldt klædt på, som modejournal-billeder. Så imponerede det mig, at de alle talte fransk, hvad der hjemme er den fornemme verdens særkende; her er altså hele folket lige så fornemt som adelen hos os. Alle mænd var så høflige og de smukke damer så smilende. Gav én mig et puf af vanvare uden straks at bede om forladelse, så kunne jeg vædde på, at det var en landsmand: og når en eller anden skønhed så alt for sur ud, havde hun enten spist surkål, eller hun kunne læse Klopstock i original. Jeg fandt alt så fornøjeligt, og himlen var så blå og luften så elskværdig, så ædelmodig; og her og dér blinkede endnu julisolens genglans; den skønne Lutetias kinder var fremdeles røde af denne sols flammelys, og ved hendes bryst var brudebuketten heller ikke ganske vissen endnu. På gadehjørnerne var rigtignok "*Liberté, Égalité, Fraternité*" allerede udvisket her og der. Hvedebrødsdagene forgår så hurtigt!

Jeg besøgte straks de restauranter, hvor jeg var anbefalet; disse spiseværter forsikrede mig, at de også uden anbefalingsskrivelse ville have taget vel imod mig, da jeg havde et honnet og distingveret ydre, der anbefalede sig selv. Aldrig har en tysk restauratør sagt mig noget af den slags, selv om han tænkte det samme; sådan en slubbert mener, at han skal fortie det behagelige for os, og at hans tyske åbenhjertighed forpligter ham til kun at sige os modbydelige ting lige op i øjnene. I de franske sæder, ja i selve sproget er der så meget kosteligt smigreri, som koster så lidt og dog er så velgørende og styrkende. Min sjæl, den stakkels mimose, som havde foldet sig sammen af sky for grovheden i mit fædreland, åbnede sig atter for hine smigertoner af den franske urbanitet. Gud har givet os tungen, for at vi kan sige vore medmennesker noget behageligt.

Med det franske kneb det noget ved min ankomst; men efter en halv times underhandling med en lille blomsterhandlerske i *Passage de l'Opera* blev mit fransk, som siden slaget ved Waterloo var rustet fast i skeden, atter flydende, jeg hakkede mig ind i de galanteste konjugationer og forklarede den lille særdeles forståeligt det linnéske system, hvor man inddeler blomsterne efter deres støvdragere; den lille fulgte en anden metode og inddelte blomsterne i dem, der lugter godt, og dem, der stinker. Jeg tror, at hun også overfor mænd iagttog den samme klassifikation. Hun var forbavset over, at jeg trods min ungdom var så lærd og udbasunerede mit lærdoms-ry i hele *Passage de l'Opera*. Jeg indsugede også her smigreriets søde duft med fryd og morede mig meget. Jeg vandrede på blomster, og mangen stegt due fløj lige i min åbne, gabende mund. Hvor meget fornøjeligt så jeg ikke her ved min ankomst; alle den offentlige

morskabs og den officielle latterligheds notabiliteter. De alvorligste franskmænd var de morsomste. Jeg så Arnal, Bouffé, Dejazet, Debureau, Odry, mademoiselle Georges og den store Marmite i Invalidepaladset. Jeg så *La Morgue* og *l'Académie Française*, hvor der ligeledes var udstillet mange velkendte lig, og endelig Luxembourgs nekropolis, hvor man ser alle menedens mumier med de indbalsamerede falske eder, som de har svoret alle dynastier af franske faraoner. I *Jardin des Plantes* så jeg giraffen, bukken med de tre ben og kænguruerne, som ganske særligt fornøjede mig. Jeg så også hr. de Lafayette og hans hvide hår; de sidste så jeg for sig selv, da der fandtes sådanne i en medaljon, som hang om halsen på en smuk dame, mens han selv, helten i den ny og den gamle verden, bar en brun paryk, som alle gamle franskmænd. Jeg besøgte det kongelige bibliotek og så her konservatoren af de medaljoner, som netop var blevet stjålet; dér så jeg desuden i en obskur korridor zodiaken fra Denderah, som en gang havde vakt så megen opsigt, og på den samme dag så jeg madame Recamier, den berømteste skønhed i merovingernes tid, med samt hr. Ballanche, der hørte med til hendes dyds legitimationsbeviser – *pièces justificatives* – og som hun i utænkelig tid havde slæbt med sig over alt. Den gode og fortræffelige Ballanche, som enhver roser og ingen læser, var kommet til verden med et ansigt uden venstre kind, og senere mistede han den højre kind ved en amputation. Desværre så jeg ikke hr. Chateaubriand, som sikkert ville have fornøjet mig.

Men i stedet for så jeg Père la Hire i Grande-Chaumière, i et øjeblik, da han var *bougrement en colère*; han havde lige grebet to Robespierrer med vidt opslagne dydsveste i kraven og sat dem

på døren; en lille Saint-Just, der gjorde sig knutten, smed han efter dem, og nogle nysselige *citoyennes* fra Quartier Latin var nær blevet ramte af den samme skæbne. I et andet lignende lokale så jeg den berømte Chicard, den navnkundige læderhandler og cancandanser, en firskåren skikkelse, hvis rødt opdunstede ansigt stak fortræffeligt af mod hans blændende hvide halsbind; stiv og alvorsfuld lignede han en byfuldmægtig, som har pyntet sig for at bekranse en rosenbrud. Jeg beundrede hans dans og sagde ham, at den havde stor lighed med den antikke Silenos-dans, som man dansede ved Dionysosfesterne, og som havde fået navn efter Silenos, Bacchi værdige opdrager. Også hr. Chicard sagde mig mange smigrende ord om min lærdom og præsenterede mig for nogle damer af sit bekendtskab, der ikke undlod at fortælle vidt og bredt om min grundige viden, så at mit ry snart udbredte sig i hele Paris og tidsskrifternes direktører opsøgte mig for at vinde mit medarbejderskab.

Til de personer, som jeg så kort efter min ankomst til Paris, hørte blandt andre Victor Bohain, og jeg erindrer mig med glæde denne joviale, åndrige personlighed, som ved sine elskværdige opmuntringer bidrog meget til at fjerne skyerne fra den tyske drømmers pande og indvie hans forgræmmede hjerte i det franske livs munterhed. Han havde den gang stiftet "*Europe littéraire*", og som tidsskriftets redaktør kom han med en anmodning om, at jeg ville skrive ham nogle artikler om Tyskland i madame de Staëls genre. Jeg lovede at levere ham artiklerne, men bemærkede udtrykkeligt, at jeg ville skrive dem i en ganske modsat genre. "Det er mig det samme" – svarede han med en latter – "når undtages den kedelige genre, tilsteder

jeg, ligesom Voltaire, enhver genre." For at jeg fattige tysker nu ikke skulle forfalde til den kedelige genre, bød ven Bohain mig ofte til sit bord og begød min ånd med champagne. Ingen vidste bedre end han at arrangere en middag, hvor man ikke blot nød det bedste køkken, men også den kosteligste underholdning; ingen forstod som han at gøre honnør som vært, ingen kunne repræsentere som Victor Bohain – derfor har han sikkert ikke med urette beregnet sig hundredtusind francs i repræsentationsudgifter hos sine aktionærer ved "*Europe littéraire*". Hans frue var meget vakker og havde en nydelig lille myndehund, der hed Ji-Ji. Til mandens humor bidrog også hans træben, og når han så allerkæreste humpede rundt omkring bordet og skænkede champagne for sine gæster, lignede han Vulkan, som besørgede Hebes embede i den jublende gudeforsamling. Hvor er han nu? Jeg har længe ikke hørt fra ham. Sidst jeg så ham, var for omtrent ti år siden i et værtshus i Granville; fra England, hvor han opholdt sig for at studere den kolossale statsgæld og ved samme lejlighed glemme sin lille privatgæld, var han for en dags tid kommet over til den lille havneby i Basse-Normandie, og her fandt jeg ham siddende ved et lille bord foran en flaske champagne og en firskåren spidsborger med lav pande og opspærret mund, for hvem han udviklede et projekt, hvorved man, som Bohain beviste med talende tal, kunne vinde en million. Bohains spekulative ånd var alle dage for stor, og når han udtænkte en forretning, stod der altid en gevinst i udsigt på en million, aldrig mindre end en million. Derfor kaldte vennerne ham også *Messer Millione*, som Marco Polo en gang blev kaldt i Venedig, da han kom hjem fra Østerland og under Sankt Markuspladsens arkader for

landsmænd med højtopspærrede munde fortalte om hundrede millioner og atter hundrede millioner af indbyggere, som han havde set i de lande, hvor han rejste, i Kina, Tartariet, Indien osv.

Den nyere geografi har atter bragt den berømte venetianer, som man længe holdt for en vindmager, til ære, og ligeledes tør vi påstå om vor parisiske Messer Millione, at hans industrielle projekter altid var storartet rigtigt udtænkte, og at de kun mislykkedes ved tilfældigheder ved udførelsen; mange bragte stor vinding, da de kom i hænderne på personer, der ikke forstod at gøre så flot honnør for en forretning eller at repræsentere så pragtfuldt som Victor Bohain. Også "*Europe littéraire*" var en fortræffelig idé, dens held syntes sikret, og jeg har aldrig kunnet begribe, at den gik ind. Endnu aftenen før den dag, hvor standsningen indtrådte, gav Victor Bohain et glimrende bal i bladets redaktionssale og dansede med sine tre hundrede aktionærer, som Leonidas ved Termopylæ. Hver gang jeg på galleriet i Louvre ser det billede af David, som forestiller denne antikke heltescene, tænker jeg på Victor Bohains sidste dans; ganske ligesom den dødsensmodige konge på det davidske billede stod han på ét ben, det var den samme klassiske stilling. – Vandrer! når du i Paris slentrer ned ad *Chaussée d'Antin* til boulevarderne og til sidst finder dig stående ved en snavset dal, som hedder *Rue Basse du rempart*, så vid, du står her på "*Europe littéraires*"s Termopylæ, hvor Victor Bohain heltemodigt faldt med sine tre hundrede aktionærer.

De artikler, jeg som sagt skulle forfatte for hint kortvarige tidsskrift og lod trykke deri, gav mig anledning til at udtale mig udførligere om Tyskland, og med glæde hilste jeg en opfordring

fra redaktøren af "*Revue des Deux Mondes*" til at skrive en række artikler om mit fædrelands åndelige udvikling. Denne redaktør var mindst af alt en lystig kumpan som Messer Millione; hans fejl var snarere en umådelig alvor. Det er siden lykkedes ham ved samvittighedsfuldt og hæderværdigt arbejde at gøre sit tidsskrift til en sand revue for begge verdener, det vil sige et tidsskrift, der er udbredt i alle civiliserede lande, for hvilket det repræsenterer den franske litteraturs ånd og storhed. I denne revue offentliggjorde jeg altså mine nye arbejder om fædrelandets intellektuelle og sociale historie. En vis mademoiselle Josefine havde haft ret, da hun profeterede, at jeg ville bringe det vidt formedelst min lærdom. Den stærke anklang, som disse artikler vandt, gav mig mod til at samle og udfylde dem, og således opstod den bog, som du, bedste læser, her har i hænderne [Note 9)].

Jeg har ikke blot villet åbenbare bogens mål, dens tendens, dens skjulteste hensigt, men også dens genesis, for at enhver så meget sikrere kan udfinde, hvor megen tiltro mine meddelelser fortjener. Jeg skrev ikke i fru de Staëls genre, og selv om jeg også bestræbte mig for at være så lidt kedelig som muligt, så gav jeg dog på forhånd afkald på alle stil- og frasevirkninger, som man i så høj grad finder hos fru de Staël, Frankrigs største forfatter under kejserdømmet. Ja "*Corinne*"s forfatterinde rager efter min mening op over alle sine samtidige, og jeg kan ikke tilstrækkelig beundre hendes fremstillings blændende fyrværkeri; men dette fyrværkeri efterlader desværre en ildelugtende tåge, og vi må tilstå, at hendes geni ikke er så kønsløst, som geniet efter fru de Staëls system skulle være [Note 10)]; hendes geni er et kvindfolk med alle kvindfolkets svagheder

og luner, og det var min pligt som mand at modsige dette genis glimrende cancan. Det var så meget nødvendigere, som hendes bog "De l'Allemagne" omhandlede genstande, der var franskmændene ubekendte og besad nyhedens interesse, f.eks. alt, hvad der angik den tyske filosofi og romantiske skole. Jeg tror, at jeg i særdeleshed med hensyn til den første har givet den ærligste vejledning i min bog, og tiden har bekræftet, hvad der syntes uhørt og ubegribeligt, den gang jeg førte det frem.

Ja, hvad den tyske filosofi angår, så plumpede jeg uden omsvøb ud med skolens hemmelighed, som indsvøbt i skolastiske formler kun var kendt af de indviede af første klasse. Mine afsløringer vakte her til lands den største forundring, og jeg husker, at meget betydelige franske tænkere naivt har tilstået for mig, at de altid havde troet, den tyske filosofi var en vis mystisk tåge, hvori guddommen holdt sig skjult som i en hellig skyborg, og de tyske filosoffer var ekstatiske seere, som kun åndede fromhed og gudsfrygt. Det er ikke min skyld, at dette ikke var tilfældet, ja at den tyske filosofi var lige det modsatte af, hvad vi hidtil kaldte fromhed og gudsfrygt, og at vore mest moderne filosoffer proklamerede den fuldstændigste ateisme som vor tyske filosofis sidste ord. De rev skånselsløst og med bakkantisk livslyst det blå tæppe bort fra den tyske himmel og udråbte: "Se alle guddomme er flygtet, og hist oppe sidder kun en gammel jomfru med blyhænder og sorrigfuldt hjerte: Nødvendigheden."

Ak! hvad der den gang lød så fremmed, bliver nu på den anden side af Rhinen prædiket fra alle tage, og den fanatiske iver hos mange af disse prædikanter er forfærdelig! Vi har nu fanatiske munke i ateismens tjeneste, storinkvisitorer for

vantroen, som ville have ladet hr. de Voltaire brænde, fordi han dog i hjertet var en forstokket deist. Så længe slige doktriner endnu kun var et åndeligt aristokratis hemmelige eje, kun blev udtalt i et fornemt koteri-sprog, uforståeligt for de tjenere, som stod bagved os og vartede op, mens vi hengav os til blasfemier ved vore filosofiske måltider i reserverede kabinetter – så længe hørte jeg også til de letsindige *esprits forts*, der for det meste lignede hine liberale grand-seigneurs, som kort før revolutionen søgte at forjage det slappe hoflivs kedsomhed med nye omvæltningsideer. Da jeg mærkede, at den rå plebs ligeledes begyndte at diskutere disse emner ved sine små snavsede symposier, hvor der i stedet for vokskerter og armstager kun lyste tællepråse og tranlamper, da jeg så, at forløbne skrædder- og skomagersvende gav sig til at fornægte Guds tilværelse i deres ubehøvlede sprog fra herberget – da ateismen begyndte at stinke meget stærkt af brændevin, ost og tobak: da fik jeg pludselig øjnene op, og hvad jeg ikke havde begrebet med min forstand, det begreb jeg nu med lugtesansen, ved min lede og modbydelighed, og det fik, gudskelov, ende med min ateisme.

For at tale sandhed, det kan ikke have været væmmelse alene, som ødelagde de gudløses grundsætninger for mig og bevirkede mit omslag. Der var også en vis verdslig betydning med i spillet, som jeg ikke kunne overvinde; jeg så nemlig, at ateismen havde sluttet et mer eller mindre hemmeligt forbund med den grufuldeste nøgne, den ganske figenbladsløse kommune-kommunisme. Min sky for denne har sandelig intet tilfælles med frygten hos en industriridder, der skælver for sine kapitaler, eller ærgrelsen hos de velhavende næringsdrivende,

der frygter for at hæmmes i deres udbytningsforetagender; mig trykker langt mere kunstnerens og den lærdes hemmelige angst, da vi ser hele vor moderne civilisation, frugten af så mange århundreders møjsommelige kamp, af vore forgængeres ædleste arbejde, truede ved kommunismens sejr. Revet med af de højmodige følelsers strøm ville vi gerne blive ved at ofre kunstens og videnskabens interesser, ja alle vore særlige interesser for det lidende og undertrykte folks fællesinteresse; men vi kan ingensinde skjule for os selv, hvad vi har i vente, så snart den store, rå masse, som nogle kalder folket, andre pøblen, og hvis legitime suverænitet for længst er proklameret, kommer til virkelig magt. Ganske særligt føler digteren en uhyggesgysen ved denne lurvede suveræns regeringstiltrædelse. Vi vil gerne ofre os for folket; for selvopofrelse hører til vore mest forfinede nydelser – folkets emancipation var vort livs store opgave, og vi har for *dens* skyld kæmpet og båret navnløs ulykke i hjemmet som i landflygtigheden, men digterens renlige, følsomme natur krymper sig ved enhver personlig nær berøring med folket og endnu mere gyser vi ved tanken om dets kærtegn, for hvilke Gud bevare os. En stor demokrat sagde en gang, at hvis en konge havde trykket hans hånd, ville han straks holde hånden ind i ilden for at rense den. Jeg kunne på samme måde sige: jeg ville vaske min hånd, hvis det suveræne folk havde beæret mig med sit håndtryk.

Ak folket, denne stakkels konge i pjalter, har fundet smigrere, som dunker det i hovedet med deres virakkedel langt mere skandaløst end hofsnogene i Byzans og Versailles. Disse hoflakajer hos folket berømmer altid dets fortrinligheder og

dyder og råber begejstret: "Hvor skønt dog folket er! Hvor godt dog folket er! Hvor intelligent dog folket er!" – Nej, I lyver. Det stakkels folk er ikke skønt; tværtimod, det er hæsligt. Men denne hæslighed kommer af snavs og vil forsvinde med snavset, så snart vi bygger offentlige bade, hvor Hans Majestæt folket kan bade sig gratis. Et stykke sæbe i tilgift kunne ikke skade, og vi ville da se et folk, som var propert, et folk, som havde vasket sig. Folket, hvis godhed man højlig priser, er aldeles ikke godt; det er ofte ondt som andre magthavere. Men dets ondskab kommer af sult; vi må sørge for, at det suveræne folk altid har noget at spise; så snart allerhøjstsamme måtte være behørigt ernæret og mæt, vil det også smile huldt og nådigt til jer ganske som de andre. Hans Majestæt folket er heller ikke meget intelligent; det er så stupidt, som en monark lige tør være; det er næsten så bestialsk dumt som dets egne yndlinge. Kærlighed og tillid skænker det kun dem, der taler eller hyler den jargon, som tiltaler dets lidenskaber, mens det hader hver brav mand, som taler fornuftens sprog til det for at oplyse og forædle det.

Således er det i Paris, således var det i Jerusalem. Giv folket valget mellem den retfærdigste af de retfærdige og den forfærdeligste landevejsrøver, vær vis på, at det råber: "Vi vil have Barabbas! Leve Barabbas!" Grunden til denne bagvendthed er uvidenheden; dette nationalonde må vi søge udryddet ved hjælp af offentlige skoler, hvor folket får gratis undervisning med det dertil hørende smørrebrød og øvrige levnedsmidler. – Og når hver mand i folket bliver sat i stand til at erhverve sig alle kundskaber efter behag, vil I også snart se et intelligent folk. – Måske bliver det til sidst endnu mere dannet, åndrigt,

vittigt, end *vi* er, nemlig du og jeg, min kære læser, og vi får snart andre lærde frisører, der gør vers ligesom monsieur Jasmin i Toulouse, og mange flere filosofiske lappeskræddere, der skriver alvorlige bøger ligesom vor landsmand, den bekendte Weitling.

> *(Heine fortæller her videre om et møde, han har haft hos sin forlægger i Hamborg med den berømte skræddersvend, publicist og agitator Weitling, hvis fortrolighed med "lænkerne", "slutteren" og "hullet" forskrækker Heine, der ikke just er bange for at blive hængt som oprører, men for at blive hængt ved siden af Weitling. Og dog har digteren en gang i Münster kysset relikvierne efter skrædderen Jan von Leyden, hans lænker og de jern, hvormed han var brændt. – Vi udelader dette for straks at komme til de ateistiske kommunister, forløberne for vore dages socialister, og til filosoffen Hegel.*
>
> *Oversætteren.)*

Denne Weitling, som nu er forsvundet, var for resten et menneske med talent; han manglede ikke tanker, og hans bog, betitlet "*Samfundets Garantier*" var længe de tyske kommunisters katekismus. Disses tal har i de sidste år formeret sig i høj grad i Tyskland, og deres parti er i dette øjeblik ubestrideligt et af de mægtigste hinsides Rhinen. Håndværkerne danner kærnen af en vantroens armé, som måske ikke er synderlig disciplineret, men i doktrinær henseende ganske fortrinligt indekserceret. De tyske håndværkere bekender sig for størstedelen til den

krasseste ateisme, og de er ligesom fordømte til at hylde denne trøstesløse negation, hvis de ikke vil komme i modstrid med deres princip og henfalde til fuldstændig afmagt. Disse ødelæggelsens kohorter, disse brandmænd, hvis økse truer hele samfundsbygningen, er uendeligt overlegne både over de engelske chartister og over lighedsstræberne og omvælterne i andre lande, på grund af deres doktrins græsselige konsekvens, for i det vanvid, de fremskynder, er der, som Polonius ville sige, metode.

De engelske chartister drives kun af sult og ikke af en idé, og så snart de har stillet deres tørst med god ale, vil de ikke længere være farlige; når de har mættet sig, falder de til jorden, som blodigler. De tyske kommunisters mere eller mindre skjulte førere er store logikere, de stærkeste af dem er udgået fra den hegelske skole, og de er uden tvivl Tysklands bedste hoveder og mest energiske karakterer. Disse doktorer i revolution og deres medlidenhedsløse, svorne lærlinge er de eneste mænd i Tyskland, hvori der er liv, og dem tilhører fremtiden. Alle andre partier er døde med samt deres kejtede repræsentanter, døde som mus og begravet under St. Pauls kirkens kuppel i Frankfurt. Jeg udtaler her hverken ønsker eller beklagelser; jeg beretter kendsgerninger, og jeg taler sandhed.

Den fortjeneste, at jeg i min bog "De l'Allemagne" længe forud bebudede disse gruvækkende fænomener, som senere indtraf, betyder ikke meget. Jeg kunne sagtens profetere, hvilke viser man med tiden ville fløjte og kvidre i Tyskland; for jeg havde set de fugle blive ruget ud, som senere hen skulle istemme de nye melodier. Jeg så, hvordan Hegel med sit næsten komisk alvorlige ansigt sad som rugehøne på de skæbnesvangre æg, og

jeg hørte hans kaglen, ærlig talt, jeg forstod ham kun sjældent, og først ved senere eftertanke lykkedes det mig at komme til forståelse af hans ord. Jeg tror, at han aldeles ikke ønskede at blive forstået. Og deraf hans foredrags evige tankeklausuler. Deraf hans forkærlighed for personer, om hvilke han vidste, at de ikke forstod ham, og som han desmere beredvilligt lod nyde sin nærmere omgang. Således undrede enhver i Berlin sig over den dybsindige Hegels intime samkvem med den afdøde Heinrich Beer, en broder til den ved sin berømmelse almenbekendte og af de åndrigste journalister fejrede Giacomo Meyerbeer. Hin Beer, jeg mener Heinrich, var en særdeles uklog svend, som senere virkelig også blev erklæret for sindssvag af sin familie og sat under formynderskab, fordi han, i stedet for at skabe sig et navn i kunsten eller videnskaben i kraft af sin store formue, hellere forødte sin rigdom på pjankede snurrepiberier og f.eks. en dag havde købt for seks tusind rigsdaler spadserestokke. Dette stakkels menneske, som hverken ville gælde for en stor tragediedigter eller for en stor stjernekigger eller for et laurbærkronet musikalsk geni, en rival til Mozart og Rossini, men hellere gav sine penge ud til spadserestokke – denne udartede Beer nød Hegels fortroligste omgang, han var filosoffens intime ven, hans Pylades og fulgte ham over alt som en skygge. Den lige så vittige som talentfulde Felix Mendelssohn søgte en gang at forklare dette fænomen, idet han påstod, at Hegel ikke forstod Heinrich Beer. Men jeg tror nu, at den virkelige grund til hin intime omgang bestod i, at Hegel var overtydet om, at Heinrich Beer intet forstod af alt, hvad han hørte ham sige, og han kunne i hans nærværelse derfor ugenert hengive sig til alle øjeblikkelige åndsudgydelser.

Overhovedet var Hegels tale altid en slags monolog, stødvis fremsukket med klangløs stemme; det barokke i udtrykkene slog mig ofte, og derfor husker jeg mange ord af ham. En dejlig, stjerneklar aften stod vi side om side ved vinduet, og jeg, et toogtyveårigt ungt menneske, jeg havde netop spist godt og drukket kaffe, og jeg talte med sværmeri om stjernerne og kaldte dem de saliges opholdssted. Men mesteren knurrede for sig selv: "Stjernerne, hm? Stjernerne er kun et lysende udslæt på himlen." For Guds skyld, udbrød jeg, gives der da ikke et lykkeligt lokale deroppe, hvor dyden belønnes efter døden? Men han så stift på mig med sine blege øjne: "De vil altså oven i købet have en drikkeskilling for, at De har plejet Deres syge moder og ikke forgivet Deres hr. broder?" – Ved disse ord så han sig ængsteligt om, men syntes straks atter beroliget, da han bemærkede, at kun Heinrich Beer var trådt hen til os for at indbyde ham til et parti whist.

Hvor svært det er at forstå de Hegel'ske skrifter, hvor let man her lader sig narre og tror at forstå, når man blot har lært at efterkonstruere dialektiske formler, det mærkede jeg først mange år senere her i Paris, da jeg beskæftigede mig med at oversætte hine formler fra den abstrakte skolejargon til almenfattelighedens og den sunde fornufts modersprog, nemlig fransk. Her må fortælleren bestemt vide, hvad han har at sige, og den blufærdigste tanke tvinges til at lade de mystiske klæder falde og vise sig i sin nøgenhed. Jeg havde nemlig sat mig for at udarbejde en almenfattelig fremstilling af hele den Hegelske filosofi, med hvilken jeg ville fuldstændiggøre en ny udgave af min bog, "*De l'Allemagne*". Jeg syslede i to år med dette arbejde, og det lykkedes mig kun med nød og besvær at tumle

det skrøbelige stof og fremføre de abstrakteste sager så populært som muligt. Men da værket endelig var færdigt, blev jeg grebet af en uhyggelig gysen ved synet af det, og det kom mig for, som om manuskriptet så på mig med fremmede, ironiske, ja onde øjne. Jeg var kommet i en mærkelig forlegenhed. Forfatter og skrift passede ikke mere sammen. I hine dage havde nemlig den ovennævnte uvilje imod ateismen allerede bemægtiget sig mit sind, og da jeg måtte tilstå for mig selv, at den hegelske filosofi havde ydet al denne gudløshed den frygteligste bistand, blev den mig højst ubehagelig og skæbnesvanger. Jeg havde overhovedet ingen sinde alt for stor begejstring for denne filosofi, og om overbevisning kunne der ikke være tale overfor denne genstand. Jeg har aldrig været abstrakt tænker; jeg antog den hegelske læres syntese, da dens konsekvenser smigrede min forfængelighed. Jeg var ung og stolt, og det behagede mit hovmod, da jeg hos Hegel erfarede, at det ikke var den gode Gud oppe i Himlen, således som min bedstemoder mente, men mig selv, som var den gode Gud her på jorden. Denne tåbelige stolthed øvede ingenlunde nogen skadelig indflydelse på mine følelser, men opflammede dem langt snarere til heroisme; jeg opbød den gang en sådan masse af højsind og selvopofrelse, så jeg sikkert i høj grad overskyggede de mest glimrende bedrifter af de skikkelige dydsmønstre, der kun handlede af pligtfølelse og adlød moralens love. Nu var jeg jo nemlig selv den levende morallov og kilden til al ret og retfærdighed. Jeg var ursædeligheden, jeg var fri for synd, jeg var den inkarnerede renhed, de mest berygtede Magdalener blev rene ved mine elskovsflammers lutrende og sonende magt; pletløse som liljer, rødmende som

kyske roser og med ganske ny jomfruelighed udgik de af gudens omfavnelse. Jeg tilstår, at denne genoprejsning af skadelidte jomfrudomme undertiden udtømte mine kræfter. Men jeg gav uden at tinge, og uudtømmelig var min barmhjertigheds væld. Jeg var idel kærlighed og helt fri for had. Derfor hævnede jeg mig heller ikke mer på mine fjender, da jeg i grunden ingen fjender havde længere eller snarere ikke anerkendte nogen som fjende; for mig var der nu kun vantro, der tvivlede om min guddommelighed: enhver uret, som de gjorde imod mig, var en helligbrøde, og deres forhånelser var blasfemi. Ganske vist kunne jeg ikke altid lade slig ugudelighed uhævnet, men det var i så fald ingen menneskelig hævn, nej en Guds straf, der traf synderen. Ved denne højeste retspleje undertrykte jeg undertiden med mere eller mindre vanskelighed al menneskelig medlidenhed. Da jeg ikke havde fjender, så fandtes der for mig heller ingen venner, men kun troende, som var overbeviste om min herlighed, som tilbad mig, hvortil hørte, at de roste mine værker, såvel de versificerede, som dem, jeg havde skabt på prosa, og denne menighed af virkelig fromme og andægtige gjorde jeg meget godt imod, især de unge kvindelige proselytter.

Men en guds repræsentationsudgifter, når han ikke vil lade sig lumpe og hverken skåner sig selv eller sin pung, er uhyre: til at spille den rolle med anstand er særlig to ting uundværlige: mange penge og et stærkt helbred. Desværre skete det en skøn dag i februar 1848, at begge disse genstande pludselig var sluppet op for mig, og min guddommelighed kom således slemt i klemme. Til al lykke var det ærede publikum på hint tidspunkt optaget af så store, uhørte og eventyrlige skuespil, at det ikke

kunne lægge særlig mærke til den forandring, der foregik med min lille person. Ja så uhørte og eventyrlige var begivenhederne i hine tåbelige februardage, hvor de klogeste med al deres visdom blev gjort til skamme, og naragtighedens kårne mænd blev båret på skjolde. De sidste blev de første, det nederste kom ovenpå, såvel ting som tanker blev omstyrtede; det var virkelig den omvendte verden. – Hvis jeg havde været et fornuftigt menneske i hin vanvittige tid, da alt var vendt på hovedet, så havde jeg ganske sikkert mistet min forstand ved disse begivenheder, men forrykt, som jeg den gang var, måtte det modsatte ske, og underligt! netop i det almene vanvids dage kom jeg selv til fornuft! Som så mange andre guder, for hvem det var gået tilbage i hin omvæltningsperiode, måtte også jeg sørgelig takke af og trække mig tilbage til det menneskelige privatliv. Det var også det klogeste, jeg kunne gøre. Jeg vendte tilbage til gudsskabningernes beskednere fold, og jeg hyldede igen et almægtigt, højeste væsen, som leder denne verdens tilskikkelser, og som for fremtiden tilmed skulle lede mine egne jordiske anliggender. De sidstnævnte var kommet i betænkelig forvirring i den tid, da jeg var mit eget forsyn, og jeg var glad ved at overdrage dem ligesom til en fremmed intendant, der med sin alvidenhed virkelig besørger dem meget bedre. En guds eksistens blev fra nu af ikke blot en sundhedskilde for mig, men fritog mig også for alt det pinagtige regnskabsvæsen, som jeg hader, og jeg kan takke samme for de største besparelser. Jeg behøver nu lige så lidt at sørge for andre som for mig selv, og siden jeg hører til de fromme, giver jeg derfor næsten intet mere ud til understøttelse for de betrængte; – jeg er for beskeden til, at jeg skulle fuske det guddommelige forsyn

i faget, som forhen; jeg er ikke længere menighedsforsørger, en efteraber af Gud, og for mine forhenværende klienter har jeg antydet, at jeg kun er et stakkels menneskevæsen, et sukkende kreatur, der ikke mere har noget at skaffe med verdensregeringen, og at de for fremtiden i nød og elende måtte vende sig til den Vorherre, som bor i Himlen, og hvis budget er lige så umådeligt som hans godhed, medens jeg stakkels eksgud for at tilfredsstille mine godgørenhedslyster selv i mine guddommeligste dage ofte måtte trække Fanden i halen.

Tirer le diable par la queue er i grunden et af de lykkeligste udtryk i det franske sprog, men selve tingen var højst ydmygende for en gud. Ja, jeg er glad ved at være blevet entlediget fra min selvtagne glorie, og ingen filosof skal nogensinde mere få mig til at tro, at jeg er en gud! Jeg er kun et stakkels menneske, som oven i købet ikke er helt rask længere, ja endog er meget syg. I denne tilstand er det en sand velgerning for mig at der gives én i himlen, for hvem jeg til stadighed kan klynke mine lidelsers litani, særlig efter midnat, når Mathilde har begivet sig til den ro, som hun ofte i høj grad har fornøden. Gudskelov i sådanne timer er jeg ikke alene, men kan bede og jamre, så meget jeg vil og uden at genere mig og jeg kan ganske udøse mit hjerte for den allerhøjeste og betro ham mangt og meget, som vi endog plejer at fortie for vor egen hustru. Efter ovenstående bekendelser vil den gunstige læser lettelig begribe, hvorfor mit arbejde om den hegelske filosofi ikke mere behagede mig. Jeg indså grundigt, at dets udgivelse hverken kunne være nyttig for publikum eller forfatteren; jeg indså, at den kristelige barmhjertigheds tyndeste sygesuppe

alligevel var langt mere forfriskende for den vansmægtende menneskehed end den hegelske dialektik med dens henkogte grå spindelvæv; – ja, jeg vil tilstå alt: jeg fik på en gang en stor frygt for de evige flammer – det er rigtignok en overtro, men jeg var bange – og en stille vinteraftten, da en stærk ild just brændte i min kamin, benyttede jeg den udmærkede lejlighed og kastede mit manuskript om den hegelske filosofi ind i luerne; de brændende blade fløj op i skorstenen med en underlig knitren, som om nogen fniste.

Gudskelov jeg var fri for dem, at kunne jeg på samme måde tilintetgøre alt, hvad jeg har skrevet om tysk filosofi! Men det er ugørligt. Og da jeg ikke en gang kan forhindre, at de allerede udsolgte bøger optrykkes igen, som jeg nys bedrøveligst erfarede, så bliver der ikke andet for mig end offentlig at tilstå, at min fremstilling af det tyske filosofiske system, altså fornemlig de første tre afdelinger af min bog "*De l'Allemagne*", indeholder de besynderligste vildfarelser. Jeg havde ladet en tysk oversættelse af de nævnte tre dele trykke som en særlig bog, og da den sidste udgave af den var udsolgt, og min boghandler havde ret til at oplægge den på ny, så forsynede jeg bogen med en fortale, hvoraf jeg her meddeler en passus, som sparer mig for det triste hverv at udtale mig særligt om de nævnte tre dele af "*De l'Allemagne*". Den lyder således:

"Ærlig talt, det var mig kært, om jeg kunne lade bogen utrykt. Siden den udkom, har nemlig mine meninger om mange ting, særlig de guddommelige ting, forandret sig betænkeligt, og meget af det, som jeg påstod, er nu i strid med min bedre overbevisning. Men pilen tilhører ikke længere skytten, når den er fløjet fra buen, og ordet tilhører ikke mere den talende, når

det er udgået fra hans læber eller endog mangfoldiggjort gennem pressen. Desuden er der fremmede rettigheder, som ville møde med tvingende indsigelse, hvis jeg ikke lod bogen blive trykt, men unddrog den fra mine samlede værker. Jeg kunne ganske vist, som mange forfattere plejer at gøre i dette tilfælde, bruge den udvej at mildne udtrykkene og tilsløre dem med fraser, men jeg hader i min sjæls inderste tvetydige ord, hyklerske blomster, feje figenblade. Imidlertid har en ærlig mand under alle omstændigheder den umistelige ret at tilstå sin vildfarelse ganske åbent, og den vil jeg her benytte uden sky. Jeg bekender derfor uden omsvøb, at alt, hvad der i denne bog har direkte hensyn til det store gudsspørgsmål, er lige så falsk som ubesindigt. Lige så ubesindig som falsk er den påstand, som jeg gentog efter skolen, at deismen i teorien er slået ned og endnu kun frister en kummerlig tilværelse i den synbare verden. Nej, det er ikke sandt, at fornuftkritikken, der tilintetgør de beviser for Guds tilværelse, som vi har kendt fra Anselm af Canterburys dage, også har gjort ende på Guds egen tilværelse. Deismen lever, lever sit mest levende liv, den er ikke død, og allermindst har den nyeste tyske filosofi fældet den. Denne spindelvævsagtige Berliner-dialektik lokker ingen hund frem fra ovnhullet, den kan ikke slå en kat ihjel, hvor langt mindre en gud. Jeg har prøvet med eget liv og lemmer, hvor ufarlig dens drabelighed er; uafbrudt optræder den dræbende, men folk bliver ikke desmindre i live. Dørvogteren for den hegelske skole, den barske Ruge, påstod en gang fuldt og fast, at han med sin portnerstok havde ihjelslået mig i *Hallische Jahrbücher*, og dog vandrede jeg samtidig om på boulevarderne i Paris, frisk og sund og udødeligere end nogensinde. Den

stakkels brave Ruge! Han kunne bagefter ikke dy sig for den allerærligste latter, da jeg her i Paris gjorde ham den tilståelse, at de frygtelige mordblade, *Hallische Jahrbücher*, aldrig var kommet mig for øje, og såvel mine røde, runde kinder som den gode appetit, hvormed jeg spiste østers, overtydede ham om, hvor lidt jeg fortjente navn af et lig. Ja i sandhed, den gang var jeg sund og karsk, jeg stod i zenith med min fedme og var så overmodig som kong Nebukadnesar før sit fald.

Ak, nogle år senere indtrådte en legemlig og åndelig forandring. Hvor ofte tænker jeg ikke på fortællingen om denne babyloniske konge, der antog sig selv for den kære Gud, men jammerlig faldt ned fra sit hovmods tinde, krøb på jorden som et dyr og åd græs – (det må vel have været salat). I den pragtfulde, grandiose Daniels Bog står denne legende, som jeg ikke blot anbefaler den gode Ruge, men min end mere forstokkede ven Marks, ja også de herrer Feuerbach, Daumer, Bruno Bauer, Hengstenberg, og hvad de for resten hedder, de gudløse selvguder – til opbyggelig overvejelse. Der står overhovedet endnu mange skønne og mærkværdige fortællinger i Bibelen, som fortjente deres opmærksomhed, f.eks. lige i begyndelsen historien om det forbudne æble i Paradis og om den lille privatdocentinde slangen, som seks tusind år før Hegels fødsel foredrog hele den hegelske filosofi. Denne blå strømpe uden fødder viste meget skarpsindig, hvorledes det absolutte består i værens og videns identitet, hvorledes mennesket bliver Gud i kraft af erkendelsen, eller, hvad der er det samme, hvorledes Gud igennem mennesket kommer til bevidsthed om sig selv. Denne formel er ikke så klar som de oprindelige ord: "hvis I spiser af Kundskabens Træ, vil I

blive som Gud!" Fru Eva forstod af det hele foredrag kun det ene, at frugten var forbuden, og fordi den var forbuden, spiste hun af den, den gode kone. Men næppe havde hun nydt af det fristende æble, så mistede hun sin uskyldighed, sin naive umiddelbarhed, hun fandt, at hun var meget for nøgen for en dame af hendes stand, stammoderen til så mange fremtidige kejsere og konger, og hun forlangte klæder. Ganske vist kun klæder af figenblade, fordi der ingen Lyoner silkevarefabrikanter var født endnu den gang, og fordi der i Paradis heller ingen modehandlerinder fandtes endnu – o Paradis! Forunderligt, så snart kvinden kommer til tænkende selvbevidsthed, er hendes første tanke en ny kjole! Heller ikke denne bibelske fortælling kan jeg få ud af mit hoved, og jeg havde lyst til at sætte den som motto foran i denne bog, ligesom man i fyrstelige haver ser en tavle med den advarsel: Her er snarer lagt ud!"

Efter det her citerede sted i fortalen følger tilståelser om den indflydelse, som læsningen af Bibelen har udøvet på min senere åndsevolution. Min religiøse følelses genopvækkelse skylder jeg denne hellige bog, og den blev lige så meget en sundhedskilde for mig som en genstand for den frommeste beundring. Mærkværdigt! Efter at jeg hele mit liv har drevet rundt på alle filosofiens danseboder, hengivet mig til alle åndens orgier, bolet med alle mulige systemer uden at være blevet tilfredsstillet, som Messalina efter en liderlig nat! – befinder jeg mig nu pludselig på samme standpunkt, hvor også onkel Tom står, på Bibelen, og knæler med samme andagt ned ved siden af min sorte broder i bønnen.

Hvilken ydmygelse! Med al min videnskab har jeg ikke ført det til mere end den stakkels uvidende neger, der knapt havde lært at stave! Den fattige Tom synes rigtignok at se endnu dybere ting i den hellige bog end jeg, for hvem i særdeleshed den sidste del endnu ikke står ganske klar. Tom forstår måske den bedre, fordi der forekommer flere prygl i den, nemlig de uophørlige piskeslag og hudstrygninger, som ved læsningen af evangelierne og apostlenes historie så uæstetisk byder os imod. Sådan en fattig negerslave læser tillige med ryggen og fatter derfor meget bedre end vi. Derimod tror jeg at turde smigre mig med, at Moses' ejendommelighed i den hellige bogs første del er gået bedre og mere indlysende op for mig. Denne store figur har ikke imponeret mig lidt. Hvilken kæmpeskikkelse! Jeg kan ikke forestille mig, at Og, konge af Basan, har været større. Hvor Sinai synes lille, når Moses står på det! Det bjerg er kun postamentet, hvor den mands fødder kan stå, hvis hoved rager ind i himlen, hvor han taler med Gud – Gud forlade mig min synd, ofte kommer det mig for, som var denne mosaiske gud kun et strålende genskin af Moses selv, som han ligner så meget i vrede og i had. Det ville være en stor synd – antropomorfisme – hvis man antog en sådan identitet mellem Gud og hans profet, men ligheden er slående.

Jeg havde tidligere ikke elsket Moses synderligt, sandsynligvis fordi den hellenske ånd var fremherskende i mig og jeg ikke kunne tilgive jødernes lovgiver hans had til al billedlighed, til plastiken. Jeg så ikke, at Moses trods sin fjendtlighed mod kunsten dog selv var en stor kunstner og besat af den sande kunstners ånd. Kun var denne kunstnerånd hos ham som hos hans ægyptiske landsmænd alene vendt mod

det kolossale, det uforgængelige. Dog dannede han ikke som disse ægyptere sine kunstværker af mursten og granit, men han byggede menneskepyramider, han mejslede menneskeobelisker, han tog en fattig hyrdestamme og skabte deraf et folk, som ligeledes skulle trodse århundrederne, et stort, evigt, helligt folk, et Guds folk, som kunne tjene alle andre folk som mønster, ja hele menneskeheden som prototype: han skabte Israel! Med større ret end den romerske digter tør Amrams og jordemoderen Jochebeds søn rose sig af at have rejst et monument, som vil overleve alle billeder af malm!

Som jeg aldrig har talt med tilstrækkelig ærefrygt om mesteren, således heller ikke om hans værk, om jøderne, og dette skyldes atter mit hellenske naturel, som ikke kunne forliges med den jødiske asketisme. Min forkærlighed for Hellas er senere taget af. Jeg ser nu, at grækerne kun var skønne ynglinge, men jøderne var altid mænd, ikke blot forhen, men lige til den dag i dag, trods atten århundreders forfølgelser og elendighed. Jeg har senere lært at værdsætte dem bedre, og hvis ikke fødselsstolthed ville være en naragtig selvmodsigelse hos en talsmand for revolutionen og dens demokratiske principper, så kunne forfatteren til disse blade være stolt af, at hans forfædre tilhørte Israels ædle hus, at han er en efterkommer af hine martyrer, som har givet verden en gud og en moral og har kæmpet og lidt på alle tankens, slagmarker. Middelalderens, ja selv den moderne tids historie har sjældent antegnet navnene på slige riddere af den hellige ånd i sine dagsefterretninger; for de kæmpede sædvanligvis med lukket visir. Verden kender lige så lidt jødernes gerninger, som deres egentlige væsen. Man tror

at kende dem, fordi man ser deres skæg, men andet af dem lod sig aldrig til syne, og som i middelalderen er de i den moderne tid fremdeles en vandrende hemmelighed. Den vil blive afsløret på hin dag, profeten varsler om, at der til den tid kun vil findes én hjord og én hyrde, og at den retfærdige, der har døjet ondt til held for menneskeheden, skal modtage sin glorrige påskønnelse.

Man ser, jeg, der før plejede at citere Homer, jeg citerer nu Bibelen ligesom onkel Tom. I virkeligheden skylder jeg den meget. Den har, som allerede er sagt, genvakt den religiøse følelse i mig; og denne genfødelse var nok for digteren, som måske langt lettere end andre dødelige kan undvære positive trossætninger. Han har jo nåden, og hans ånd åbner sig for himlens og jordens symbolik; han behøver ingen kirkenøgle til dette. De tåbeligste og mest modstridende rygter er kommet i omløb om mig på dette punkt. Meget fromme, men ikke meget snilde mænd i det protestantiske Tyskland har indtrængende spurgt mig, om jeg nu ikke, da jeg var blevet syg og troende, droges med mere sympati mod den evangelisk lutherske trosbekendelse, til hvilken jeg hidtil kun havde bekendt mig lunkent og officielt [Note 11)] –? Nej, I kære venner, der er i denne henseende ingen forandring foregået med mig, og når jeg i det hele taget vedbliver at tilhøre den evangeliske tro, så sker det, fordi den heller ikke nu generer mig på nogen måde, så lidt som den tilforn har generet mig videre. Ganske vist, jeg tilstår det oprigtigt, den gang jeg befandt mig i Prøjsen og tilmed i Berlin, ville jeg gerne som mange af mine venner bestemt have sagt mig løs fra alle kirkelige bånd, hvis ikke det derværende politi havde nægtet enhver, der ikke bekendte sig til nogen af de af

staten privilegerede positive religioner, ret til at opholde sig i Prøjsen og tilmed i Berlin. Som Henri IV en gang leende sagde: "*Paris vaut bien une messe*", således kunne jeg med føje sige: "*Berlin vaut bien une prêche*", og jeg kunne bagefter, som tilforn, let finde mig i den meget oplyste og for al overtro filtrerede kristendom, som man i de berlinske kirker den gang kunne få, endog uden Kristi guddommelighed, ligesom skildpaddesuppe uden skildpadde. På det tidspunkt var jeg selv endnu en gud, og den ene af de positive religioner havde ikke mere værd for mig end den anden; af courtoisi kunne jeg bære deres uniformer, som f.eks. den russiske kejser klæder sig om til prøjsisk gardeofficer, når han viser kongen af Prøjsen den ære at overvære en troppemønstring i Potsdam.

Men da der nu, ved den religiøse følelses genopvågnen såvel som ved mine legemlige lidelser, er foregået mange forandringer inden i mig – svarer den lutherske trosuniform nu i noget mon til mine inderste tanker? I hvilken udstrækning er den officielle bekendelse blevet til sandhed? Deslige spørgsmål vil jeg ikke møde med nogen direkte besvarelse, de skal kun give mig anledning til at belyse de fortjenester, som protestantismen efter mit nuværende begreb har indlagt sig til gavn for verden; og man kan deraf udmåle, hvor vidt den har vundet en større sympati fra min side.

Forhen, da filosofien havde en overvejende interesse for mig, forstod jeg kun at skatte protestantismen på grund af den fortjeneste, den havde indlagt sig ved at skaffe tankefrihed, som jo var den jordbund, på hvilken senere Leibnitz, Kant og Hegel kunne bevæge sig – Luther, den vældige mand med øksen, måtte gå forud for disse krigere og bane dem vejen. I henhold

til dette har jeg også æret reformationen som begyndelsen til den tyske filosofi og således retfærdiggjort min kamplystne tagen parti for protestanterne. Nu i mine senere og modnere dage, hvor den religiøse følelse med ny vælde bølger op i mig og den skibbrudne metafysiker klamrer sig til Bibelen, nu ærer jeg protestantismen ganske særdeles for den fortjeneste, som den har indlagt sig ved den hellige bogs opdagelse og udbredelse. Jeg siger opdagelse; for jøderne, som havde frelst den fra den store ildebrand, da det andet tempel forgik, og slæbt den rundt i landflygtighed hele middelalderen igennem som et fædreland, de bar med sig, de holdt denne skat med omhu skjult i deres ghetto, hvor de tyske lærde, reformationens foregangsmænd og begyndere, sneg sig hen for at lære hebræisk, vinde nøglen til skrinet, hvor skatten lå gemt. En sådan lærd var den fortræffelige Reuclinus; og hans fjender, herrerne Hochstraaten & Co. i Køln, som man har fremstillet som tåbelige mørkets mænd, var ingenlunde rene kødpander, men de var fremsynede inkvisitorer, der fuldstændig forudså den ulykke, som kendskabet til den hellige skrift ville medføre for kirken; deraf deres forfølgelsesiver overfor alle hebræiske skrifter, som de uden undtagelse tilrådede at brænde, mens de søgte at udrydde deres fortolkere, jøderne, ved hjælp af den ophidsede pøbel. Nu, da motiverne til hine tildragelser ligger for dagen, ser man, hvorledes alle i grunden havde ret. Mørkemændene i Køln troede verdens sjælefrelse i fare, og alle midler, såvel løgn som mord, anså de for tilladelige, især overfor jøderne. Det stakkels lavere folk, den arvede armods børn, hadede i forvejen jøderne på grund af deres ophobede skatte, og hvad der nutildags hedder proletarens had til de rige, hed fordum had til jøderne.

Da disse, udelukkede som de var fra al erhvervelse af grundejendom og ernæring ved håndværk, var henvist alene til den slags handel og pengeforretninger, som kirken forbød de rettroende, så var de – jøderne – ved lovene fordømt til at blive rige, hadede og til at myrdes. Deslige mord bar ganske vist i hine tider endnu en religiøs maske; det hed, at man skulle dræbe dem, der engang havde dræbt Vorherre. Forunderligt! Netop det folk, som havde givet verden en Gud, og hvis hele liv åndede andagt for Herren, blev udskreget som gudemordersk, deicid. Den blodige parodi på dette vanvid så vi ved revolutionens udbrud på San Domingo, hvor en negersværm, som hjemsøgte plantagerne med mord og brand, blev anført af en sort fanatiker, som bar et stort krucifiks og blodtørstigt skreg: "De hvide har dræbt Kristus, lad os ihjelslå alle hvide!"

Ja jøderne, som verden skylder sin Gud, dem skylder den også hans ord, Bibelen; de har frelst den ved det romerske riges fallit, og under folkevandringens forrykte håndgemæng vogtede de den dyrebare bog, indtil protestantismen opsøgte den hos dem og oversatte den fundne bog på landenes sprog og udbredte den i al verden. Denne udbredelse har affødt de mest velsignede frugter og vedvarer den dag i dag, hvor Bibelselskabets propaganda fuldbyrder en Forsynets sendelse, der er af større betydning og i hvert fald vil have ganske andre følger, end de fromme gentlemen af dette britiske kristendoms-speditions-societet selv aner. De mener at bringe en lille snæver dogmatik til magten og, som havet, ligeledes at monopolisere himlen, gøre den til britisk kirkedomæne – og se, de fremmer, uden at vide det, opløsningen af alle protestantiske sekter, der til hobe lever i Bibelen og går op i et

almindeligt bibeldømme. De fremmer det store demokrati, hvor ethvert menneske ikke blot skal være konge, men også biskop i sin husborg; idet de udbreder Bibelen over hele jorden og ved merkantile fif, smugleri og tuskhandel så at sige spiller den i hænderne på hele menneskeheden og udleverer eksegesen til den individuelle fornuft, stifter de det store rige i ånden, i den religiøse følelse, i næstekærligheden, i renheden og den sande sædelighed, som ikke kan læres ved dogmatiske sætninger og formularer, men kun ved forbillede og eksempel, således som man finder det i den skønne, hellige opdragelsesbog for små og store børn, i Bibelen.

Det er for den beskuende tænker et sælsomt skuespil, når han betragter de lande, hvor Bibelen lige siden reformationen har øvet sin dannende indflydelse på beboerne og påtrykt deres sæder, tænkemåde og følelser hint præg af det palæstiniske liv, som giver sig til kende i det gamle som i det ny testamente. I det nordlige Europa og Amerika, navnlig i de skandinaviske og anglosaksiske, overhovedet i germanske, tildels også i keltiske lande, har dette palæstinatum gjort sig således gældende, at man tror sig hensat til jøder. F.eks. de protestantiske skotter, er de ikke hebræere, hvis navne over alt er bibelske, hvis *cant* endog lyder lidt jerusalemitisk-farisæisk, og hvis religion kun er en slags jødedom, der spiser svinekød? Således er det også med mange provinser i Nordtyskland og med Danmark; jeg vil slet ikke tale om de fleste nye menigheder i De Forenede Stater, hvor man pedantisk efteraber det gammeltestamentlige liv. Dette liv synes her som daguerreotyperet, konturerne er ængsteligt rigtige, men alt er gråt i gråt, der mangler det forjættede lands solrige farvesmelten. Men karikaturen vil med

tiden svinde, det ægte, uforgængelige og sande, nemlig den gamle jødedoms sædelighed vil blomstre lige så gudvelbehageligt i hine lande som en gang ved Jordan og på Libanons høje. Man behøver ingen palmer og kameler for at være god, og godhed er bedre end skønhed.

Måske ligger det ikke blot i de omtalte folks dannelsesmodtagelighed, at de så let har tilegnet sig det jødiske livs sæder og tænkemåde. Grunden til dette fænomen er måske også at søge i det jødiske folks karakter, som altid har haft stor beslægtethed med den germanske og tildels også den keltiske race. Judæa syntes mig altid som et stykke Occident, der var faret vild i Orienten. Med sin spiritualistiske tro, sine strenge, kyske, endog asketiske sæder, kort, med sin abstrakte inderlighed dannede dette land og dets folk i virkeligheden altid den mærkeligste modsætning til nabolandene og nabofolkene, som hyldede den yppigste, mest brogede og brunstige naturkultur og bortrakkede deres tilværelse i bakkantisk sansejubel. Israel sad from under sit figentræ og sang den usynlige guds lov og øvede dyd og retfærdighed, medens man i Babylons, Ninives, Sidons og Tyrus' templer fejrede hine blodige og utugtige orgier, ved beskrivelsen af hvilke håret endnu rejser sig på vore hoveder! Tager man disse omgivelser i betænkning, kan man ikke noksom beundre Israels tidlige storhed. Om Israels frihedskærlighed, mens slaveriet var anerkendt og stod i blomst ikke blot i de omliggende lande, men hos alle oldtidens folk, endog de filosofiske grækere, vil jeg slet ikke tale for ikke at kompromittere Bibelen hos de nuværende magthavere. Der gives i sandhed ingen socialist, der kunne være mere terroristisk end vor Herre og Frelser, og

allerede Moses var en sådan socialist, endskønt han som praktisk mand søgte at ommodellere bestående vedtægter. Ja, i stedet for at kæmpe med det umulige, i stedet for tåbeligt at dekretere ejendommens afskaffelse, tilstræbte Moses kun at gøre den moralsk, han søgte at bringe ejendom i samklang med sædelighed, med sand, fornuftmæssig ret, og han opnåede det ved indførelsen af jubelåret, hvor alt afhændet arvegods – det vil hos et agerdyrkende folk altid sige besiddelse af jord – faldt tilbage til den oprindelige ejer, ligemeget på hvilken måde han havde sat det over styr. Denne institution danner den mest afgjorte modsætning til forældelse hos romerne, hvor efter en vis tids forløb den faktiske besidder af en ejendom ikke mere kan tvinges til at give den tilbage, når den legitime ejer ikke formår at bevise, at han i mellemtiden har begæret en sådan restitution i behørig form. Denne sidste betingelse åbnede en vid mark for chikanen, særlig i en stat, hvor despotisme og jurisprudens blomstrede, og hvor alle afskrækkende midler stod til rådighed især overfor den fattige, der ikke kan tilvejebringe krigsomkostningerne. Romeren var både soldat og advokat, og det fremmede gods, som han tilvendte sig med sværdet, forstod han at forsvare med tungefærdighed. Kun et folk af røvere og kasuister har kunnet opfinde præskriptionen, forældelsen, og få den erklæret hellig i den højst afskyelige bog, som kunne kaldes Djævelens Bibel, i den romerske civilrets kodex, som desværre endnu er rådende.

Jeg har ovenfor talt om det slægtskab, der er mellem jøderne og germanerne, som jeg en gang kaldte "sædelighedens tvende folk", og i denne forbindelse må jeg som et mærkeligt træk også omtale den etiske uvilje, hvormed den gamle tyske ret har

brændemærket "forældelsen"; i den nedersaksiske bondes mund lever endnu det rørende skønne ord: "Hundrede års uret kan ikke skabe et års ret". Den mosaiske lovgivning protesterer endnu bestemtere ved jubelårs-institutionen. Moses ville ikke afskaffe ejendom, han ville snarere, at enhver skulle besidde den, for at ingen formedelst armod skulle blive en træl med trællesind. Frihed var stadig den store emancipators sidste tanke, og dette ånder og flammer i alle hans love angående pauperismen. Slaveriet selv hadede han over al måde, indtil raseri, men end ikke denne umenneskelighed kunne han ganske udrydde; den havde for stærke rødder i hin urtid, han måtte indskrænke sig til at mildne slavernes skæbne ved lovbestemmelser. Men ville en slave, som loven endelig befrier, ikke forlade sin herres hus, så befalede Moses, at den uforbederlige servile pjalt skulle nagles til dørstolpen med det ene øre og efter denne vanærende revselse være fordømt til at trælle for livstid. O Moses, vor lærer, Mosche Rabenu, høje bekæmper af trældommen, ræk mig hammer og søm, for at jeg kan nagle vore gemytlige slaver i sortrødgylden livré fast til Brandenburger Tor med deres lange øren.

Jeg forlader de almindelig religiøs-moralsk-historiske betragtninger og styrer atter beskeden mit tankeskib ind på det stille indvand, hvor forfatteren så tro ser sit eget billede spejlet.

Jeg har ovenfor omtalt, hvorledes protestantiske stemmer hjemmefra i særdeles indiskrete spørgsmål udtrykte den formodning, at ved min religiøse følelses genopvågnen måtte også sansen for det kirkelige være blevet stærkere i mig. Jeg ved ikke, hvor tydeligt jeg lod dem mærke, at jeg ikke sværmede særdeles hverken for et dogma eller nogen som helst kultus og i

den henseende er blevet den samme, som jeg altid var; jeg gør denne tilståelse nu, også for at fri nogle venner, som er den romersk-katolske kirke ivrigt bevågne, ud af en vildfarelse, hvortil også de hengiver sig med hensyn til min nuværende tænkemåde.

Underligt nok på samme tid, hvor i Tyskland protestantismen viste mig den ufortjente ære at tiltro mig en evangelisk omvendelse, udbredte det rygte sig, at jeg skulle være gået over til den katolske tro, ja mange gode sjæle forsikrede, at en sådan overgang allerede havde fundet sted for mange år siden, og de understøttede deres påstand med opgivelsen af de nøjagtigste detaljer, de nævnte tid og sted, de angav dag og datum, de kendte navnet på den kirke, hvor jeg havde afsvoret protestantismens kætteri og antaget den ene saliggørende romersk-katolsk-apostoliske tro; der manglede kun notitser om, hvor megen ringning af forskellig art degn og klokker spenderede ved denne festlighed.

Hvorledes dette rygte har vundet fasthed, erfarer jeg af blade og breve, som sendes mig, og jeg kommer næsten i en vemodig forlegenhed, når jeg ser, hvor rørende den sande kærligheds glæde udtrykker sig i mange af disse henvendelser. Rejsende fortæller mig, at min sjælefrelse endog har ydet stof for den gejstlige veltalenhed. Unge katolske gejstlige ønsker at betro mig pationatet for deres første homiletiske skrifter. Man ser et fremtidigt kirkelys i mig. Jeg kan ikke le ad det; for den fromme vildfarelse er så ærlig ment – og hvad man ellers kan sige på katolicismens zeloter, ét er sikkert: de er ikke egoister, de er bekymrede for deres medmennesker; ofte lidt for meget desværre. Hine falske rygter kan jeg ikke tilskrive ond vilje, men

kun en fejltagelse. Det er sikkert alene tilfældet, som her har forvansket de uskyldigste kendsgerninger. Det har nemlig ganske sin rigtighed med hin angivelse af tid og sted, jeg var i virkeligheden på den omtalte dag i den omnævnte kirke, som tilmed forhen har været en jesuiterkirke, nemlig i Saint-Sulpice, og der foretog jeg mig en religiøs akt. Men denne akt var ikke nogen afskyelig sværgen sig løs, men en meget uskyldig formæling, jeg lod nemlig efter den borgerlige vielse mit ægteskab med min hustru kirkeligt velsigne, fordi min hustru, som er af ærkekatolsk familie, ikke ville have anset sig for gift på Gud velbehagelig måde uden en sådan ceremoni. Og jeg ville for ingen pris, at der hos dette dyrebare væsen skulle vækkes nogen uro eller forstyrrelse i hendes opfattelse af den medfødte religion.

Det er for øvrigt såre godt, når konerne tilhører en positiv religion. Om der er mest troskab at finde hos koner af evangelisk religion, lader jeg stå hen. I hvert fald er konernes katolicisme meget heldig for manden. Når de har begået en fejl, beholder de ikke ret længe sorgen i hjerterne; så snart de har fået absolution af præsten, er de på ny så glade, at de synger; de fordærver ikke mandens gode humør eller suppe ved at hænge med hovedet og gruble over en synd, som de holder sig forpligtede til at gøre bod for til deres livs ende med stridslystent pruderi og tvær dydsirethed. Også i anden henseende er skriftemålet her så nyttigt: synderinden beholder ikke sin frygtelige hemmelighed længe tyngende på sit hoved, og da dog kvinderne til sidst må plapre ud med alt, er det bedre, at de tilstår visse ting for deres skriftefader alene, end de skulle løbe den fare, at de pludselig i overvældende ømhed, snakkelyst

eller samvittighedsnag gør den stakkels ægtemand slemme tilståelser.

Vantro er i alle tilfælde farlig i ægteskabet, og så fritænkerisk jeg har været, turde der dog aldrig tales et letfærdigt ord i mit hus. Som en hæderlig spidsborger har jeg levet midt i Paris, og derfor ville jeg, da jeg giftede mig, også kirkeligt vies, omendskønt den lovligt indførte, borgerlige vielse er tilstrækkelig samfundsanerkendt her til lands. Mine liberale venner var i den anledning opbragte på mig og overøste mig med bebrejdelser, som om jeg havde gjort kleresiet en stor indrømmelse. Deres gnaveri over min svaghed var blevet værre endnu, havde de vidst, hvor langt større indrømmelser jeg gjorde det dem forhadte præsteskab. Som protestant, der giftede mig med en katolsk dame, måtte jeg, for at blive kirkelig viet af en katolsk præst, have en særlig dispensation fra ærkebispen, som i sådanne tilfælde dog kun tilstår den på betingelse af, at ægtefællen skriftligt forpligter sig til at lade de børn, han måtte avle, opdrage i deres moders religion. Der bliver udfærdiget en erklæring i så henseende, og hvor meget den protestantiske verden end skriger op over en sådan tvang, skønner jeg dog ikke bedre, end at det katolske præsteskab ganske er i sin ret, for den, der søger dens indvielse og garanti, må vel også gå ind på dens betingelser. Jeg gik ind på dem ganske *de bonne foi* og ville sikkert redeligt have opfyldt mine forpligtigelser. Men, mellem os sagt, da jeg vel vidste, at børneavl ikke er min specialitet, så kunne jeg undertegne den omnævnte erklæring med den letteste samvittighed, og da jeg lagde pennen fra mig, spøgte den skønne Ninon de Lenclos ord i min erindring: *"O, le beau billet qu'a Lechastre!"*

Jeg vil sætte kronen på mine bekendelser ved at tilstå, at jeg den gang for at opnå ærkebispens dispensation gerne havde forskrevet ikke blot mine børn, men mig selv til den katolske kirke. Men kirken, *l'ogre de Rome*, der ligesom uhyret i børneeventyrene betinger sig frugten af fremtidig fødsel, lod sig nøje med de stakkels børn, der rigtignok ikke blev født, og således var jeg og blev jeg protestant som tilforn, en protesterende protestant, og jeg protesterer mod forlydender, som, uden egentlig at forulempe mig, alligevel kan udbyttes til skade for mit gode navn og rygte.

Ja jeg, der stadig lod selv den vittigste sladder gå hen over mig uden at bryde mig videre om den, jeg har ment mig forpligtet til ovenstående berigtigelse for ikke at yde den ædle Atta Trolls parti, der stadigvæk dronter rundt i Tyskland, nogen anledning til at bejamre mit vægelsind på sin komisk-troløse maner, hvorved det atter kunne ' pukke på sin egen – i det tykkeste bjørneskind indsyede – karakterfasthed. Imod den stakkels *ogre de Rome*, imod den romerske kirke, er denne indsigelse altså ikke rettet. Jeg har forlængst opgivet al fejde imod den, og i skeden hviler forlængst det sværd, hvilket jeg fordum drog for at tjene en idé og ikke en privatlidenskab. Ja i denne kamp var jeg ligesom en *officier de fortune*, der slås tappert, men efter slaget eller skærmydslen ikke bevarer en dråbe nag i sit hjerte, hverken mod den angrebne sag eller mod dens forsvarere. Om fanatisk fjendskab mod den romerske kirke kan der hos mig ikke være tale, da jeg stedse har manglet den bornerthed, der behøves for en sådan animositet. Jeg kender for vel mit eget åndelige mål til ikke at vide, at jeg med min mest rasende løben storm kun ville skade en kolos som

Peterskirken såre lidet; jeg kunne kun blive en beskeden håndlanger ved den langsomme bortførelse af dens kvadre, hvilket arbejde rigtignok vil vare endnu mange århundreder. Jeg var alt for historiekyndig til ikke at erkende, hvor kæmpemæssig hin granitbygniug er; – kald den så fremdeles åndens Bastille, bliv kun ved at påstå, at den nu alene forsvares af invalider; men derfor er det ikke mindre sandt, at denne Bastille slet ikke ville være så let at indtage, og mange unge slægter, som løber storm, vil knække deres hals mod dens volde; som tænker, som metafysiker måtte jeg altid beundre konsekvensen i den romersk-katolske dogmatik; ligeledes tør jeg rose mig af aldrig at have bekæmpet dens dogma eller kultus med vid eller spot; og man har i samme åndedræt vist mig for megen ære og for megen vanære, når man kaldte mig en åndsfrænde af Voltaire. Jeg var altid digter, og derfor måtte den poesi, der blomstrer og brænder i det katolske dogmas symbolik, åbenbare sig meget dybere for mig end for andre mennesker, og ikke sjældent i min ynglingetid blev jeg da overvældet af den uendelige sødme, af den salige, dulgte oversvulmen og den forfærdende dødsfryd i hin poesi; også jeg sværmede mangen gang for den højtvelsignede himmeldronning; legenderne om, hvor huld og god hun var, satte jeg sirligt i rim, og min første digtsamling indeholder spor af denne skønne madonnaperiode, hvilke jeg i senere samlinger slettede med latterlig omhu.

Forfængelighedens dage er forbi, og jeg giver enhver lov til at smile ad disse bekendelser. Jeg behøver vel ikke først at tilstå, at ligesom intet blindt had til den romerske kirke herskede i mig, kunne heller intet småligt nag imod dens præster bo i mit sind;

den, som kender min satiriske begavelse og min overmodige trang til at parodiere, vil sikkert skænke mig det vidnesbyrd, at jeg altid har skånet kleresiets menneskelige svagheder, omendskønt de fromladne, men desuagtet meget bidske rotter, der rasler om i Bayerns og Østrigs sakristier, dette forrådnede præstepak, i mine senere år tit nok har udæsket mig til modværge. Men trods al min harme og afsky bevarede jeg stadig en ærefrygt for det sande præsteskab, når jeg så tilbage på svundne dage og mindedes de fortjenester, det havde indlagt sig overfor mig. For det var katolske præster, jeg som barn kunne takke for min første undervisning; de har ledet mine første åndsfjed. Også i den lærde skole i Düsseldorf, som under den franske revolution blev kaldt Lycæet, var lærerne næsten lutter katolske gejstlige, som alle tog sig af min åndsuddannelse med alvor og mildhed; efter den prøjsiske invasion, hvor hin skole også fik det prøjsisk-græske navn Gymnasium, blev præsterne lidt efter lidt afløste af verdslige lærere. Sammen med dem blev endvidere deres lærebøger afskaffet, de kortfattede ledetråde og krestomatier, der var skrevet på det latinske sprog, og som endnu hidrørte fra jesuiterskolerne; og de blev afløst af nye grammatiker og kompendier, skrevne på et svindsottigt og pedantisk berliner-tysk i en abstrakt videnskabs-jargon, som var mindre tilgængelig for de unge intelligenser end det letfattelige, naturlige og sunde jesuiterlatin. Hvad man ellers mener om jesuitterne, så må man dog tilstå, at de altid viste praktisk sans ved deres undervisning, og selv om kendskaben til oldtiden ved deres metode kun blev meddelt i lemlæstet skikkelse, så har de dog gjort denne oldtidskundskab almentilgængelig, så at sige

demokratiseret den, så den gik over i masserne; ved den nuværende metode vil den enkelte lærde, åndsaristokraten, lære at begribe oldtiden og de gamle bedre, men hos den store folkemængde bliver der kun sjældent en klassisk brokke, et stykke Herodot eller et vers af Horats siddende fast bag pandebenet som i de gode gamle dage, da skikkelige folk kunne blive ved at knase deres ungdoms skolebrød-skorper endnu længe efter. Sådan en smule latin pynter på hele manden, plejede forhen en gammel skomager at sige til mig. Thi fra de år, da han gik i jesuiterskolen med den lille sorte kappe på, sad der i hans hukommelse endnu mangen skøn, ciceroniansk passus af de catilinariske taler, som han ofte med lykkelig skæmt citerede imod nutidens demagoger. Pædagogik var jesuitternes specialitet, og endskønt de dyrkede den i deres ordens interesser, så tog lidenskaben for selve pædagogikken, den eneste menneskelige lidenskab, der blev tilbage i dem, ofte overhånd: de glemte deres mål, fornuftens undertrykkelse til fordel for troen, og i stedet for at gøre menneskene til børn igen, som de havde til hensigt, gjorde de lige stik imod deres vilje børnene til mennesker. Revolutionens største mænd er udgået fra jesuiterskolerne, og uden dennes tugt var den store åndsbevægelse måske først kommet til udbrud et århundrede senere.

Stakkels fædre af Jesu Selskab! I er blevet det liberale partis bussemand og syndebuk; dog har man kun begrebet jeres farlighed, ikke jeres fortjenester. Hvad mig angår, har jeg aldrig kunnet istemme det samme véskrig som mine fæller, der ved navnet Loyola altid gerådede i et raseri som tyre foran en rød klud. Og da måtte jeg, uden i ringeste måde at forsømme

omsorgen for mine partinteresser, i mit hjertes besindighed nu og da tilstå, hvorledes det ofte afhang af de mindste tilfældigheder, når vi tilfaldt dette i stedet for hint parti og ikke i dette øjeblik befandt os i en ganske modsat lejr. I denne forbindelse husker jeg ofte en lille samtale, som jeg havde med min moder for omtrent otte år siden, da jeg var i Hamborg og besøgte den højt bedagede kone, som allerede da var firs år gammel. En mærkelig ytring slap hende ud af munden, som vi bedst sad og talte om den skole, hvor jeg havde tilbragt min barndom, og om mine katolske lærere, blandt hvilke der, som jeg nu erfor, fandtes mange forhenværende medlemmer af jesuiterordenen. Vi talte meget om vor gamle kære Schallmeyer, som ledelsen af Düsseldorfs Lycæum var betroet i den franske periode, og som i øverste klasse også holdt forelæsninger om filosofi, hvori han uden omsvøb udviklede det mest fritænkerske græske system, hvor grelt dette end stak af imod de ortodokse dogmer, som hvis præst han selv stundom fungerede i gejstlig embedsdragt. Det er sikkert af betydning, og måske kan det en gang for assiseretten i Josafats dal blive regnet mig til gode som *circonstance atténuante*, at jeg allerede i drengealderen skulle overvære de omtalte filosofiske forelæsninger. Denne betænkelige begunstigelse nød jeg fortrinsvis, fordi rektor Schallmeyer som ven af vor familie interesserede sig ganske særligt for mig; en af mine onkler, som havde studeret med ham i Bonn, havde været hans akademiske Pylades, og min bedstefader friede ham en gang ud af en dødelig sygdom. Den gamle herre rådslog derfor særdeles ofte med min moder om min opdragelse og fremtidige løbebane, og ved en sådan forhandling var det, som min moder senere

fortalte mig i Hamborg, at han gav hende det råd at hellige mig til kirkens tjeneste og sende mig til Rom for at studere katolsk teologi ved et derværende seminarium; ved de indflydelsesrige venner, som rektor Schallmeyer besad mellem prælater af højeste rang, forsikrede han, var han i stand til at befordre mig til et betydeligt kirkeembede. Da min moder fortalte mig dette, beklagede hun meget, at hun ikke havde efterkommet dette råd af den gamle herre, der så tidligt havde gennemskuet mit naturel og vistnok ganske rigtigt indså, hvad for et åndeligt og fysisk klima der havde været bedst og sundest for mig. Den gamle kone fortryder nu meget, at hun har afvist et så fornuftigt forslag; men i de tider drømte hun om meget højtflyvende, verdslige værdigheder til mig, og hun var den gang elev af Rousseau, streng deist; desuden smagte det hende ikke rigtig at putte sin ældste søn i den soutane, som hun så de tyske præster bære med så tung en klodsethed. Hun vidste jo ikke, hvor ganske anderledes en romersk abbate bærer den, med graciøs art og skik, og hvor koket han aksler den lille sorte silkekåbe som er galanteriets og skønånderiets fromme uniform i det evigt skønne Rom.

O hvilken lykkelig dødelig er dog en romersk abbate, der ikke blot tjener Kristi kirke, men tillige Apollo og muserne. Han selv er deres favorit, og yndighedens tre gudinder holder hans blækhus, når han udarbejder sine sonetter, som han med sirligt rytmefald reciterer i Arkadiernes Akademi. Han er kunstkender og behøver kun at føle på en ung sangerindes hals for at kunne sige forud, om hun med tiden bliver en *celeberrima cantatrice*, en diva, en verdensprimadonna. Han forstår sig på antikviteter, og om den nys udgravne torso af en græsk bakkantinde skriver han

en afhandling på det skønneste ciceronianske latin, som han fuld af ærefrygt tilegner kristenhedens overhoved, *Pontifex maximus*. Og hvilken billedkender er ikke signor abbate, som besøger malerne i deres ateliers og meddeler dem de fineste anatomiske betragtninger angående deres kvindelige modeller. Forfatteren til disse blade havde ganske haft stof i sig til at blive en sådan abbate og slentre rundt gennem den evige stads biblioteker, gallerier, kirker og ruiner i det sødeste *dolce far niente*, studerende alt mens han nød, nydende, alt mens han studerede, og jeg ville have læst messe for de mest udsøgte tilhørere; i den stille uge ville jeg være optrådt på prædikestolen som sædernes strenge revser, men også her uden nogensinde at udarte til asketisk råhed – jeg ville særligt have opbygget de romerske damer, og måske var jeg ved slig gunst og fortjeneste blevet forfremmet til de højeste værdigheder i kirkens hierarki, jeg var måske blevet en *monsignore*, en violetstrømpe, ja selv den røde hat kunne være dalet ned på min isse – og som der står i rimet:

> "Der er ej så liden en præstemand til,
> han vil jo være en pavelil" –

så ville jeg til sidst have svunget mig op til hin mest ophøjede ærespost – for skønt jeg ikke er ærgerrig af naturen, ville jeg dog ikke have undslået mig ved udnævnelsen til pave, når konklavets valg var faldet på mig. Det er i hvert fald et meget anstændigt og desuden vel aflagt embede, som jeg sikkert nok kunne forvalte med tilstrækkelig dygtighed. Jeg skulle roligt have sat mig ned på Sankt Peders stol og rakt alle fromme kristne, såvel præster som lægfolk, benet til fodkys. Jeg skulle ligeledes med behørig sjælero have ladet mig bære i triumf

gennem den store basilikas gange af piller, og kun når det slingrede værst, havde jeg klamret mig en smule til armene på mit forgyldte sæde, som seks svære karmosinrøde camerierer bærer på deres skuldre, mens der ved siden af os vandrer skaldede kapucinere med brændende kærter og galonerede lakajer, der holder en uhyre påfuglevifte i vejret og lufter kirkefyrstens hoved – som man så nydeligt kan se på Horace Vernets processionsmaleri. Med lige så urokkelig alvor – for jeg kan være højst alvorlig, når det overhovedet er nødvendigt – havde jeg oppe fra Lateranen tildelt hele kristenheden den årlige velsignelse; *in pontificalibus*, med den trefoldige krone på hovedet og omgivet af en generalstab af røde hatte og bispehuer, klæder af guldbrokade og kutter af alle farver, havde jeg på den høje balkon vist min hellighed for folket, som lå lejret dybt nedenunder i en uoverskuelig vrimlende mængde på knæ med bøjede hoveder – og jeg ville roligt have udstrakt hænderne og uddelt velsignelsen, til byen og verden.

Men, som du godt ved, gunstige læser, jeg er ikke blevet nogen pave, heller ingen kardinal, ikke en gang romersk nuntius, og som i det verdslige, således har jeg heller ikke i det gejstlige hierarki vundet hverken embeder eller værdigheder. Jeg er, som folk siger, ikke blevet til noget på denne skønne jord. Der er ingenting blevet af mig, ikke andet end en digter.

Nej! jeg vil ikke hengive mig til nogen hyklet ydmyghed for at nedsætte dette navn. Man er meget, når man er digter, og tilmed når man er en stor, lyrisk digter i Tyskland, for det folk, som i to ting, i filosofien og i sangen, har overfløjet alle andre nationer. Jeg vil ikke med den falske beskedenhed, som stoddere har opfundet, fornægte mit digterry. Ingen af mine

landsmænd har i en så tidlig alder som jeg vundet laurbærkransen, og når min kollega Wolfgang Goethe velbehageligt synger om, "at kineseren med skælvende hånd maler Lotte og Werther på glasset", så kan jeg, når vi endelig skal prale, ved siden af hans kinesiske ry stille et langt mere fabelagtigt, nemlig et japansk. Da jeg omtrent for tolv år siden aflagde besøg her i *Hôtel des Princes* hos min ven H. Wöhrmann fra Riga, forestillede han mig en hollænder, der netop var kommet fra Japan og havde tilbragt tredive år i Nagasaki, og som begærligt ønskede at gøre mit bekendtskab. Det var dr. Bürger, som nu i Leyden sammen med den lærde Seybold udgiver det store værk om Japan. Hollænderen fortalte mig, at han som elev i tysk havde haft en ung japaner, som senere lod mine digte trykke i japansk oversættelse, og dette skal have været den første europæiske bog, som udkom på det japanske sprog – i øvrigt kunne jeg i den engelske *Review* fra Calcutta finde en vidtløftig artikel om denne kuriøse omplantning. Jeg sendte straks bud til flere *cabinets de lecture*, men ingen af deres lærde bestyrerinder kunne skaffe mig den *Review* fra Calcutta, og ligeledes til Julien og Paultier henvendte jeg mig forgæves, de to lærde modstandere, der har beriget videnskaben med to store opdagelser: Hr. Julien, den berømte sinolog, har opdaget, at hr. Paultier ikke kan kinesisk, mens hr. Paultier, den store indianist, opdagede, at hr. Julien ikke kan sanskrit; om dette for publikum højst vigtige og højst interessante emne har de udgivet mange bøger.

Siden da har jeg ikke anstillet videre efterforskninger efter mit japanske ry. I dette øjeblik er det mig så ligegyldigt, som mit mulige ry i Finland. Ak berømmelsen overhovedet, denne

ellers så søde tant, sød som ananas og smiger, har længe for mig haft en led smag; den forekommer mig så besk som vermouth. Jeg siger som Romeo: "Jeg er lykkens gæk". Jeg står her foran det store grødfad, men jeg mangler skeen. Hvad nytter det mig, at man ved festmåltider drikker min skål af gyldne pokaler og i den bedste vin, når jeg selv samtidig, fjernt fra al verdslig lyst, kun tør væde læberne med en flov sygedrik! Hvad nytter det mig, at begejstrede ynglinge og møer omkranser min marmorbuste med laurbær, når mit virkelige hoved imidlertid er betroet til en gammel vågekones visne hænder, der trykker mig en spansk flue bag ørene! Hvad nytter det mig, at alle Schiras' roser gløder og dufter så ømt for mig – ak, Schiras er to tusind mile borte fra Rue d'Amsterdam, hvor jeg i min sygestues sørgelige ensomhed ikke får noget som helst at lugte til, undtagen måske duften af varme håndklæder. Ak! Guds spot tynger hårdt på mig. Den store forfatter af verdensaltet, Himlens Aristofanes, har rigtig grelt villet vise den lille jordiske, såkaldet tyske Aristofanes, hvorledes dennes vigtigste sarkasmer kun har været tarvelige spydigheder i sammenligning med hans egne, og hvor ynkeligt han må stå tilbage for ham i humor, i kolossale løjer.

Ja, den askelud af forhånelse, som den store mester gyder ned over mig, er forfærdelig, og gruopvækkende grum er hans spøg. Ydmygt bekender jeg hans overlegenhed, og jeg bøjer mig for ham i støvet. Men om det også skorter mig på en slig højeste skabermagt, så lyner dog i min ånd den evige fornuft, og jeg tør drage Guds spøg ind for dens forum og underkastede den en ærefrygtfuld kritik. Og der vover jeg nu først og fremmest at udtale den underdanigste antydning, at det forekommer mig,

som om hin grusomme spøg, hvormed mesteren hjemsøger den stakkels efterligner, trækker vel meget i langdrag; den har allerede varet over seks år, hvad der er lige ved at blive kedeligt. Så ville jeg ligeledes gerne tillade mig den mådeholdne bemærkning, at hin spøg ikke er ny, men at den store Aristofanes i Himlen allerede har anvendt den ved andre lejligheder og altså begår et plagiat af allerhøjst sig selv. For at støtte denne påstand vil jeg citere et sted af Limburgs Krønike. Denne krønike er meget interessant for dem, som ønsker at belæres om sæder og skikke i den tyske middelalder. Den beskriver som en modejournal de klædedragter, så vel mandlige som kvindelige, der kom op i hver periode. Den giver også besked om de viser, som blev fløjtet eller sunget hvert år, og af mange af tidens yndlingsviser meddeles første vers. Således melder den om anno 1480, at der hint år over alt i Tyskland blev fløjtet og sunget viser, der var sødere og yndigere end alle sange, som man tilforn kendte i tyske lande, og ung og gammel, til og med fruentimmer, var ganske galne derefter, så man hørte dem synge fra morgen til aften; men disse sange, føjer krøniken til, havde en ung klerikus digtet, der var befængt med spedalskhed og opholdt sig, skjult for alverden, i en udørk. Du ved vist, kære læser, hvad for en skrækkelig sot spedalskhed var i middelalderen, og hvorledes de stakler, der faldt i sådan uhelbredelig syge, også var udstødte fra alt borgerligt samkvem og ikke turde nærme sig noget menneskeligt væsen. Levende døde vandrede de omkring tilhyllede fra hoved til fødder, med hætten trukket ned over ansigtet; i hænderne bar de en skralde, den såkaldte lazarusskralde, hvormed de bebudede deres nærmelse, for at en og hver i tide kunne gå af vejen for dem.

Den stakkels klerikus, om hvis ry som visedigter den ovennævnte Limburg-krønike har talt, var nu en sådan spedalsk og sad sorgfuld i sin elendigheds øde, mens hele Tyskland jublende sang og fløjtede hans viser! O denne berømmelse var den os velbekendte forhånelse, Guds grusomme spøg, som atter her er den samme, selv om den denne gang optræder i middelalderens romantiske kostume. Judæas blaserede konge sagde med rette: "Der gives intet nyt under solen." – Måske solen selv er en gammel opvarmet spøg, som er flikket med nye stråler og nu luer så imponerende.

Tit i mine triste nattesyner tror jeg, at den stakkels klerikus fra Limburg-krøniken, min broder i Apollo, står foran mig, og hans lidende øjne stirrer underligt stive frem under hætten, men i samme øjeblik smutter han bort, og fra det fjerne som ekko af en drøm hører jeg den klaprende lyd af lazarusskralden.

Om "Rabbien af Bacharach mm."

Forfatter: Heinrich Heine (1797-1856)

Org.udgaver:

Rabbien af Bacharach: *Der Rabbi von Bacherach:* Udg. 1840 i 4. bd. af Heines *Der Salon*

Bogen om Le Grand: *Ideen. Das Buch Le Grand:* Udg. 1827 i 2. bd. af *Reisebilder*

Heines omvendelse har oversætteren sammenstillet af et fragment, "*Waterloo*", som Heine på et tidligere tidspunkt havde trukket tilbage fra trykning, og som blev trykt som et "*Anhang*" til "*Geständnisse*" og et uddrag af *Geständnisse* fra 1854, svarende til ca. de sidste ¾ af Heines oprindelige tekst.

Denne udgave efter:

Rabbien af Bacharach: Paa Dansk med Indledning og Efterskrift af Sophus Claussen. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, København 1926. *(Oversættelsen første gang bragt i* Kjøbenhavns Børstidende *29.05.1891-14.06.1891.)*

Bogen om Le Grand, **Heines omvendelse**: I Heinrich Heine: *Atta Troll* mm., Schubothes Forlag, København 1901.

Oversætter: Sophus Claussen (1865-1931).

Redigeret af: Kim N. Jensen.
Ved redigeringen er der tilføjet et mindre antal noter ud over den oprindelige oversætters, og et par klare oversættelsesfejl, som i sin tid blev påpeget af oversætterkollegaen N. J. Berendsen i dennes anmeldelse af Atta Troll i avisen Dannebrog 22.12.1901, er rettet.

Forside: Efter forsideillustration fra den danske bogudgave af Rabbien af Bacharach (Gyldendal 1926). Kunstneren er ikke kendt.

ISBN 978-87-7628-354-4
2. ebogsudgave, tidligere udgave ISBN 978-87-7979-614-0 (Ølstykke 2018).

© 2026 eBibliotek 1800
www.ebib1800.dk

Note 1:

Via Burstah: er ingen veneziansk Via, men en gade i det nordtyske Venedig – i Hamborg, hvor også Heines elskede boede. *Overs. anm.*

Note 2:

Strada San Giovanni: Johannis-Straße. *Overs. anm.*

Note 3:

Heinrich Kleist … har desværre bevist det: Ved at tage sig selv af dage. *Overs. anm.*

Note 4:

Gørres: var først en af de mægtigste talsmænd for den tyske frihed, men siden hen forkæmper for det ultramontane parti. *Overs. anm.*

Note 5: **Gonfaloniere:**
omtrent ~ "bannerfører". *Red. anm.*

Note 6:

Den galliske hane: bruges flere gange af Heine som symbol for den franske revolution, her Ludvig Philippe – mens "Ørnen" er Napoleon. *Overs. anm.*

Note 7:

Net, snedkeren: "Snug", i nyere danske Shakespeare-oversættelser kaldet Sven Snude, Bernhard Bøsning eller slet og ret Snug (uden forsøg på at oversætte navnet) er en snedker, der spiller løve i det indlagte skuespil "*Pyramus & Thisbe*" i "*En skærsommernatsdrøm*". *Red. anm.*

Note 8: **Louis Blanc:**
(1811-1882), fransk socialist af reformistisk observans. Han sad en kort overgang i den provisoriske regering og fik gennemført nogle af sine ideer, som dog slog fejl. *Red. anm.*

Note 9:

Den bog, som du, bedste læser, her har i hænderne:
Nærværende uddrag – "Heines omvendelse" er skrevet i forbindelse med en ny udgave af *De l'Allemagne* i 1854. – Uddraget udgør i Heines samlede værker (Düsseldorff Universitet bd. 15. s. 187-194) et *anhang* til *Geständnisse* (Tilståelser). *Red. anm.*

Note 10:

Så kønsløst, som geniet efter fru de Staëls system skulle være: Da madame de Staël overrendte Napoleon I og forlangte audiens, lod han en dag svare, at han netop tog bad. – Fruen ville ikke desmindre ind til ham. – "Geniet har intet køn", sagde hun. *Overs. anm.*

Note 11:

Til hvilken jeg hidtil kun havde bekendt mig lunkent og officielt: Som ung mand havde Heine i Berlin ladet sig døbe i den protestantiske tro.*Overs. anm.*